

M&M TOOLKIT BURGERSCHAP

[Lessuggesties en tips over aanpak in de klas](#)

[Stappenplan](#)

[Visietekst actief burgerschap](#)

[Concordantie burgerschapsbooster-leerplan](#)

[Kijkwijzer schoolniveau](#)

[Kijkwijzer klasniveau](#)

[Leerplandoelen mens en maatschappij](#)

Ik en de anderen

Ik en de groep

Ik en de samenleving

Ik als consument

Ik en de media

Bijlagen

Ik en de anderen

Zelfbewustzijn en weerbaarheid

Empathie en zorg voor elkaar

Conflicthantering

Ik en de groep

Participatie, democratie en
samenwerken

Regels en afspraken

Rechten en plichten

Ik en de samenleving

Talenten

Arbeid, vrije tijd en
studiekeuze

Gezin en familie

Meervoudige identiteit

Omgaan met gelijkenissen en
verschillen

Omgaan met mensen met
beperkingen

Migratie

Politieke en juridische structuren
en gemeenschappelijke
voorzieningen

Herinneringseducatie

Ongelijke verdeling van
welvaart

Mondiale solidariteit en
internationale organisaties

Ik als consument

Geld

Omgaan met geld

Economische principes

Consumentenopvoeding

Ik en de media

Media-educatie

Omgaan met reclame

Ik en de anderen

Leerplandoelen	Lessuggesties en aanpak in de klas
Zelfbewustzijn en weerbaarheid	
	<p>Algemeen</p> <ul style="list-style-type: none"> • 'Zelfvertrouwen en weerbaarheid': tips over aanpak in de klas + lessuggesties <p>Tips over aanpak in de klas</p> <ul style="list-style-type: none"> • De leerkracht toont hoe je je assertief kan voorstellen. • De leerkracht gebruikt 'ik-boodschappen'. • De leerkracht streeft succeservaringen na voor alle kinderen. • De leerkracht voorziet regelmatig 'blink'-momenten (complimentenronde, waarderingsstickers, in het zonnetje gezet worden, tentoonstellingen van eigen werken, ...of digitale systemen zoals bv classdojo) • De leerkracht neemt de kinderen serieus, ook als ze opkomen voor het eigen belang (wat niet hetzelfde is als 'toegeven aan het eigen belang', zeker niet als dit in strijd is met het 'algemeen belang') • Eén van de klasmotto's is: 'Fouten hebben we nodig om te kunnen leren'. • De leerkracht werkt met brevetten ('Dit kan ik al!'). • Er zijn regelmatig kringgesprekken of klasgesprekken waarbij kinderen eigen belevingen en ervaringen kunnen vertellen. • De kinderen krijgen de mogelijkheid om in bepaalde hoeken zich terug te trekken, zich te uiten... aansluitend bij hun gevoel. • Er worden aan de leerlingen kansen gegeven steeds meer problemen zelf op te lossen. • De leerkracht gebruikt positieve feedback, gericht op groei, gebruikt groeitaal • De leerkracht leert kinderen positief denken door bv gericht gebruik te maken van focuskaartjes, bv eigenwijsjes, okidootjes

Leerplandoelen op volgende pagina

		JK	O K	1	2	3	4	5	6
3.1.1	1	Voor zichzelf opkomen door signalen te geven die voor anderen begrijpelijk en aanvaardbaar zijn.	x	X					
3.1.1	2	In concrete situaties voldoende zelfvertrouwen in eigen mogelijkheden tonen.		X					
3.1.1	3	In een niet-conflictgeladen situatie, eigen indrukken, gevoelens, verlangens, gedachten en waarderingen spontaan uitdrukken.			X	X	+	+	+
3.1.1	4	In concrete situaties voldoende zelfvertrouwen tonen, gebaseerd op kennis van het eigen kunnen.			X	X	+	+	+
3.1.1	5	Zich op een assertieve wijze voorstellen.			X	X	+	+	+
3.1.1	6	Zich weerbaar opstellen naar leeftijdgenoten en volwassenen toe door signalen te geven die voor anderen begrijpelijk en aanvaardbaar zijn o.m. door hulpvragen te stellen, zich te laten helpen en positieve voorstellen te doen op			X	X	+	+	+

Lessuggesties

- **(Lpd 3.1.1.3 + 3.1.1.29)** De leerkracht laat kinderen af en toe herkenbare gevoelsgebonden situaties uitbeelden, laat hen verwoorden hoe ze zich daarbij voelen en verkent samen manieren om te reageren (prentenboeken, kinderboeken, situatieschetsen, foto's kunnen hierbij helpen): vb verzoeken weigeren, verzoeken doen, kritiek geven, kritiek ontvangen... De lk kan hierbij bv. gebruik maken van de [drie petjes](#).
- **(Lpd 3.1.1.3 + 3.1.1.29)** [Scoor jezelf](#): kinderen scoren zichzelf in welbevinden via een 'gevoelensmeter/gevoelensboekje/gevoelensklok...' (met [smileys](#), met verwoording "Ik voel me vandaag...", met tekening, met foto...). Deze gevoelensmeter kan bv gebruikt worden tijdens een kringgesprek na een uitstap, gezamenlijke activiteit, speeltijd, weekend... Kinderen mogen toelichten waarom ze zich zus of zo voelen (en ontdekken dat gedrag en gevoelens situatiegebonden zijn).
- De leerkracht leert de kinderen in kaart brengen wat ze goed en minder goed kunnen door te bespreken, visueel te maken, de groeikansen te verkennen...
- De leerkracht leert kinderen hulpvragen stellen (in opbouw: van help! tot... zo concreet mogelijk leren omschrijven wat hen zou kunnen helpen). De leerkracht leert kinderen stopvragen te stellen (zoals 'ik weet het niet', 'ik heb dat niet graag'). Eventueel kunnen stappenplannen hierbij helpen.
- Om te leren omgaan met frustraties worden leerlingen af en toe geconfronteerd met dingen die mis lopen en worden regelmatig gezelschapsspelletjes gespeeld, zodat kinderen leren omgaan met 'verliezen'. Een weerbaar kind heeft een zekere frustratietolerantie, het kan er mee omgaan wanneer iets tegen zit. Dat leert het alleen door soms tegenslagen tegen te komen en hiermee om te gaan.
- Leren omgaan met frustraties leer je ook bij het leren kiezen: 'kiezen is ook verliezen'. Welk keuzesysteem de leerkracht ook gebruikt (keuzebord, bakjesmethodiek...), volgende tips zijn onmisbaar:
  - er moet een ruim aanbod zijn dat gedurende langere tijd blijft (iedereen kan – mits een beetje geduld – zijn eerste keuze krijgen)

het niveau van het samenleven in de klas en de school.								
--	--	--	--	--	--	--	--	--

- het is voor iedereen heel duidelijk waaruit kan gekozen worden,
- er is variatie in wie eerst mag kiezen (bv op dinsdag eerst het dinsdaggroepje, daarna het woensdaggroepje enz., bv eerst de kleuters die nog geen tand gewisseld hebben, daarna één tand enz.)
- kinderen die gekozen hebben mogen onmiddellijk beginnen
- kinderen mogen hun frustratie, boosheid, verdriet uiten; de leerkracht bespreekt deze gevoelens met het kind
- De kinderen doen allerlei activiteiten m.b.t. het thema 'dit ben ik'.
- De kinderen leren met stappenplannen werken.
- De leerlingen (tweede/derde graad) doen een [webquest 'ben jij jezelf?'](#)
- De leerlingen krijgen de kans om positieve voorstellen te doen op het niveau van het samenleven in de klas en de school in de klaskring/de [klasraad](#)/leerlingenraad/...
- Specifieke lesmaterialen 'weerbaarheid': bv
  - [De coole kikker](#) (kleuter + lager)
  - [Weerbaarheid en grenzen](#) (derde graad)
  - ...
- Programma's sociale vaardigheden: bv
  - [Toverbos](#) (kleuter) [Het gat in de haag](#) (kleuter)
  - [Topspeel](#) (lager)...
- Pestpreventieprogramma's en activiteiten: bv
  - [kieskleurtegenpesten](#)
  - [Kiva-antipestprogramma](#)
  - [No blame methode](#)
  - [School zonder pesten](#)
  - [Kwartetspel Pest'oog](#)
  - ...

Leerplandoelen

Lessuggesties en aanpak in de klas

Empathie en zorg voor elkaar

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.1 .	7	Gevoelens als bang, blij, boos of verdrietig zijn bij zichzelf onderkennen en die op een eenvoudige wijze uitdrukken.	x	X					
3.1.1 .	8	Gevoelens van bang, blij, boos en verdrietig zijn bij anderen herkennen, dat gevoel verwoorden en meeleven in dit gevoel.		X					
3.1.1 .	9	In een eenvoudige taal een recent gebeurde situatie waarbij zij betrokken waren in dialoog met een volwassene, beschrijven en vertellen hoe zij zich daarbij voelden.		X					
3.1.1 .	10	Tonen in hun omgang met anderen een gevoeligheid voor de behoeften van de ander.		X					
3.1.1 .	11	Met eigen woorden aangeven dat mensen eenzelfde situatie op een verschillende wijze kunnen ervaren en er verschillend kunnen op reageren.		X					
3.1.1 .	12	Tonen dat ze kunnen omgaan met uitgestelde aandacht.		X	+	+			
3.1.1 .	13	Tonen in hun omgang met anderen respect en waardering.		x	X	X	+	+	+

Algemeen

- 'Empathie': [tips over aanpak in klas + lessuggesties](#)
- 'Gevoelens': [tips over aanpak in klas + lessuggesties](#)
- [Groepsvorming: werkvormen om van een klas een topgroep te maken](#)

Lessuggesties

Gevoelens/empathie

- In de kleuterklas worden de basisgevoelens verkend aan de hand van prenten (bv Jules) of foto's. De prenten worden nadien regelmatig gebruikt om te reflecteren op het gevoel van kinderen bij/na een situatie/gebeurtenis. Er is een klasboekje per basisgevoel waar kinderen af en toe een tekening in kunnen maken.
- Er is een zorgentak, gemisdoos... waar kinderen boodschappen voor de leerkracht kunnen posten.
- De kinderen gebruiken [gevoelsmannetjes](#).
- In muzische activiteiten en in taalactiviteiten worden regelmatig eigen gevoelens in expressie gebracht. Je kan ook kiezen voor muzische opdrachten waarbij de focus op gevoelsexpressie ligt.
- [Beeldige emoties](#): praten over emoties met kunstwerken.
- Er zijn hulpmiddelen in de klas/op school voor het omgaan met heftige gevoelens: [troostkoffer](#) (jonge kinderen), boze doos, gemisdoos, herstelmuur voor ruzies, gevoelsplekken op school zoals bv 'uitraasplekje', 'troostplekje', ...
- Situaties worden bekeken en besproken vanuit verschillende brillen, bijv: 'Hoe zou de andere in deze situatie zich voelen, denken, handelen, er creatief mee omgaan, de situatie beleven,...?'

3.1.1	14	Tonen in de dagelijkse omgang dat ze solidariteit en zorg opbrengen voor iemand anders.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.1	15	Tonen in de dagelijkse omgang dat ze zich discreet kunnen opstellen.			x	x	X	X	+	+

- Er zijn kringgesprekken of klasgesprekken n.a.v. belevingen, conflicten, bekijken van muzisch werk, beluisteren en lezen van verhalen, beelden, ... waarbij kinderen hun gevoelens kunnen uiten.
  - Kinderen reflecteren in de klas aan de hand van een voorbeeld of een prent/foto over de rol die ze (kunnen) opnemen, bijv.: bij het verzorgen van een vriend als hij gevallen is, in het zorgen voor dieren in onze school, ...
  - Er zijn rollenspelen, drama, verteltafel, ... waarbij belevingen, conflicten, ... nagespeeld worden (vanuit verschillende standpunten).
  - De leerkracht maakt gebruik van [de praatmat](#) om bij conflicten kinderen te leren verschillende perspectieven in te nemen en na te denken over oorzaak-gevolg.
  - Luisteroefening (derde graad): Echt luisteren betekent dat je je inleeft in de spreker (zijn gevoelens voelt en de wereld door zijn ogen ziet). Als we discussiëren zijn we vaak zo bezig met wat we zelf willen zeggen dat we niet meer goed opletten en niet alles horen wat de andere(n) zegt. In deze oefening moet iemand die iets wil zeggen eerst dat wat de vorige spreker heeft gezegd zo samen vatten dat die het gevoel heeft dat hij begrepen is. Elk groepje van drie tot vijf leerlingen heeft een procesbewaker die erop let dat de luisterregel nageleefd wordt. Elk groepje kiest een onderwerp dat iedereen in de groep interesseert maar waarover ze verschillende meningen hebben (of de leerkracht reikt een onderwerp aan).
  - [Scoor jezelf](#): kinderen scoren zichzelf in welbevinden via een 'gevoelensmeter/gevoelensboekje/gevoelensklok...' (met [smileys](#), met verwoording "Ik voel me vandaag...", met tekening, met foto...)
  - De kinderen doen allerlei activiteiten m.b.t. het thema 'gevoelens' en 'vriendschap'.
  - Er wordt gewerkt met de '[doos vol gevoelens](#)', 'een huis vol gevoelens en axen' of de gevoelskijwiziers muzische vorming (zie virtuele ruimte Muzische Vorming-muzische grondhouding).
- Zorg voor elkaar
- Kinderen maken een tekening met als thema: 'Voor wie zorg ik?', 'Wie zorgt voor mij?' en bespreken wat 'zorgen voor' kan betekenen.

- Kinderen brengen in de eigen omgeving en in de actualiteit (zowel lokaal als nationaal/internationaal) voorbeelden in kaart van waar en hoe mensen zorgen voor elkaar: mantelzorgers, vrijwilligers, verenigingen, opvang vluchtelingen...
- Er zijn getuigenissen in de klas van ouders en van mensen uit de buurt die zorgen voor andere mensen.
- Er is in de klas en/of op school een systeem voor peter- en meterschap (vb een anderstalige nieuwkomer krijgt van een medeleerling hulp bij 'zijn weg vinden op school'; mentorlezen; 'klasmakkers': oudere kinderen gaan op sommige momenten jongere kinderen helpen;...).
- Mooie klasmomenten: Geef een balletje aan een leerling. Deze leerling legt vandaag een mooi moment vast en stopt het in de pot. De leerkracht leest wekelijks voor wat er in de pot zit. Op het einde van het schooljaar maak je met de klas een top drie. Betrek ook de (tijdelijke) thuisblijvers.

Uitgestelde aandacht

- De leerkracht werkt met [systemen voor uitgestelde aandacht](#) (vb rode vlag geeft aan dat de juf bv tijdens hoekenwerk niet gestoord mag worden omdat ze met een groepje apart werkt, groene vlag geeft aan dat er vragen kunnen gesteld worden aan de juf...; vb werken met 'timers'...)
- Leren omgaan met uitgestelde aandacht leer je ook bij het leren kiezen: 'kiezen is ook verliezen'. Welk keuzesysteem de leerkracht ook gebruikt (keuzebord, bakjesmethodiek...), volgende tips zijn onmisbaar:
  - er moet een ruim aanbod zijn dat gedurende langere tijd blijft (iedereen kan – mits een beetje geduld – zijn eerste keuze krijgen)
  - het is voor iedereen heel duidelijk waaruit kan gekozen worden,
  - er is variatie in wie eerst mag kiezen (bv op dinsdag eerst het dinsdaggroepje, daarna het woensdaggroepje enz., bv eerst de kleuters die nog geen tand gewisseld hebben, daarna die die één tand enz.)
  - kinderen die gekozen hebben mogen onmiddellijk beginnen
  - kinderen mogen hun frustratie, boosheid, verdriet uiten; de leerkracht bespreekt deze gevoelens met het kind

Methodes

- Leerlingen leren via Coöperatief leren in 'multiculturele' groepen ([CLIM](#)) gevoeligheid voor behoeften van de ander, respect en waardering, vanuit verschillende perspectieven kijken...
- Programma's sociale vaardigheden: bv
  - [Topspel](#) (lager) [Toverbos \(kleuters\)](#) - [Het gat in de haag](#) (kleuter)
  - [Sociaalgedrag, elke dag](#) -...
- Pestpreventieprogramma's en activiteiten: bv
  - [kieskleurtegenpesten](#) - [Kiva-antipestprogramma](#) - [No blame methode](#)
  - [School zonder pesten](#) - [Kwartetspel Pest'oog](#)
  - ...

Leerplandoelen

Lessuggesties en aanpak in de klas

Conflicthantering

Algemeen

- 'Conflicthantering': [tips over aanpak in klas + lessuggesties](#)
- [Werken aan een verbindend schoolklimaat](#): Hoe reageert jouw schoolteam doeltreffend op pesten?
- Dossier '[pesten](#)' in Klasse + [Antipestslang](#) (VLOR)
- [Groepsvorming: werkvormen om van een klas een topgroep te maken](#)

Tips over aanpak in klas/school:

- De leerkracht maakt samen met de kinderen regels en afspraken om het 'verkeer van sociale relaties' te regelen in een bepaalde situatie (speelplaats, refter, klas, ...).
- Bij het terug in de klas komen (bv. na speeltijd) wordt even gecheckt of de kinderen geen conflicten meebrengen naar de klas. Conflicten moeten eerst 'opgeruimd' of duidelijk 'geparkeerd' om diezelfde voor- of namiddag nog aan te pakken. Een denkkaart 'we lossen een probleem op' kan hierbij

Leerplandoelen op volgende pagina

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.1 16	Met eigen woorden uitleggen wat ruzie, pijn doen, geweld ... betekenen.	x	X						
3.1.1 17	In een eenvoudige taal een recent gebeurd conflict waarbij zij betrokken waren in dialoog met een volwassene, beschrijven en vertellen hoe zij zich daarbij voelden.		X						
3.1.1 18	Het verschil aangeven tussen geweldloze en gewelddadige oplossingen voor conflicten.		X						
3.1.1 19	Een conflict vanuit verschillende gezichtspunten/perspectieven en beschrijven.			X	X	+	+	+	+
3.1.1 20	Een conflict beschrijven: context (wie, wat, waar, wanneer), hun gevoelens hierbij en hoe ze het graag wel zouden willen.			x	x	X	X	+	+
3.1.1 21	Het onderscheid uitleggen tussen de aanleiding en de oorzaak van een conflict.			x	x	X	X	+	+
3.1.1 22	Verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen en verwoorden en aangeven dat deze op elkaar inspelen.			x	x	X	X	+	+
3.1.1 23	Ongelijk of onmacht toegeven, kritiek beluisteren en eruit leren.			x	x	X	X	+	+

helpen: "Zijn we 'afgekoeld'? Ja? Ok, Waar is het probleem begonnen? Wat is er gebeurd? Hoe voelde ik me? Wat heb ik gedaan? Was dit goed voor mij? Was dit goed voor de ander? Indien niet: we zoeken samen een andere oplossing"

- Conflicten die de ganse klas aanbelangen worden samen besproken tijdens een klasgesprek of in de [klasraad](#).
- Om conflicten constructief te kunnen oplossen is een plaats nodig waar rustig kan gepraat worden (na de noodzakelijke 'afkoeltijd'), in de klas en/of op het schooldomein, bijvoorbeeld een overlegtafel, een praatbank, twee vredesstoelen, een 'kikkerzone'...
- Geef af en toe een relatiebevorderende opdracht voordat de speeltijd begint, bv: zorg dat je één iemand een compliment geeft.
- Kinderen krijgen de ruimte om hun eigen mening te vormen. De leerkracht hanteert werkvormen die dialoog en discussie bevorderen:
  - in klasgesprek kinderen (respectvol) op elkaar laten reageren (eerst bedenktijd geven; geen vingers in de lucht maar leerkracht of kind geeft een beurt aan een ander kind door praatknuffel/microfoon door te geven
  - stellingenspel
  - vraagkaartjes: Maak kaartjes met vragen over het onderwerp, leerlingen kunnen ook zelf vraagkaartjes maken. Leg de kaartjes op een stapel in het midden van het groepje. Laat hen om de beurt een kaartje trekken en de vraag voorlezen. De anderen beantwoorden de vraag en reageren op elkaar
  - [coöperatieve werkvormen](#)
  - ...
- Het thema 'geweldloze oplossingen zoeken voor conflicten' kan in de derde graad opengetrokken worden naar de actualiteit (Waar in ons land zijn er conflicten tussen verschillende belangengroepen, hoe worden die aangepakt? Waar in de wereld zijn er conflicten, hoe worden die aangepakt?) en/of verruimd naar het thema vrede-oorlog (sluit aan bij de doelstellingen 'herinneringseducatie')

Lessuggesties

3.1.1	24	Met eigen woorden uitleggen hoe zij door hun eigen gedrag aan te passen een conflict in de toekomst kunnen vermijden.			x	x	X	X	+	+
3.1.1	25	Met een voorbeeld uit eigen ervaring illustreren hoe zij een eenvoudig conflict op een constructieve manier opgelost hebben.			x	x	X	X	+	+
3.1.1	26	Tonen in een eenvoudige conflictsituatie in de omgang met leeftijdgenoten de bereidheid om te zoeken naar een geweldloze oplossing.			x	x	X	X	+	+
3.1.1	27	Tonen de bereidheid zich te oefenen in omgangswijzen met anderen waarin ze minder sterk zijn.			x	x	X	X	+	+
3.1.1	28	Kritisch zijn en een eigen mening formuleren.			x	x	X	X	+	+
3.1.1	29	Beschrijven wat ze voelen en wat ze doen in een concrete situatie en kunnen illustreren dat zowel hun gedrag als hun gevoelens situatiegebonden zijn.					x	x	X	X

- Aan de muur hangt een [conflictwijzer](#) of hangt [een poster](#) die samen met de kinderen gemaakt werd. Tijdens enkele oefensessies leren de kinderen hiermee werken zodat ze die nadien zelfstandig kunnen gebruiken.
- De leerlingen doen allerlei activiteiten m.b.t. het thema 'ruzie' en 'pesten' (prentenboeken, kinderboeken, situatieschetsen, foto's... kunnen hierbij helpen; ook veel filmpjes van [Generatie K](#) zijn heel goed bruikbaar: zoekterm 'generatie K' gebruiken). De leerlingen reflecteren hierbij over gevoelens (empathie), oorzaken, oplossingen, 'vrede'...
- De leerkracht leert leerlingen eigen conflictsituaties bekijken vanuit verschillende perspectieven (slachtoffer, dader, omstaander die toekijkt en laat gebeuren, ...) (link met leerplandoel 'herinneringseducatie' **3.1.3.63**) Zie ook tips bij 'empathie en zorg voor elkaar'.
- De leerkracht maakt gebruik van [de praatmat](#) om bij conflicten kinderen te leren verschillende perspectieven in te nemen en na te denken over oorzaak-gevolg.
- De leerkracht maakt regelmatig gebruik van [coöperatieve werkvormen](#) en samenwerkingsspelen (ook in de activiteiten LO!) bv
  - [werkvormen voor een interactieve klaspraktijk](#) (CT&O)
  - Samenwerkingsspelen te vinden op Klascement
  - [groepsvormende spelen...](#)
- Specifieke lessen en spel materiaal '**geweldloos conflicten oplossen**' en pestpreventie, bv
  - [Tumult vzw](#)
  - '[Jef en Lien](#)': prenten en schema's om met kinderen 8-12j te werken rond ruzie en conflict
  - '[Stop-denk-doe-spel](#)' (oudste kleuters + lager)...
  - [Vlinderslag \(tweede/derde graad\)](#) ...
- De school kiest voor conflictbemiddelingsteams: bv [peer mediator](#), '[ruziebrekers](#)'...
- (Lpd 3.1.1.28) De leerkracht leert kinderen **kritisch denken en argumenteren**: bv

- [filosoferen met kinderen](#)
- leerlijn leren kritisch denken en argumenteren + methodieken: boek [‘Dus, want, maar en tenzij: over kritisch denken, argumenteren en debatteren in het onderwijs’](#)
- [spel ‘weet je wat ik wil’](#)
- ...
- (Lpd 3.1.1.22) De leerlingen beschrijven hoe een personage uit een boek, toneelstuk of film omgaat met anderen. Ze fantaseren over een andere manier van omgaan en hoe de andere personages dan zouden reageren. Bv een norse baas die zijn personeel afsnauwt versus een baas die zijn personeel regelmatig positief bevestigt.
- (Lpd 3.1.1.22) De leerlingen zoeken in eigen gedrag en dat van leeftijdsgenoten naar patronen van omgaan met elkaar en onderzoeken hoe reacties op elkaar inspelen: aanvallend reageren met als gevolg bij de ander verdedigend reageren, leiding nemen met als gevolg bij de ander leiding aanvaarden of weigeren, hulp vragen met als gevolg bij de ander hulp bieden... [De axenroos](#) kan hierbij ondersteunend zijn. De leerlingen kunnen bepaalde manieren van omgaan in rollenspelen oefenen.. Je kan ook oefenen in ‘omdenken’: door op een onverwachte manier te reageren een conflict vermijden of ontmijnen, van een lastig probleem iets ‘leuks’ maken: [kaartspel ‘wie is de beste omdenker’](#)?
- Programma’s sociale vaardigheden: bv
  - [Toverbos \(kleuters\)](#)
  - [Het gat in de haag](#) (kleuter) [Topspel](#) (lager)
  - [Sociaalgedrag, elke dag](#)
- Pestpreventieprogramma’s en activiteiten: bv
  - [kieskleurtegenpesten - Kiva-antipestprogramma - No blame methode](#)
  - [School zonder pesten - Kwartetspel Pest’oog -...](#)
- [Herstelgericht werken](#)

Ik en de groep

Leerplandoelen	Lessuggesties en aanpak in de klas
Participatie, democratie en samenwerken	
	<p>Algemeen</p> <ul style="list-style-type: none"> – Werkmap ‘leerlingenparticipatie in het basisonderwijs’ – Toolbox participatie in de klas – Groepsvorming: werkvormen om van een klas een topgroep te maken <p>Tips over aanpak in de klas</p> <ul style="list-style-type: none"> – Er zijn veel mogelijkheden in de klas en klasoverschrijdend waarbij leerlingen verantwoordelijkheid leren dragen. Belangrijk daarbij is dat <ul style="list-style-type: none"> - elke leerling een verantwoordelijkheid mag dragen - duidelijk is waarom het belangrijk is voor die bepaalde taak verantwoordelijkheid te dragen (“het is van belang voor mij en voor de andere leerlingen”) Vb De leerkracht stelt samen met de leerlingen een takensysteem op. Het is voor alle leerlingen duidelijk wat het nut van de taken is in functie van het samen verantwoordelijkheid dragen en samenwerken. De leerkracht evalueert regelmatig met de klas het systeem van takenverdeling (soorten, evenwicht in de taken, haalbaarheid...) – Het is voor de leerlingen duidelijk waaraan ze kunnen participeren en in welke gradatie: MEEWETEN leerlingen worden gehoord – MEEDENKEN leerlingen mogen voorstellen doen – MEEPRATEN samen oplossingen en voorstellen bedenken – MEEBESLISSEN samen beslissen – MEEDOEN samen ondernemen (vb terug te vinden in klasdagboek, verslag participatieraad, klasregels en afspraken,...) – Via een sociogram krijgt de leerkracht zicht op de onderlinge relaties in de klas en kan subtiel bijsturen waar en indien nodig en/of extra groepsbevorderende activiteiten organiseren. – ...
<i>Leerplandoelen op volgende pagina</i>	<i>Lessuggesties op volgende pagina</i>

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.2	1		x	X	X	+	+	+	+
3.1.2	2		x	X	X	+	+	+	+
3.1.2	3			x	x	X	X	+	+
3.1.2	4			x	x	X	X	+	+
3.1.2	5			x	x	X	X	+	+

Lessuggesties

- Het loont beslist de moeite om wat meer gerichte aandacht te besteden aan [klastaken](#).
- Ook schooltaken werken de verantwoordelijkheidszin en samenwerking in de hand. Er is bv een schooltakenbord (bijv.: ‘Wie voedert de kippen?’, ‘Wie wiedt de moestuin?’, ‘Wie helpt in het schoolrestaurant?’, ...).
- De leerkracht gebruikt ‘[teambouwers](#)’ (tussendoortjes in de klas die erop gericht zijn om de groepscohesie te verbeteren of te borgen).
- Er is in de klas en/of op school een systeem voor peter- en meterschap (vb een anderstalige nieuwkomer krijgt van een medeleerling hulp bij ‘zijn weg vinden op school’; mentorlezen; ‘klasmakkers’: oudere kinderen gaan op sommige momenten jongere kinderen helpen;...).
- De kinderen brengen in kaart welke verantwoordelijkheden ze opnemen in de klas, op school, in hun gezin, in hun buurt, in de jeugdbeweging of sportclub, ...
- Leerlingen leren in groepswerk verschillende wisselende rollen opnemen die het samenwerken en de participatie bevorderen (tijdsbewaker, materiaalmeester, ...). Dit kan o.a. via [CLIM](#) (Coöperatief leren in multiculturele groepen) ...
- Met [de placemat-methode](#) leren kinderen in groepjes van vier tot consensus te komen. Bruikbaar vanaf het eerste leerjaar (met tekeningen en ondersteuning; vanaf tweede leerjaar zelfstandig) en voor om het even welk onderwerp waar de leerlingen mogen over mee beslissen (herinrichting van de klas, programma voor optreden tijdens bezoek aan bejaardentehuis, voorstel ter bespreking op leerlingenraad...)
- De leerkracht maakt regelmatig gebruik van coöperatieve werkvormen en samenwerkingsspelen (ook in de activiteiten LO!) bv
- [werkvormen voor een interactieve klaspraktijk](#) (CT&O)
- Samenwerkingsspelen, te vinden op Klascement

- [groepsvormende spelen](#)
- - ...
- Leerlingen leren 'leiding' geven via het systeem van 'mini-meesters' en 'mini-juffen', vb bij al dan niet thematische kringgesprekken.
- Met de methodiek ['Jarigen van de maand'](#) vieren we al wie in een bepaalde maand jarig is. De voorbereidingen van het feest worden al enkele weken vooraf getroffen. De kinderen kiezen samen een activiteit die ze tof vinden en telkens wordt er iets lekkers klaargemaakt. Het gaat er bij deze activiteit vooral om te participeren, bewuste keuzes te leren maken, ondernemend te zijn en kennis te maken met economische principes.
- Er zijn buitenschoolse groepsbevorderende activiteiten (bv GWP Tip: het organiseren van GWP's bij het begin van het schooljaar biedt veel kansen naar groepsbevordering) en binnenschoolse klasdoorbrekende activiteiten.
- Er zijn uitwisselingsactiviteiten met een klas van een andere school (correspondentie, bezoek, samen op kamp, ...).
- De leerkracht gebruikt af en toe een [exploratieroois](#). Dit is een hulpmiddel om samen met de leerlingen het thema van een project participatief in te vullen (bijv.: water 'Wat roept dit thema bij ons op?' 'In de onmiddellijke omgeving?' 'Iets verderaf?' ..)
- Leerlingen gaan één maal per jaar op fotojacht: om concrete veranderingen die leerlingen voorstellen in kaart te brengen (vb i.v.m. klaslokaal, speelplaats, ...) en te bespreken.
- Leerlingen beschikken over een organogram: daarop is te zien wie wat doet voor de school en wie waar verantwoordelijk voor is. Handig om te weten wat je met wie kan bespreken, wie je waar bij kan betrekken, ...
- Er zijn verschillende georganiseerde overlegvormen waar kinderen actief participeren: kringgesprek, [klasraad](#), forum, ideeënbus, leerlingenraad, kinderparlement, ...
- Andere concrete lessuggesties leerlingenparticipatie: bv

- [methodieken leerlingenparticipatie](#)
- [Toolbox participatie in de klas](#)
- ...

Leerplandoelen				Lessuggesties en aanpak in de klas						
Regels en afspraken										
		JK	OK	1	2	3	4	5	6	
3.1.2 .	6	Begrijpbare en uitvoerbare instructies van de leraar uitvoeren.	x	X						Algemeen <ul style="list-style-type: none"> ‘waarden en normen’: tips over aanpak in de klas + lessuggesties Tips over aanpak in klas: <ul style="list-style-type: none"> De leerkracht maakt samen met de kinderen regels en afspraken om het ‘verkeer van sociale relaties’ te regelen in een bepaalde situatie (speelplaats, refter, klas, ...). Ook opvolging, evaluatie en bijsturing gebeurt gezamenlijk Eventueel kan een beloningssysteem aan het navolgen van de afspraken gekoppeld worden: van de ‘klassieke’ knikkers tot digitale systemen als bv ClassDojo. Belangrijk hierbij is om het systeem uit de competitie sfeer te houden. Dit kan bijv. door kinderen samen te laten kiezen voor een klasbeloning (zoveel keer de afspraken goed opvolgen betekent een spelletjesnamiddag, een film, samen popcorn maken...). Kinderen voor wie een bepaalde afspraak heel moeilijk is, (ondanks de positieve groepsdruk die ontstaat door samen naar een klasbeloning toe te werken), krijgen bv. een ‘hou vol’-kaartje. Klasregels en klasafspraken worden gevisualiseerd (bij voorkeur door de kinderen) als deel van het proces van het maken van de afspraken of het toepassen van de regels. Lessuggesties <ul style="list-style-type: none"> Leerlingen ontwerpen in kleine groepjes een eigen spel en stellen spelregels op of ze maken variaties op de spelregels bij bepaalde lijn- en
3.1.2 .	7	In concrete situaties met de hulp van een volwassene afspraken maken.		X						
3.1.2 .	8	Met eigen voorbeelden illustreren dat er school- en klasregels nodig zijn en dat er ook in de samenleving regels zijn.		X						
3.1.2 .	9	Omgangsvormen, leefregels en afspraken die van belang zijn voor het samenleven in een groep verwoorden.		X						
3.1.2 .	10	De klasregels en de schoolregels die voor hen van toepassing zijn opsommen.		x	X	X	+	+	+	
3.1.2 .	11	Aangeven dat er binnen de eigen groep afspraken nodig zijn.		x	X	X	+	+	+	
3.1.2 .	12	Afspraken maken over aspecten van het werk of		x	X	X	+	+	+	

Algemeen

- ‘waarden en normen’: [tips over aanpak in de klas + lessuggesties](#)

Tips over aanpak in klas:

- De leerkracht maakt samen met de kinderen regels en afspraken om het ‘verkeer van sociale relaties’ te regelen in een bepaalde situatie (speelplaats, refter, klas, ...). Ook opvolging, evaluatie en bijsturing gebeurt gezamenlijk
- Eventueel kan een beloningssysteem aan het navolgen van de afspraken gekoppeld worden: van de ‘klassieke’ knikkers tot digitale systemen als bv ClassDojo. Belangrijk hierbij is om het systeem uit de competitiefteer te houden. Dit kan bijv. door kinderen samen te laten kiezen voor een klasbeloning (zoveel keer de afspraken goed opvolgen betekent een spelletjesnamiddag, een film, samen popcorn maken...). Kinderen voor wie een bepaalde afspraak heel moeilijk is, (ondanks de positieve groepsdruk die ontstaat door samen naar een klasbeloning toe te werken), krijgen bv. een ‘hou vol’-kaartje.
- Klasregels en klasafspraken worden gevisualiseerd (bij voorkeur door de kinderen) als deel van het proces van het maken van de afspraken of het toepassen van de regels.

Lessuggesties

- Leerlingen ontwerpen in kleine groepjes een eigen spel en stellen spelregels op of ze maken variaties op de spelregels bij bepaalde lijn- en

		het samenleven in de groep en deze vastleggen in pictogrammen of tekst.										terugslagspelen, trefspelen, doelspelen, loop- en tikspelen, stoeispelen of zintuigspelen.
3.1.2	13	Met hulp van de leraar gemaakte afspraken in een groep evalueren en zo nodig verfijnen of bijstellen.		x	X	X	+	+	+	+		<ul style="list-style-type: none"> Het waarom van bepaalde regels en afspraken komt aan bod in bepaalde thema's, lessen (bv 'handen wassen na toiletbezoek' thema gezondheid, 'per 2 op het voetpad' thema verkeersveiligheid, ...) Door het simuleren van situaties waarin geen afspraken en regels gelden voor het sociaal verkeer en een goeie werksfeer in de klas (rollenspel, simulatiespel) ontdekken leerlingen het belang van klasregels en afspraken. Kinderen onderzoeken een aantal regels in de samenleving. "Hoe zijn die regels tot stand gekomen? Wat is het belang ervan? Wat zou er gebeuren als er helemaal geen regels of afspraken waren? Houdt iedereen zich aan al die regels en afspraken? Wie waakt over het naleven van die regels? Welke zouden we willen veranderen? ..." De kinderen vertellen welke regels thuis en op school gelden. "Welke afspraken gelden er? Waarom zijn ze nodig?" Leerlingen leren werken met weekplanning en planning van persoonlijk werk. In de klasraad, leerlingenraad... worden samen regels en afspraken voor een goed samenleven op school vastgelegd, geëvalueerd en bijgestuurd. Andere concrete lessuggesties regels en afspraken: bv <ul style="list-style-type: none"> methodieken leerlingenparticipatie lesmappen 'de kracht van je stem' ... ...

Leerplandoelen

Lessuggesties en aanpak in de klas

Rechten en plichten

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.2 .	14		X						
3.1.2 .	15		X						
3.1.2 .	16			x	x	X	X	+	+
3.1.2 .	17			x	x	X	X	+	+
3.1.2 .	18					X	X	+	+
3.1.2 .	19					x	x	X	X

Algemeen

- 'waarden en normen': [tips over aanpak in de klas + lessuggesties](#)

Lessuggesties

- De kinderen vertellen over situaties waarin iemand 'de baas speelt'. Ze luisteren naar een verhaal waarin het verschil tussen gezagsuitoefening (bijv. politie/rechter) en 'de baas spelen' aan de orde wordt gesteld. Ze spelen situaties na (de baas spelen, gezag uitoefenen)...
- De kinderen spelen situaties na: je (niet) houden aan regels op school/ thuis, nieuwe afspraken maken...
- Een politieagent/een advocaat komt getuigen op school. De leerlingen brengen een bezoek aan het politiebureau.
- Enkele leerlingen van het zesde leerjaar krijgen opleiding tot verkeersbrigadiers (via de lokale politie).
- De leerlingen onderzoeken a.d.h.v. allerlei casussen, situatietekeningen, voorbeelden wat hun rechten en plichten zijn op school, thuis, in het verkeer, in de samenleving, ... Mogelijke opbouw:
  - Stap 1: Bespreken welke klasafspraken en schoolafspraken een recht geven, welke een plicht opleggen.
  - Stap 2: Op zoek naar rechten en plichten in de omgeving. Bv in de bib heb je het recht om boeken te ontleen en de plicht om ze tijdig binnen te brengen.
  - Stap 3: Ontdekken dat plichten nodig zijn om rechten mogelijk te maken en om rechten te hebben zijn er plichten nodig. Bv Iedereen heeft recht om in groepswork zijn eigen mening te zeggen maar dat heeft maar zin als elk zijn plicht opneemt om de mening van anderen te beluisteren.
  - Stap 4: Opentrekken naar mensenrechten en kinderrechten. Welke zijn de fundamentele mensenrechten en kinderrechten? Het belang van die rechten kan geïllustreerd worden met voorbeelden uit de actualiteit

		fundamentele mensen- en kinderrechten.								
3.1.2	20	Met voorbeelden het belang illustreren van de fundamentele Rechten van de Mens en de Rech- ten van het Kind.					x	x	X	X

waarbij mensen- of kinderrechten geschonden worden (en mensen/organisaties die opkomen om die rechten te verdedigen).

- Confrontatie met situaties waarbij mensen- of kinderrechten niet gerespecteerd worden op school of in hun buurt, via levensechte verhalen in documentaires, getuigenissen, nieuwsreportage, ...
- De leerlingen worden gestimuleerd om deel te nemen aan mogelijkheden om rechten en plichten te beschermen, bijv.: stickeractie niet parkeren op het fiets- en voetpad, briefschrijfactie Amnesty International, ...
- Er zijn brevetten waarbij kinderen bepaalde rechten krijgen als ze kunnen bewijzen dat ze zich ook aan de plichten die daarmee samenhangen kunnen houden, bijv.: zonder toezicht tijdens de middag in de klas blijven.
- In de [klasraad](#), leerlingenraad... wordt samen bekeken welke rechten en plichten er nodig zijn voor een goed samenleven op school.
- **Specifiek lesthema 'rechten van het kind, rechten van de mens', bijv.:**
  - [De kinderrechtenrap](#) (Kapitein Winokio)
  - lesmateriaal van de ['t Zitemzo](#) (vb Kinderrechtenkoffer, Kinderrechtenspeurtocht, de bende van P...)
  - [CLIM-Lesmap 'Rechten of plichten'](#) van Steunpunt Diversiteit en Leren
  - lesmateriaal van [Amnesty International](#)
  - [kinderrechtenschool](#)
  - [kinderrechten uitgelegd aan kinderen](#)
  - [Generatie K](#) (Ketnet programma met Kristel Verbeke dat aan de hand van verborgen camera, reportages en korte rubrieken kinderen wil aanzetten om over hun rechten en die van anderen na te denken, en hen aanzetten om voor zichzelf en anderen op te komen)
Bijhorend [lessenpakket](#)

Ik en de samenleving

Leerplandoelen	Lessuggesties en aanpak in de klas
	Talenten
	<p>Algemeen</p> <ul style="list-style-type: none"> • Talentgericht werken in de kleuterschool • Woordenschatjes: talig aan de slag met talenten • Talentgerichte ontwikkeling op de basisschool <p>Tips over aanpak in de klas</p> <ul style="list-style-type: none"> • De leerkracht streeft succeservaringen na voor alle kinderen. • De leerkracht voorziet regelmatig 'blink'momenten (complimentenronde, waarderingsstickers, in het zonnetje gezet worden, tentoonstellingen van eigen werken, ...of digitale systemen zoals bv classdojo) • De leerkracht werkt met brevetten ('Dit kan ik al!'). • De leerkracht zorgt ervoor dat via het aanbod tijdens het ganse schooljaar alle mogelijke talenten kunnen ontdekt en ontwikkeld worden in alle mogelijke intelligentievelden: verbaal/linguïstische intelligentie (woordknap), logisch/mathematische intelligentie (rekenknap), visueel/ruimtelijke intelligentie (beeldknap), muzikaal/ritmische intelligentie (muziekknapp), lichamelijke/kinesthetische intelligentie (beweegknap), interpersoonlijke intelligentie (mensknapp), intrapersoonlijke intelligentie (zelfknapp), natuurgerichte (natuurknapp). • De leerkracht organiseert op regelmatige basis hoekenwerk waaruit kinderen kunnen kiezen naargelang hun persoonlijke interesse. • De school bespreekt met het CLB hoe die de school en de leerkrachten kan ondersteunen bij de schoolloopbaanbegeleiding. • De school en de Ik zoekt naar een aanpak om de ouders te betrekken bij zelfconceptverheldering ('weten wat je kan') van hun kind, horizonverruiming ('weten wat er is') en keuzebekwaamheid ('weten wat je doet').
<i>Leerplandoelen op volgende pagina</i>	<i>Lessuggesties op volgende pagina</i>

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.3. 1	Opsommen welke activiteiten en klastaken ze graag en niet zo graag doen en die waarderend vergelijken met klasgenoten.	x	x	X	+	+	+	+	+
3.1.3. 2	Waardering uitdrukken voor wat klasgenoten goed kunnen.	x	x	X	+	+	+	+	+
3.1.3. 3	Aangeven in welke activiteiten en klastaken ze zelf sterk en minder sterk zijn.			X	X	+	+	+	+
3.1.3. 4	Aangeven welke hun eigen talenten zijn.					x	x	X	X

Lessuggesties

- Het loont beslist de moeite om wat meer gerichte aandacht te besteden aan [klastaken](#).
- Talenten worden in kaart gebracht in een [talentenweide](#) of talentenboom.
- De leerkracht werkt met [de talentenarchipel](#)
- De leerkracht werkt met talentagenda's, talentgroeiboekjes, talentenposters...
- Leerlingen leren 'leiding' geven via het systeem van 'mini-meesters' en 'mini-juffen', vb bij al dan niet thematische kringgesprekken.
- De kinderen doen allerlei activiteiten m.b.t. het thema 'dit ben ik', 'dit kan ik', 'kijk eens wat ik kan', ... (dit thema leent zich heel goed om kinderen met media een 'zelfportret' te laten maken waarmee ze tonen wat voor hen belangrijk is, waar ze trots op zijn, wat hen energie geeft, wat hen bijzonder maakt, waar ze niet zo goed in zijn...)
- De leerlingen spelen een talentenspel, bv [klasse-talentenspel](#) (andere talentenspelen te vinden op Klascement of te ontleen in leercentra of [documentatiecentra](#))
- Specifieke activiteiten 'talenten': vb
  - Vlajo: [talentenstages/studio talentis/droomfabriek](#)
  - [Toolbox voor jong talent](#) (Luk Dewulf, Els Pronk)
  - [KR8/0/NAUTEN](#) (derde graad)
  - [Junior coach kaarten](#) (lagere school)
  - leeruitstappen waarbij kinderen zelf een bepaald beroep kunnen uitoefenen en/of hun talenten kunnen ontdekken (vb [het beroepenhuis](#), de jaarlijkse Roefeldag, [talentklassen](#)...)
  - ...
- ...

Leerplandoelen	Lessuggesties en aanpak in de klas
Arbeid, vrije tijd en studiekeuze	
	<p>Algemeen</p> <ul style="list-style-type: none"> • ‘Studie- en beroepsoriëntering’ als onderdeel van ‘schoolloopbaanbegeleiding’ mag niet beperkt blijven tot één of enkele interventies van het CLB in het zesde leerjaar maar begint al in de kleuterklas bij talentgericht werken en vindt zijn vervolg in het lager onderwijs met het verder ontdekken van talenten van kinderen en ontdekken van de beroepswereld. Centraal hierbij is <ul style="list-style-type: none"> – zelfconceptverheldering (weten wat je kan): wie ben ik, wat kan ik? – horizonverruiming (weten wat er is): welke beroepen zijn er, wat moet je daarvoor kunnen...? – keuzebekwaamheid (weten wat je wil): ik kan afwegen en kiezen <p>Tips over aanpak in de klas</p> <ul style="list-style-type: none"> • De leerkracht weet (in samenspraak met het schoolteam en CLB) hoe het CLB kan ondersteunen bij de schoolloopbaanbegeleiding. • De leerkracht zoekt (in samenspraak met het schoolteam) naar een aanpak om de ouders te betrekken bij zelfconceptverheldering van hun kind, keuzebekwaamheid en horizonverruiming. • In de klasbib is informatie over vrije tijd, beroepen en over de verschillende studiemogelijkheden in het SO te vinden. • Bij alle activiteiten waarbij kinderen kennis maken met verschillende beroepen, besteedt de leerkracht aandacht aan het belang van toegankelijkheid van jobs zowel voor mannen als vrouwen.

Lessuggesties op volgende pagina

Leerplandoelen op volgende pagina

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.3	5	Op een eenvoudige wijze beroepen en bezigheden van volwassenen die ze kennen beschrijven.	x	X					
3.1.3	6	Waardering uitdrukken en respect tonen voor het werk van mensen uit hun omgeving.	x	x	X	+	+	+	+
3.1.3	7	Voorbeelden opsommen van bezigheden van hen bekende volwassenen en aangeven wat de rol en het belang ervan is voor de samenleving.			X	X	+	+	+
3.1.3	8	Met eigen woorden de relatie tussen beroepsbezigheden en inkomen uitleggen.					X	X	
3.1.3	9	Met eigen woorden de relatie tussen eigen voorkeuren en talenten en hun vrijetijdsbesteding uitleggen.					x	x	X
3.1.3	10	Zich bereid tonen om actieve en passieve vormen van vrijetijdsbesteding te onderzoeken en te evalueren.					x	x	X
3.1.3	11	Met eigen woorden de relatie tussen eigen talenten en voorkeuren en latere beroepsbezigheden uitleggen.						X	X
3.1.3	12	Talenten opsommen van mensen die beroepen uitoefenen (in diverse beroepsgroepen).						X	X

Lessuggesties

- In het hoekenaanbod kunnen kinderen beroepen naspelen met de nodige attributen (de kleine schilder, de kleine architect, de kleine wetenschapper, de kleine kok, ...). Nadien wordt besproken wat die mensen goed moeten kennen en kunnen en zijn.
- De leerkracht werkt met talentagenda's, talentgroeiboekjes, talentenposters...
- De kinderen brengen in kaart wat hun hobby's zijn, wat ze doen in hun vrije tijd. Ze stellen dit aan elkaar voor.
- De leerlingen brengen samen met de leerkracht in kaart welke vrijetijdsverenigingen er in de buurt zijn en wat je er kan doen.
- De leerlingen brengen samen met de leerkracht in kaart welke vrijwilligerswerkingen er in de buurt zijn en wat die doen. Een vrijwilliger komt in de klas getuigen.
- Hobbystoelendans: Er staat voor iedereen een stoel in een kring, met uitzondering van één leerling. Iedereen probeert een stoel te vinden, één leerling blijft over. Die staat in het midden van de kring. Hij moet één hobby noemen: "Ontmoet me in het midden als je ook houdt van ...". Alle leerlingen die dezelfde hobby hebben- ook de leerling die in het midden staat-, staan op en proberen op een andere lege stoel te gaan zitten. De leerling zonder stoel is de volgende die in het midden gaat staan en een hobby noemt.
- De school organiseert samen met de leerlingen 'een dag van de vrijwilliger' waarbij alle vrijwilligers die zich voor de school inzetten in de bloemetjes gezet worden (leesouders, ouders die helpen bij zwemmen, ouders die de moestuin onderhouden, naaclub, feestcomité...).
- [Klastaken](#) worden vertaald in beroepen en besproken m.b.t. wat de taak vraagt m.b.t. kennis, vaardigheden en attitudes (bijv.: de klaspostbode moet de weg vinden in de school, betrouwbaar zijn, ...)
- Er zijn kringgesprekken over wat volwassenen doen en waarom ze dat doen vanuit een breed perspectief (mijn mama is kok, mijn oom zoekt werk, mijn opa is gepensioneerd, mijn papa kiest ervoor om deeltijds te werken en zo

3.1.3	13	Met eigen woorden de relatie tussen onderwijs en latere beroepsbezigheden uitleggen.								X	X
3.1.3	14	Met eigen woorden verklaren hoe het komt dat sommige mensen geen (betaalde) arbeid verrichten.								X	X
3.1.3	15	Globaal uitleggen hoe de overheid ervoor zorgt dat mensen die niet kunnen werken een vervangingsinkomen krijgen.								X	X
3.1.3	16	Illustreren met eigen voorbeelden dat er ook onbetaalde arbeid is.								X	X
3.1.3	17	Illustreren met eigen voorbeelden dat verschillende vormen van arbeid verschillend toegankelijk zijn voor mannen en vrouwen.								X	X
3.1.3	18	Illustreren met eigen voorbeelden dat werken en niet werken en verschillende vormen van arbeid verschillend gewaardeerd worden.								X	X

meer bij de kinderen te zijn, mijn grote broer studeert nog, mijn tante is ook nog dirigent bij het koor, ...). Dit kan aangevuld worden met beeldfragmenten uit de collectie '[mannen- en vrouwenberoepen, bestaan die echt?](#)' op 'het archief voor onderwijs'

- Er zijn af en toe activiteiten in samenwerking met (sport)clubs en verenigingen uit de schoolomgeving: ateliers, ...
- Er wordt gebruik gemaakt van beroepsexpertise en competenties van ouders en hun rol in de samenleving bij activiteiten (bijv. bij ateliers, klusdagen, ...).
- Ouders komen getuigen over hun beroep en hun vrije tijdsbesteding. Een werkzoekende ouder komt getuigen (met o.a. aandacht voor het aspect 'maatschappelijke waardering').
- In de leeruitstap naar het gemeentehuis (derde graad) komt ook het aspect 'werkzoekenden' aan bod. Er kan ook een leeruitstap naar de VDAB georganiseerd worden.
- (3.1.3.17) In de derde graad wordt op een aantal momenten tijdens het schooljaar in de actualiteit gezocht naar voorbeelden van verschillende maatschappelijke waardering van arbeid. Volgende fragmenten die te vinden zijn op '[archief voor onderwijs](#)' kunnen hierbij van pas komen: Klaar: genderongelijkheid (12); Karrewiet: Wereldvrouwendag (13)
- Er zijn leeruitstappen waarbij de werkplaats van mensen uit de omgeving bezocht wordt, bijv. de garage, de boerderij, het gemeentehuis, het restaurant, een bedrijf (liefst gekoppeld aan een STEM-activiteit) ...
- Er zijn leeruitstappen waarbij kinderen zelf een bepaald beroep kunnen uitoefenen en/of hun talenten kunnen ontdekken (vb [het beroepenhuis](#), de jaarlijkse Roefeldag, [talentklassen](#)...)
- De kinderen onderzoeken wat je goed moet kunnen en graag moet doen voor een bepaalde klastaak of beroep.
- De kinderen onderzoeken hoe je een bepaald beroep kan leren.
- De zesdejaars nemen deel aan infodagen van scholen van secundair onderwijs (ASO, TSO, KSO, BSO).
- De zesdejaars volgen een dagje les in een secundaire school.

- Oud-leerlingen komen vertellen hoe het is om in het secundair onderwijs les te volgen.
- [Specifieke lesactiviteiten zelfconceptverheldering, horizonverruiming, keuzebekwaamheid](#)
- Wereldlesidee 'werk': [tweede graad](#); [derde graad](#)
- De leerkracht verruimt het thema 'beroepen' naar 'beroepen wereldwijd' (leerplandoelen 'ongelijke verdeling van welvaart') en 'beroepen doorheen de tijd' (leerplandoelen 'historische tijd')
- ...

Leerplandoelen

Lessuggesties en aanpak in de klas

Gezin en familie

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.3	19								
.		x	X						
3.1.3	20								
.			X	+	+	+	+		
3.1.3	21								
.				X	X	+	+	+	+
3.1.3	22								
.				X	X	+	+	+	+

Tips over aanpak in de klas

- Zie tips bij 'omgaan met gelijkenissen en verschillen'

Lessuggesties

- Tijdens kringmomenten vertellen kinderen over wie er allemaal bij hen thuis wonen.
- Gezinsamenstellingen (grote gezinnen, kleine gezinnen, één-oudergezinnen, inwonende mensen, 2 mama's, 2 papa's, gezinnen met adoptiekinderen ...) en rollen binnen het gezin worden waarderend in kaart gebracht en vergeleken (met de nadruk op de gelijkenissen): bij kleuters bv via een familiemuur, bij leerlingen bv in een familieboekje, themabundel, paspoort...
- De leerkracht introduceert prentenboeken en kinderboeken over het thema diversiteit m.b.t. gezinsamenstelling (in de bibliotheek vind je prenten- en kinderboeken onder dit thema: De coole cowboy, Stoere Mattijs, Vader Zeepaard, Ik ben Kaat, Jules en Marie, Honden doen niet aan ballet, Als ik jou was, De brief die Rosie vond, De ridderprinses... ; [het huis van Lou](#); [lesmap 'Maarten heeft twee mama's'](#))
- In de eerste graad wordt de activiteit 'levenslijn/museum van mezelf' (historische tijd) aangegrepen om stil te staan bij de verschillende soorten gezinsamenstelling en komen de begrippen 'samenwonen', 'echtscheiding', 'huwelijk' en 'nieuw samengesteld gezin' aan bod. Zie ook pedagogisch cahier ['Historische tijd'](#)
- In de tweede graad wordt de activiteit 'stamboom maken' (historische tijd) aangegrepen om stil te staan bij de verschillende soorten gezinsamenstelling en komen de begrippen 'samenwonen', 'echtscheiding', 'huwelijk' en 'nieuw samengesteld gezin' aan bod. Zie ook pedagogisch cahier ['Historische tijd'](#)

- Ouders en andere gezinsleden, grootouders, ... worden actief betrokken bij activiteiten op school.
- De leerkracht verruimt het thema 'gezin en familie' naar 'gezin en familie wereldwijd' (leerplandoelen 'ongelijke verdeling van de welvaart'), bv aan de hand van fotoboeken zoals 'Birthday', 'M.I.L.K. Family', 'Familie in de hele wereld' ... of aan de hand van reportages
- Via het [archief voor onderwijs](#) kan de leerkracht 2^e of 3^e graad gebruik maken van beeldfragmenten (bv niet alle kinderen wonen bij mama en papa; gescheiden ouders, wat nu; een nieuw samengesteld gezin...)

Leerplandoelen

Lessuggesties en aanpak in de klas

Meervoudige identiteit

		JK	OK	1	2	3	4	5	6	Algemeen
3.1.3.	23					X	X	+	+	<ul style="list-style-type: none"> Iedereen hoort bij verschillende groepen: iemand kan tegelijk Bulgaar, Gentenaar, jongen, voetballer en klasgenoot zijn. Elk van die groepen heeft een eigen groepscultuur. Hier vind je meer info
3.1.3.	24					X	X	+	+	<p>Lessuggesties</p> <ul style="list-style-type: none"> Er zijn regelmatig kringgesprekken waarin kinderen vertellen over wat ze beleven buiten de school (cultuur, feesten, tradities, ...). Het thema 'feesten' kan je verbreden naar 'wereldfeesten' en hierbij bv gebruik maken van lesmateriaal, website, feestkalender... (zie ook leerplandoel 3.1.3.31) Er zijn kringgesprekken waarin waardierend gesproken wordt over gelijkenissen en verschillen in gewoonten, cultuur, regels, ... in verschillende groepen (de klas, thuis, de jeugdbeweging, de voetbalclub, de Turkse gemeenschap, ...).
3.1.3.	25					X	X	+	+	<ul style="list-style-type: none"> De kinderen brengen verschillende soorten verenigingen in kaart (voetbal, zang, carnaval, ...): wat is kenmerkend voor een vereniging, wat is het verschil met een gezin....
3.1.3.	26					x	x	X	X	<ul style="list-style-type: none"> Leerlingen brengen in kaart tot welke groepen (etnisch, gezin, klas, jeugdbeweging, natuurgroep, ...) ze behoren en welke verantwoordelijkheid ze daar dragen of zouden kunnen dragen. Vb De leerlingen maken een paspoort met daarop de groepen waartoe ze behoren; leerlingen die tot dezelfde groep behoren gaan samen zitten en proberen te achterhalen welke regels, afspraken, normen en waarden er in die groep gelden. Daarna wordt met de ganse klas besproken wat ons allemaal bindt enerzijds en waarin de ene groep verschilt van de andere anderzijds.
3.1.3.	27					x	x	X	X	<ul style="list-style-type: none"> Kinderen bespreken aan de hand van prenten- en kinderboeken tot welke verschillende groepen ze behoren en welke 'waarden', '(onuitgesproken)

		groep typeren en bereid zijn er rekening mee te houden.								
3.1.3.	28	Zich weerbaar opstellen t.o.v. leeftijdgenoten en onaanvaardbare groepsdruk.					x	x	X	X

regels' ... er zijn in elke groep (in de bibliotheek vind je kinderboeken onder thema 'diversiteit'; [de Sesamkinderboeken](#))

- **Leerplandoel 3.1.3.26:** zie suggesties bij 'omgaan met gelijkenissen en verschillen'
- **Leerplandoel 3.1.3.28:** zie suggesties bij 'zelfbewustzijn en weerbaarheid' (leerplandoel 3.1.1.6)
- **Leerplandoel 3.1.3.28, groepsdruk:**
 'Groepsdrukexperiment 1': De leerkracht stuurt één of twee leerlingen uit de klas. Nadien legt de leerkracht aan de rest uit wat er zal gebeuren. De leerling(en) die buiten gestuurd werden, komen terug binnen. Er zijn twee doosjes met kleine luchtgaatjes. In het ene doosje zit een banaan en in het andere chocolade. Ze moeten aan de doosjes ruiken en raden wat er in zit. De leerlingen in de klas kregen de opdracht om het antwoord 'chocolade' te betwisten en eensgezind en overtuigd te beweren dat er koffie in dat doosje zit. Zullen de leerlingen zich conformeren aan de rest van de klas? Er volgt een reflectiegesprek: hoe voelden de leerlingen zich, hoe ervaren ze deze oefening. Er wordt verder nagedacht over groepsdruk.
 'Groepsdrukexperiment 2': De klas wordt in verschillende groepen verdeeld. Elke groep speelt hetzelfde spel maar met andere spelregels. Na een eerste ronde, schuift er telkens één leerling van een groep door naar een andere groep. Zal de leerling zich conformeren aan de nieuwe spelregels of zal hij of zij er iets van zeggen? Hierop volgt een reflectiegesprek: hoe voelden de leerlingen zich, hoe ervaren ze deze oefening? . Er wordt verder nagedacht over groepsdruk.
- ...

Leerplandoelen

Lessuggesties en aanpak in de klas

Omgaan met gelijkenissen en verschillen

Algemeen

- Met 'gelijkenissen en verschillen' of beter 'diversiteit' verwijzen we naar de sociale, culturele en etnische verscheidenheid in de samenleving, naar verschillen tussen schooltaal en thuistaal, in persoonlijke en lichamelijke beleving, in talenten, interesses, bezigheden, zienswijzen, gezinstypes, jongens-meisjes ... Elke klas en elke school is dus 'multicultureel': overal zijn er verschillen en gelijkenissen te vinden die een rol kunnen spelen in de omgang met elkaar. Omgaan met gelijkenissen en verschillen is leren dat verschillen normaal zijn, gewoon zijn, wijdverbreid zijn, en dus de norm zijn; is [leren voor diversiteit](#) en [leren in diversiteit](#).
- Via het screeningsinstrument Diversiteit en Onderwijs – DISCO – kan je screenen in welke mate je als school of als leerkracht omgaan met diversiteit stimuleert ten aanzien van leerlingen, collega's, ouders en buitenschoolse partners. Ook kan je via [DISCO](#) nagaan hoe competent een klasgroep is op het vlak van omgaan met diversiteit.

Tips over aanpak in de klas:

- De leerkracht leert kinderen 'diversiteit' zien als een normaal fenomeen waar iedereen dagelijks in verschillende situaties mee te maken krijgt.
- De leerkracht leert kinderen waar mogelijk en wenselijk vooroordelen en veralgemeningen vermijden.
- De leerkracht leert kinderen zich bewust te zijn en zich te onthouden van elke vorm van discriminatie.
- De leerkracht leert kinderen gebeurtenissen, contexten en personen vanuit verschillende perspectieven te bekijken.
- De leerkracht leert kinderen functioneren in verschillende contexten, wisselende omstandigheden en nieuwe situaties.
- De leerkracht leert kinderen kiezen voor dialoog en samenwerking.

Leerplandoelen op volgende pagina

		J K	O K	1	2	3	4	5	6
3.1.3	29	In concrete situaties verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen en erover praten.	X	+	+	+	+	+	+
3.1.3	30	Gelijkenissen en verschilpunten m.b.t. levenswijze tussen henzelf en mensen uit een andere cultuur verwoorden.	X	+	+	+	+	+	+
3.1.3	31	Op een positieve manier omgaan met verschillen in leefgewoontes en cultuur.		X	X	+	+	+	+
3.1.3	32	Gelijkenissen en verschilpunten m.b.t. levensbeschouwing tussen henzelf en een ander verwoorden.				x	x	X	X
3.1.3	33	Op een positieve manier omgaan met verschillen in levensbeschouwing.				x	x	X	X
3.1.3	34	Illustreren - zonder waardeoordeel - dat verschillende sociale en culturele groepen verschillende waarden en normen bezitten.						X	X
3.1.3	35	Verwoorden gevoelens bij eigen ervaringen m.b.t. waardering van anders-zijn, afwijzing en uitsluiting.	x	X	X	+	+	+	+
3.1.3	36	Illustreren met eigen voorbeelden welke mechanismen ervoor zorgen dat in de eigen (klas)groep kinderen soms uitgesloten worden.		x	x	X	X	+	+

- De leerkracht leert kinderen leren van andermans visies, ervaringen en competenties.
- De leerkracht let er op om zelf zo vooroordelen-vrij als mogelijk op te voeden: boeken, les- en spel materiaal kiezen waarmee geen stereotypen m.b.t. etnische achtergrond, jongens-meisjes... worden bevestigd; beoordeling van leerlingen niet laten afhangen van verwachtingen op basis van socio-economische achtergrond of geslacht; ...
- Specifieke tips voor de kleuterklas over het vermijden van genderstereotypering ('meisjes spelen met poppen, jongens met autootjes'): [toolkit gender](#)

Lessuggesties

- Tijdens kringgesprekken krijgen kinderen de kans om te vertellen over zichzelf (bv. aan de hand van meegebrachte foto's of voorwerpen): wat voor hen dierbare dingen zijn, wat ze graag hebben en niet graag hebben, waar ze van dromen, of ze thuis gelovig zijn en hoe zich dat uit, welke regels en afspraken er bij hen thuis zijn,... De leerkracht ziet erop toe dat de verschillen die aan bod komen respectvol worden beluisterd en dat de kinderen vooral oog hebben voor wat hen bindt (de gelijkenissen).
- Het thema feesten (Welke feesten vier je? Hoe vier je dat feest?...) kan je verbreden naar 'wereldfeesten' en hierbij bv gebruik maken van [lesmateriaal](#), [website](#), [feestkalender](#)... (zie ook **leerplandoel 3.1.3.24**)
- Kennismakingsspel (lager onderwijs, begin schooljaar) 'Iedereen is uniek': De leerlingen staan in een kring. De leerling die de bal toegeworpen krijgt, zegt zijn naam en een unieke eigenschap (uiterlijk, hobby, familie, vaardigheid ...). Als de unieke eigenschap op anderen van toepassing is, steken die de hand op en moet de leerling een andere unieke eigenschap bedenken. Is het gelukt om een unieke eigenschap te bedenken dan gooit de leerling de bal naar een andere leerling.
- De kinderen doen allerlei activiteiten m.b.t. het thema 'diversiteit', 'anders zijn', 'gelijkenissen en verschillen', ... (een hulp hierbij kunnen

3.1.3	37	Met eigen voorbeelden illustreren wat stereotypen en vooroordelen zijn en er voorbeelden van geven uit de eigen omgeving en media.			x	x	X	X	+	+
3.1.3	38	Illustreren met eigen voorbeelden hoe stereotypen en vooroordelen oorzaak kunnen zijn van discriminatie.					x	x	X	X
3.1.3	39	Verwoorden hoe je stereotypen en vooroordelen kan weerleggen.					x	x	X	X
3.1.3	40	Illustreren met eigen voorbeelden dat afwijzing van of angst voor een onbekende kan verdwijnen als je die persoon beter leert kennen.					x	x	X	X
3.1.3	41	Illustreren met een eigen voorbeeld dat racisme vaak gebaseerd is op onbekendheid met en vrees voor het vreemde.					x	x	X	X
3.1.3	42	Illustreren met voorbeelden uit eigen ervaring hoe diversiteit in de klas een rijkdom kan betekenen.					x	x	X	X

prentenboeken en kinderboeken rond deze thema's zijn: kinderen bespreken aan de hand van prenten- en kinderboeken gelijkenissen en verschillen tussen hun eigen ideeën, wat ze belangrijk vinden, hun thuissituatie... en die van de hoofdfiguren in de prenten- of kinderboeken. In de bibliotheek vind je prenten- en kinderboeken onder thema 'diversiteit'; [het huis van Lou](#); [de Sesamkinderboeken](#), tips via [boekenzoeker](#)

- Leerlingen leren via Coöperatief leren in 'multiculturele' groepen ([CLIM](#)) de diversiteit in de klasgroep positief te benutten, respect en waardering, vanuit verschillende perspectieven kijken, ...
- Op de speelplaats zien de leerkrachten erop toe dat iedereen met iedereen speelt zonder onderscheid (er is geen kliekjesvorming op basis van afkomst, levensbeschouwing, cultuur, ...). Er is regelmatig een aanbod tijdens de speeltijd dat het niet competitief samenspelen in gemengde groepjes bevordert.
- In scholen met een eerder homogeen publiek worden activiteiten georganiseerd waarbij kennis gemaakt wordt met levensbeschouwingen, culturen, gewoonten, ... van andere groepen via leeruitstappen en inleefateliers (vb [Over de strepen](#)) of specifiek materiaal (bv [lespakket 'dit ben ik'](#), [Mera's ontdekkoffer voor jongste kleuters](#))
- Er is klascorrespondentie met klassen uit andere leefomgevingen (vb 'plattelandsklas' met 'stedelijke klas'). Er wordt jaarlijks een gezamenlijke activiteit gedaan. Tip: bij GWP kunnen plattelandsklassen kiezen voor een verblijf in stedelijke context en vice versa.
- De leerlingen doen allerlei activiteiten en oefeningen m.b.t. bewustwording van het proces van **stereotypering** (feit of mening) naar **vooroordelen** naar **discriminatie**. Veel lesmateriaal kan je ontleen via de [documentatiecentra](#) of downloaden/opzoeken via Klascement. Voorbeeld van een eenvoudige methodiek:
  - Foto-opdracht: De leerlingen krijgen foto's te zien van onbekende personen. Vervolgens moeten ze aan de personen labels toekennen (beroepen, misdaden, verwezenlijkingen, e.d.). Daarna krijgen ze meer achtergrondinfo over die onbekende personen. Nadien volgt een

reflectiegesprek over de verschillende vormen, kenmerken en gevolgen van stereotypering.

- De leerkracht staat met de leerlingen regelmatig stil bij stereotypen m.b.t. **jongens-meisjes** (n.a.v. reclamefolders, uitspraken 'jongens zijn zus, meisjes zo', rolmodellen in films en boeken, ...). Specifiek lesmateriaal bv: [regenboogmap](#) , [wereldlesidee gender 2^e graad](#), [3^e graad](#) .
Ook via het [archief voor onderwijs](#) kan de leerkracht (2^e of 3^e graad) beeldfragmenten vinden over het thema 'jongens en meisjes zijn gelijk... of toch niet?
- **Feit of mening**-carrousel: De leerlingen staan per twee met het gezicht naar elkaar in een binnen- en buitencirkel. De leerlingen van de binnencirkel hebben elk een verschillende fiche met daarop een feit of een mening. Op de achterkant staat de oplossing met uitleg. De leerlingen discussiëren met elkaar of het een mening of een feit is en kijken na afloop naar de oplossing. Na een bepaald tijdsbestek schuiven de leerlingen van de buitencirkel één plaats door en geven de leerlingen van de binnencirkel de fiche twee plaatsen door.
- **Feit of mening** designtool: leren observeren (klik op deze pagina op [observeren](#) en ontdek info en oefeningen in goed leren observeren en onderscheid maken tussen feit en mening)
- **Leerplandoel 3.1.3.42**: De leerkracht zoekt met de kinderen naar voorbeelden waaruit blijkt dat diversiteit verrijkend is. Deze voorbeelden komen uit de leefwereld van de kinderen (bv groepsworkshop waarbij de inbreng op basis van ieders uniek talent noodzakelijk is), uit de (lokale en internationale) actualiteit, uit reportages, uit boeken, uit films (Les Intouchables, De Wedstrijd, ...), uit de eigen klas...
- VRT-Beeldmateriaal over 'pesten', 'racisme', 'discriminatie': [archief voor het onderwijs](#)
- [Generatie K](#), programma Ketnet (aan de hand van verborgen camera, reportages en korte rubrieken wil Generatie K kinderen aanzetten om over hun rechten en die van anderen na te denken, en hen aanzetten om voor zichzelf en anderen op te komen). Bijhorend [lessenpakket](#)
- Pestpreventieprogramma's en activiteiten: bv

- [kieskleurtegenpesten](#)
- [Kiva-antipestprogramma](#)
- [No blame methode](#)
- [School zonder pesten](#)
- [Kwartetspel Pest'oog](#)
- ...

Leerplandoelen										Lessuggesties en aanpak in de klas	
Omgaan met mensen met beperkingen											
		JK	OK	1	2	3	4	5	6	<div>Tips over aanpak in de klas</div> <ul style="list-style-type: none"> Zie tips bij ‘omgaan met gelijkenissen en verschillen’ <div>Lessuggesties</div> <ul style="list-style-type: none"> In een kringgesprek vertellen de leerlingen over hun ervaringen met mensen met een beperking. De leerkracht let erop dat dit gesprek respectvol verloopt. De leerkracht plant een bezoek aan bejaardenvoorzieningen, voorzieningen gehandicaptenzorg, ... Leerlingen krijgen een opdracht waarbij ze bv per twee met een inwoner van de instelling gaan praten, samen met een inwoner gaan wandelen, samen een gezelschapsspel spelen, samen koken... Leerlingen interviewen de verzorgers... Bejaarden en mensen met een beperking worden ingeschakeld bij het niveaulezen, klussen, als ervaringsdeskundige (activiteit historische tijd, activiteit beroepen, ...). De leerlingen brengen in kaart welke mogelijkheden er in onze samenleving bestaan voor de zorg en opvang van bejaarden. De leerlingen brengen in kaart welke mogelijkheden er in onze samenleving bestaan voor de zorg en opvang van mensen met een beperking (van allerlei redelijke aanpassingen in de eigen buurt of op	
3.1.3.	43			x	x	X	X	+	+		
3.1.3.	44					x	x	X	X		
3.1.3.	45					x	x	X	X		

school bv voor rolstoelgebruikers, blinden... over hulpmiddelen voor zelfstandigheid zoals geleidehonden, gebarentaal... tot specifieke opvanginitiatieven). De nadruk ligt op de mogelijkheden die er bestaan om de zelfredzaamheid en participatie aan het sociale en maatschappelijke leven te verhogen.

- Bij uitbreiding kan er ook in kaart gebracht worden welke andere groepen er in de samenleving zorg behoeven en hoe die zorg georganiseerd is: kinderopvang, thuisverpleging, daklozenopvang, ...
- Er zijn uitwisselingsactiviteiten met klassen uit buitengewoon onderwijs.
- De leerkracht (of school tijdens een klasoverschrijdend schoolproject) organiseert een 'inleefactiviteit' (hoe is het om blind te zijn, hoe is het om in een rolstoel te zitten, welke obstakels of 'handicaps' in het kunnen participeren aan de samenleving ondervind je?, ...). De leerlingen krijgen bv. een behendigheidsparcours voorgeschoteld. Ze moeten met een lichamelijke beperking opdrachten uitvoeren, zoals een toren bouwen, schilderen en tekenen, turnoefeningen doen en een hindernissenparcours afleggen. De leerlingen moeten geblinddoekt een parcours afleggen met hulp van een blindenstok en eventueel een blindengeleidehond... De leerlingen hebben een koptelefoon op of oordoppen in hun oren... Indien mogelijk kan hierbij samengewerkt worden met een vereniging of met ervaringsdeskundigen.
- De leerkracht laat [een getuige](#) met een beperking zijn/haar verhaal brengen in de klas.
- De leerkracht werkt met prentenboeken en kinderboeken over het thema mensen met een beperking.
- Specifiek didactisch materiaal 'mensen met een beperking': [vzw grip](#)
- [VRT-Beeldmateriaal](#) thema 'handicap'
- ...

Leerplandoelen	Lessuggesties en aanpak in de klas
	<p>Migratie</p> <p>Tips over aanpak in de klas</p> <ul style="list-style-type: none"> • De leerkracht doet beroep op het inlevingsvermogen van de leerlingen en op empathie en zorg voor elkaar. • De leerkracht streeft naar inzicht in enkele mechanismen m.b.t. migratie: <ul style="list-style-type: none"> – Migratie is van alle tijden – Waarom migreren mensen wereldwijd? – Wat is een vluchteling? (de meest recente info vind je op de website van het commisariaat-generaal voor de vluchtelingen en staatlozen) – Wat is het verschil tussen een migrant en een vluchteling? – Hoe worden ‘migranten’ en ‘vluchtelingen’ opgevangen in hun nieuwe thuisland? • De leerkracht zorgt voor een ‘warm onthaal’ voor anderstalige nieuwkomers in de klas en voor een vlotte aansluiting met het klasgebeuren. GO! Nascholing biedt een specifiek professionaliseringsaanbod onder de noemer ‘Anderstalige nieuwkomers: geen apart verhaal’. <p>Er is ook een pedagogisch cahier beschikbaar: ‘Anderstalige nieuwkomers in het basisonderwijs: geen ‘apart’ verhaal’</p> • De leerkracht kan samen met het schoolteam nadenken over mogelijke ‘acties’ m.b.t. vluchtelingen, bv een organisatie steunen door een sensibiliseringsactie en financiële actie op school op touw te zetten (inspiratie) bv door te zoeken naar mogelijkheden tot wederzijdse positieve samenwerking met een nabije vluchtelingenopvang
	<p><i>Leerplandoelen op volgende pagina</i></p> <p><i>Lessuggesties op volgende pagina</i></p>

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.3.	46	Met eigen woorden uitleggen wat verhuizen is (ook naar een ander land).		x	X	X			
3.1.3.	47	Positieve (bijv. een nieuw huis, een nieuwe job...) en negatieve redenen (bijv. onveilige omgeving ...) opsommen waarom mensen verhuizen.		x	X	X	+	+	
3.1.3.	48	Met eigen voorbeelden illustreren dat leven in een nieuwe woonomgeving niet altijd gemakkelijk is (andere gewoontes, andere taal, andere mensen ...).		x	X	X	+	+	
3.1.3.	49	Illustreren met voorbeelden dat migratie (arbeidsmigratie, vluchtelingenmigratie ...) een rol heeft gespeeld bij de ontwikkeling van onze multiculturele samenleving.					X	X	+
3.1.3.	50	Met eigen voorbeelden illustreren dat migratie van alle tijden is en in elke samenleving voorkomt.						X	X

Lessuggesties

- De leerkracht gebruikt prentenboeken en kinderboeken over het thema verhuizen, vluchten, migratie... (In de bibliotheek vind je boeken onder dit thema of via [documentatiecentra](#))
  - In kringgesprekken wordt er gepraat over positieve en negatieve redenen om te verhuizen.
  - De leerkracht nodigt een vluchteling uit die komt getuigen (korte schets van de situatie in zijn/haar thuisland, de reden om te vluchten, de lange weg naar ons land, het onthaal in ons land, toekomstperspectieven). De leerkracht bereidt op voorhand met de vluchteling het getuigenis voor.
  - De actualiteit m.b.t. vluchtelingen wordt op de voet gevolgd.
  - Enkele leerlingen maken een reportage over vluchtelingen en presenteren die aan de klas.
  - De leerlingen (tweede/derde graad) leven zich in in iemand die voor het eerst in een omgeving komt waar hij niets van de taal begrijpt (de leerkracht start bijvoorbeeld de dag en een deel van het eerste lesuur in een andere taal; verschillende berichten die aan de klasleden ophangen zijn in een andere taal...)
  - **Leerplandoel 3.1.3.49 en 3.1.3.50:** De leerkracht vergelijkt enkele [situaties uit de geschiedenis](#) met actuele situaties.
Enkele voorbeelden van 'migratie' in de 'recente geschiedenis':
    - eind 19^e eeuw landbouwcrisis: 150000 Belgen trekken naar Noord-Amerika (tip: [Red Star Line museum](#) in Antwerpen)
    - tijdens de tweede wereldoorlog vluchten veel mensen naar een andere gemeente/stad, sommigen naar het buitenland
    - 50 jaar geleden kwamen Marokkaanse en Turkse arbeiders op vraag van België hier werken
    - ...
- Enkele reflectievragen:
- Waarom migreerden mensen toen? Waarom migreren mensen nu?

- Hoe werden ze toen ontvangen in de gaststreek, het gastland, in ons land? Hoe worden ze nu ontvangen?

- Waarom zijn er in Limburg veel mensen met Turkse of Italiaanse roots en in Antwerpen veel mensen met Marokkaanse roots?

- ...

- Specifiek didactisch materiaal 'migratie' en 'vluchtelingen' of workshops m.b.t. '**migratie en vluchtelingen**'... kan je ontlenen/vinden via de [documentatiecentra](#) of downloaden/opzoeken via [Klascement](#).
- Wereldlesidee migratie: [eerste graad \(1\)](#), [eerste graad \(2\)](#), [tweede graad \(1\)](#), [tweede graad \(2\)](#), [derde graad\(1\)](#), [derde graad \(2\)](#)
- [VRT-Beeldmateriaal](#) thema 'migratie', 'vluchtelingen'
- Bordspel '[this is not a game](#)'
- ...

Leerplandoelen

Lessuggesties en aanpak in de klas

Politieke en juridische structuren en gemeenschappelijke voorzieningen

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.3.	51					X	X		
3.1.3.	52					X	X	+	+
3.1.3.	53					X	X	+	+
3.1.3.	54					X	X	+	+
3.1.3.	55							X	X
3.1.3.	56							X	X
3.1.3.	57							X	X

Tips over aanpak in de klas

- De leerkracht laat lesactiviteiten over de bevoegdheden in een gemeente/stad en over de staatsstructuur aansluiten bij lesactiviteiten waar kinderen concreet ondervinden wat de gemeente/stad en de 'staat' doet met het belastingsgeld voor zijn inwoners (gemeenschappelijke voorzieningen en diensten).
- De begrippen 'democratie' en 'verkiezingen' krijgen pas ten volle betekenis wanneer de kinderen in de klas en op school zelf mogen participeren: zie tips bij leerplandoelen 'participatie, democratie en samenwerken (Ik en de groep)'.
- De leerkracht laat een lesactiviteit over Europa aansluiten bij lesactiviteiten over de 'staatsstructuur van België' zodat kinderen dezelfde 'systemen' van democratische werking, gemeenschappelijke voorzieningen herkennen.

Lessuggesties

- De leerkracht organiseert leeruitstappen naar gemeentelijke voorzieningen en diensten (bib, cultureel centrum, gemeentehuis, raadszaal, politie, brandweer, containerpark, ...). Tijdens die leeruitstappen lossen de kinderen 'onderzoeksopdrachten' op. Als voorbereiding, verwerking of uitbreiding kan de leerkracht bv de kinderen op de website van de gemeente zoekopdrachten geven.
- Een politieagent, brandweerman, de burgemeester... komt naar de klas/op school om te vertellen (en te illustreren) wat ze doen en waar dat past in het plaatje van de gemeentelijke/stedelijke voorzieningen.
- De kinderen schrijven een brief (of é-mail) naar de burgemeester n.a.v. problematieken uit de eigen leefomgeving (verkeer, milieu, ...).

3.1.3.	58	Enkele voorbeelden opnoemen van gemeenschappelijke voorzieningen die georganiseerd worden door de overheid.								X	X	<ul style="list-style-type: none"> Het thema 'justitie' komt aan bod via een 'realityprogramma' ('De rechtbank'), een documentaire, een bezoek aan de rechtbank, een advocaat in de klas, ...
3.1.3.	59	Met eigen woorden omschrijven hoe de politie zorgt voor de naleving van de wetten en het gerecht inbreuken op de wetten onderzoekt, beoordeelt en bestraft.								X	X	<ul style="list-style-type: none"> De leerkracht organiseert een leeruitstap naar Brussel (Koninklijk paleis, Vlaams parlement, federaal parlement, Europees parlement, ...), eventueel in het kader van 'GWP Stadsklassen'. De actualiteit m.b.t. verkiezingen en beslissingen van de regering met grote impact op het dagelijks leven, wordt in de klas gebracht (krant, Karrewiet, Wablieft, Kits krant ...) en verwerkt met gerichte opdrachten.
3.1.3.	60	Met eigen woorden uitleggen wat belastingen zijn en waar ze voor dienen.								X	X	<ul style="list-style-type: none"> Er zijn verschillende georganiseerde overlegvormen waar kinderen actief participeren: kringgesprek, klasraad, forum, ideeënbus, leerlingenraad, kinderparlement, ...: de klas als oefenplaats voor democratisch samenleven.
3.1.3.	61	Verwoorden dat er in het federale België drie gewesten zijn: een Vlaams, een Waals en een Brussels Hoofdstedelijk gewest en drie gemeenschappen: de Vlaamse, de Franse en de Duitstalige gemeenschap.								X	X	<ul style="list-style-type: none"> De leerkracht leert kinderen kritisch denken en argumenteren: bv <ul style="list-style-type: none"> filosofen met kinderen leerlijn leren kritisch denken en argumenteren + methodieken: boek 'Dus, want, maar en tenzij: over kritisch denken, argumenteren en debatteren in het onderwijs' spel 'weet je wat ik wil' ...
3.1.3.	62	Verwoorden in welke gemeente of stad en provincie ze wonen en tot welk gewest en gemeenschap ze behoren.								X	X	<ul style="list-style-type: none"> De leerkracht organiseert verkiezingen in de klas. De leerlingen worden bv in vier groepen verdeeld. Elke groep krijgt een thema toegewezen (of kiest zelf een relevant thema), bv: 'Pesten, neen dank je', 'Veilig op school en in het verkeer', 'Onze school is groen', 'Onze school is gezellig'. Elke partij bedenkt drie programmapunten die in de klas of op school te realiseren zijn. Ze bedenken goede argumenten. Tijdens een 'parlementaire zitting' worden de programmapunten voorgesteld. De andere partijen kunnen kritische vragen stellen. Nadien volgt een stemming. Aan de twee programmapunten met de meeste stemmen zal de klas werken gedurende het schooljaar.
3.1.3.	63	Met eigen woorden omschrijven wat de Europese Unie is.								X	X	<ul style="list-style-type: none"> Indien er in de gemeente/stad een kindergemeenteraad is, stimuleert de leerkracht van het vijfde of zesde leerjaar de kinderen om zich
3.1.3.	64	Met voorbeelden illustreren hoe beslissingen van de overheden hun leven beïnvloeden.								X	X	
3.1.3.	65	De erkende symbolen van de Vlaamse Gemeenschap (met name feestdag, wapen, vlag, volkslied en de IJzertoren als memoriaal) aangeven.								X	X	

kandidaat te stellen. Indien één of meerdere leerlingen van de klas verkozen worden, wordt elke zitting van de kindergemeenteraad (meestal 4 of 5 maal per jaar) met de ganse klas voorbereid. Nadien wordt de zitting in de klas besproken. Tip: indien er in de gemeente/stad geen kindergemeenteraad is, loont het de moeite om als school bij de gemeente hierop aan te dringen.

- Leerplandoel **3.1.3.63**. Een les(sen) over de Europese Unie kan vertrekken van bv.
  - ervaringen van leerlingen die op vakantie gingen naar een land dat tot de Europese Unie behoort
  - het Eurovisiesongfestival
  - actualiteit
  - betalen met Euro's
  - voeding (de E's op het etiket)
  - ...Tijdens een les(sen) over de Europese Unie komt ook WO Ruimte aan bod (kaartvaardigheden, topografische kennis).
- Wereldlesidee 'verkiezingen': [eerste graad](#); [tweede graad](#); [derde graad](#)
- Specifiek didactisch materiaal '**democratie**', '**verkiezingen**', '**Europa**': vb:
  - De [politieke structuur in België](#) in 6 minuten uitgelegd
  - Het [politiek systeem in Vlaanderen](#) in 6 minuten uitgelegd
  - lessen democratie en burgerzin, rechtsstaat, verkiezingen en partijen, overheden en instellingen (o.a. wie beslist wat?): de [kracht van je stem](#)
  - inleefspel gemeenteraad [G4](#) en [Democracity](#)
  - [Europawebquest](#)
  - Leermiddelen Europa: [Antwerpen](#), [Oost-Vl](#), [West-Vl](#), [Vl-Br](#)
  - ... nog veel meer materiaal: te ontleen via [documentatiecentra](#) of opzoeken/downloaden via Klascement

Leerplandoelen

Lessugesties en aanpak in de klas

Herinneringseducatie

Algemeen

- In [herinneringseducatie](#) werken we actief rond collectieve herinneringen aan het menselijk leed, veroorzaakt door intolerantie, uitbuiting en oorlog. De focus ligt op tijdloze mechanismen als machtswellust, vooroordelen en xenofobie. De leerlingen leren de perspectieven van slachtoffer en omstaanders en de drijfveren van de daders herkennen. Via herinneringseducatie komt men tot actief respect. Verdraagzaamheid en het positief aanwenden van diversiteit zijn hierbij een hoeksteen.

Tips over aanpak in de klas:

- De drie leerplandoelen herinneringseducatie vormen eigenlijk een verdieping van leerplandoelen historische tijd m.b.t. de oorlogen in de twintigste en eenentwintigste eeuw.
In herinneringseducatie werken we aan:
    - Kennis en inzicht in de historische context en in mechanismen die doorheen de geschiedenis terug komen: machtsmisbruik, angst voor vreemdelingen, de rol van media en propaganda, uitbuiting van mensen met het oog op snel vergaarde rijkdom, vluchten voor oorlog en geweld... (dit sluit aan bij de doelstellingen 'historische tijd').
    - Historische empathie en betrokkenheid (dit sluit zowel aan bij de doelstellingen 'historische tijd' als bij 'mens en maatschappij – empathie en zorg voor elkaar'): de grote historische conflicten worden zo concreet mogelijk gemaakt met verhalen van individuen (ooggetuigen, kinderboeken over kinderen die opgroeien in oorlog en geweldsituaties, kunst...) en met concrete voorwerpen (lokale musea en heemkundige kringen) en illustraties (foto's, documentaires, films).
- De leerkracht let er op om enerzijds gruwelijke beelden en

Leerplandoelen op volgende pagina

										gruwelijke verhalen te vermijden en anderzijds voldoende aandacht te besteden aan hoopvolle verhalen: intermenselijke solidariteit, waardigheid en vriendschap zijn waarden die zelfs een oorlog niet kan uitroeien.	
		JK	OK	1	2	3	4	5	6	– Reflectie en actie: herinneringseducatie brengt eerbied voor de rechten van de mens/de kinderrechten en waakzaamheid tegen de schending ervan onder de aandacht (dit sluit aan bij de doelstellingen ‘mens en maatschappij – rechten en plichten’)	
3.1.3.	66	Empathie betonen n.a.v. historische en actuele feiten en problemen in de wereld waarbij aan mensen leed berokkend werd door menselijke gedragingen als uitbuiting, onverdraagzaamheid en oorlog.			X	X	+	+	+	+	• Indien er vluchtelingen in de klasgroep zijn die traumatische ervaringen hebben m.b.t. oorlog en geweld is het aan te raden om geen recente conflicten te behandelen. Historische conflicten bieden voor die kinderen een meer ‘comfortabele’ leeromgeving.
3.1.3.	67	Bij een gebeurtenis uit het verleden of de actualiteit onderscheid maken tussen slachtoffers, daders en omstaanders (zij die laten begaan, zij die op een of andere manier meehelpen en zij die zich tegen de daders verzetten) en dit relateren aan conflicten en pestgedrag op school of in de klas.					x	x	X	X	• Meer achtergrondinformatie
3.1.3.	68	Enkele memorialen (bijv. het Fort van Breendonk, de IJzertoren, plaatselijke oorlogsmonumenten ...) en gedenkdagen (Wapenstilstand ...) relateren aan gebeurtenissen uit het verleden.					x	x	X	X	Lessuggesties • De leerkracht leert leerlingen eigen conflictsituaties bekijken vanuit verschillende perspectieven (slachtoffer, dader, omstaander die toekijkt en laat gebeuren, ...). • Bij thema’s en lessen ‘historische tijd’ worden situaties uit de geschiedenis (mistoestanden in de wereld veroorzaakt door mensen, oorlog, ...) vergeleken met actuele situaties. Leerlingen leren terugkerende mechanismen onderkennen en herkennen in actuele situaties: uitsluiting, machtsmisbruik, angst voor de ‘vreemdeling’, zondebok (‘de werkloze profiteur’, ‘de moslim die onze cultuur bedreigt’, ...), de macht van (eenzijdige) propaganda, vluchten voor oorlog en geweld... Leerlingen verliezen hierbij de verschillen tussen twee historische contexten niet uit het oog. • Bij een leerwandeling in de eigen gemeente gaat extra aandacht naar de memorialen en herinneringsplekken (standbeeld voor de gesneuvelde soldaten, andere lokale oorlogsmonumenten, straatnamen die verwijzen naar de wereldoorlog...). Leerlingen zoeken er extra informatie over op, leren er het belang van kennen en situeren de memorialen op de historische tijdsband.

- ‘Waarom is er geen school op 11 november?’ is de ideale aanleiding om een boeiende activiteit op te zetten over de eerste (en eventueel ook tweede) wereldoorlog.
- De klas bezoekt een museum of herinneringsplek van de eerste of tweede wereldoorlog. Ter voorbereiding wordt er lesmateriaal gebruikt dat het museum/de herinneringsplek ter beschikking stelt (bv. In Flanders Fields museum, Kazerne Dossin, Fort van Breendonk...)
- Naarmate de tijd verstrijkt, wordt het moeilijker om ooggetuigen van een historisch conflict te vinden (getuigenbank van het Antwerpse Vredescentrum). Meer en meer musea stellen opgenomen getuigenissen ter beschikking, bv [getuigenbank](#); [getuigenissen](#)
- De leerkracht maakt gebruik van kinderboeken en strips om het thema ‘oorlog’ aan te brengen en om na te denken over de perspectieven van slachtoffer en omstaanders en de drijfveren van de daders: De Vijand (Wim Opbrouck), Het meisje en de soldaat (Aline Sax), De grote verliezer (Karen Dierickx), Senne en Sanne – Rebecca R (Marc Verhaegen), Niemandsjongen (Katherine Marsh)...
- Een conflict dat in de actualiteit is, wordt op kindermaat (bv Karrewiet, [Wablieft](#), [Kitskrant](#)...) in de klas besproken.
- Conflicthantering in de klas, op de speelplaats: zie tips bij ‘ik en de ander’
- Specifiek didactisch materiaal herinneringseducatie vind je via [herinneringseducatie.be](#) en bij [Tumult vzw](#); [nooit meer oorlog.be](#); [vredescentrum vzw](#) , [leermodules bij Ketnetreeks ‘De vlog van Fee’](#), ...

Leerplandoelen

Lessuggesties en aanpak in de klas

Ongelijke verdeling van welvaart

Algemeen

- Ondanks alle vooruitgang op vlak van welvaart blijft die welvaart ongelijk verdeeld zowel in onze eigen samenleving als op wereldschaal. Kinderen in de lagere school worden hier via de media of in hun eigen leefomgeving mee geconfronteerd. Het is belangrijk om enerzijds het stereotype beeld van armen als hulpeloze slachtoffers te verbreden naar de kracht en (culturele) eigenheid van mensen die in armoede leven en anderzijds het stereotype beeld van 'het is hun eigen schuld' te corrigeren door op kindniveau (bij de oudste kinderen) globaal enkele oorzaken te belichten. Op deze manier voeden we op tot solidariteit en rechtvaardigheid, tot wereldburgerschap en niet tot 'we geven een cent en ons geweten is weer gesust'.
- Armoede in 'ontwikkelingslanden' is een gevolg van historische erfenis (kolonies die de westerse landen goedkope arbeidskrachten en grondstoffen leverden en helemaal 'uitgeperst' werden; na de onafhankelijkheid lenen de westerse landen massaal veel geld; door slecht bestuur en door ontbreken van basis voor economie bouwen de 'ontwikkelingslanden' een gigantische schuldenlast op), economische ongelijkheid (oneerlijke handelsregels door westerse landen en bedrijven vastgelegd) en politieke instabiliteit (politieke beslissingen ten voordele van de rijke elite in 'ontwikkelingslanden'; te weinig investering in onderwijs, gezondheidszorg...).
- Armoede in onze eigen samenleving is niet altijd even zichtbaar maar treft één op de tien mensen in Vlaanderen. Armoede is meestal een gevolg van een combinatie van één of meerdere van volgende oorzaken: 'individueel ongeval' (langdurige ziekte, handicap, wegvallen van kostwinner, langdurige werkloosheid), 'maatschappelijk ongeval' (economische crisis, natuurramp, 'herstructureringen' in een bedrijf), 'generatiearmoede' (kinderen die geboren worden in een arm gezin hebben minder toegang tot goede gezondheidszorg, goed onderwijs...).

Leerplandoelen op volgende pagina

Arme mensen geraken moeilijk uit de armoede door sociale uitsluiting (lange tijd geen job betekent geen werkloosheidsuitkering, thuis hoofd boven water houden betekent te weinig ondersteuning voor studerende kinderen, te weinig geld voor goeie, gezonde woning betekent hogere ziektekosten...). We spreken dan ook over [kansarmoede](#).

- Interessante achtergrondlectuur: [‘opvoeden tot wereldburgerschap’](#)
- Interessante achtergrondlectuur Steunpunt tot bestrijding van armoede, bestaansonzekerheid en sociale uitsluiting: [armoedecijfers](#); [kansarmoedewebquest](#) voor leraren

Tips over aanpak ‘mondiale vorming’ in de klas

- Bij jongere kinderen ligt de focus op het kennis maken met de leefwereld van kinderen in landen in het zuiden. De leerkracht brengt boeiende verhalen van leeftijdsgenoten in andere landen (liefst zoveel mogelijk ondersteund met mooie foto’s of tekeningen). In die verhalen zijn er herkenbare, vergelijkbare situaties en belevenissen (bv. naar school gaan, vriendschap, ruzie, spelen...) die omwille van de andere cultuur en leefomstandigheden er anders uitzien. Het zuiden kan ons ook een spiegel aanreiken: in het licht van andere waarden en levenswijzen leren we onze eigen cultuur beter kennen en ook relativeren.
- Bij oudere kinderen staan de persoonlijke verhalen van kinderen in andere landen nog steeds centraal maar kan al iets meer stilgestaan worden bij de moeilijke leefomstandigheden.
- Die leefomstandigheden hebben veel te maken met ongelijke verdeling van de welvaart. Problemen in noord en zuid vormen niet het vertrekpunt en hoofdpunt. We benaderen de problemen vanuit [systeemdenken](#): wat zijn oorzaken en gevolgen en wat is hun samenhang, wat is de context van het probleem, welke meningen leven er en welke feiten kennen we; voor complexe problemen bestaan geen eenvoudige antwoorden (bv plaatselijke en tijdelijke hongersnood oplossen door onze overschotten te sturen zorgt voor nog meer ellende

Leerplandoelen op volgende pagina

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.3. 69	Verschillen en overeenkomsten tussen eigen leefwijze en leefwijze van mensen in ontwikkelingslanden verwoorden.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.3. 70	Zich inleven in de leefwereld van leeftijdsgenoten in ontwikkelingslanden.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.3. 71	Illustreren met voorbeelden dat de welvaart in eigen land ongelijk verdeeld is.					x	x	X	X
3.1.3. 72	Enkele voorbeelden van oorzaken van armoede in eigen land geven.					x	x	X	X
3.1.3. 73	Illustreren met voorbeelden dat de welvaart op wereldvlak ongelijk verdeeld is.							X	X
3.1.3. 74	Enkele voorbeelden geven van oorzaken van ongelijke welvaartverdeling op wereldvlak.							X	X
3.1.3. 75	Illustreren met voorbeelden dat er in een land, waar ook ter wereld, een grote verscheidenheid is aan leefwijzen naargelang de woonplaats (stad-platteland,							X	X

op langere termijn: de plaatselijke boeren kunnen niet concurreren met de gratis westerse voedingsproducten en belanden in armoede).

- Wanneer problemen gedoseerd en op kindmaat bij oudere kinderen aan bod komen, trachten we een hoopvol perspectief mee te geven: er is verandering mogelijk en wij kunnen daar een klein maar zinvol steentje toe bijdragen (link met solidariteitsacties en met fair trade)
- De lesmaterialen die de leerkracht gebruikt, geven geen stereotiep beeld genre 'in Afrika hebben alle mensen honger, wonen ze in hutjes, leven ze primitief en zijn ze afhankelijk van het geld dat wij – blanke redders in nood - hen schenken'
- In de aankleding van de klas is aandacht voor de wereld zichtbaar: een actua-muur of -tafel met internationaal nieuws, een 11.11.11-fotokalender (tip: bij elke maandelijkse foto kan je gebruik maken van een lessuggestie: [online magazine WAW](#) (werk aan de wereld)), postkaartjes van verre landen, zuiderse muziekinstrumenten...

Lessuggesties

- De leerkracht gebruikt af en toe prentenboeken en kinderboeken waarvan het **verhaal** zich afspeelt in een **land in het zuiden**; te ontlene in de bibliotheek of in [documentatiecentra](#), bv. Nandi's verrassing (Eileen Browne), Iedereen min één (Hans Hagen), Nanseli waar ren je heen? (Thea Dubelaar), Bibi en de eenden (In Koli Bofane), Rachid en de blauwe mannen (E. Hees), Wonen er beren in Afrika? (Satomi Ichikawa), Het angsthaasje (J. Tornhill), Een geheim waar je groot van wordt (Carl Norac), Mikis de ezelsjongen (Bibi Dumon Tak), De kat en de adelaar (Hans Hagen), Maliff en de wolf (Hans Hagen)...
- Deze boeken bevatten geen stereotypen en focussen niet eenzijdig op probleemsituaties maar tonen herkenbare situaties uit het dagelijks leven van leeftijdsgenoten in het zuiden, hun manier van omgaan met de dagelijkse uitdagingen en enkele boeiende culturele eigenheden.
- De leerkracht gebruikt af en toe prentenboeken en kinderboeken over **(kans)armoede in eigen land**; te ontlene in de bib of in [documentatiecentra](#), bv. 'Kermis voor Sam' (Bettie Elias), Robby en zijn

		klimaatzone), socio-economische situatie (rijk-arm), levensbeschouwing ...											
3.1.3.	76	Vooroordelen over armoede in eigen land en in ontwikkelingslanden nuanceren.								X	X		
3.1.3.	77	Uitleggen hoe eerlijke handel de levensomstandigheden van producenten in ontwikkelingslanden kan verbeteren.								X	X		

vrienden (Kolet Janssen en Klaas Verplancke), 'Ik dacht dat het ergste nog moest komen (maar dat was niet zo)' (Brigitte Minne), 'Later wil ik stuntman worden' (Detty Verreydt), "Een meisje van karton" (Stefan Boonen)...

Deze boeken bevatten geen stereotypen en focussen niet eenzijdig op probleemsituaties maar tonen herkenbare situaties uit het dagelijks leven van leeftijdsgenoten die in (kans)armoede leven en hun manier van omgaan met de dagelijkse uitdagingen.

- De kinderen krijgen in de plaatselijke wereldwinkel uitleg over eerlijke handel (**fair trade**). Het bezoek kan voorbereid worden en verder verwerkt worden in de klas (aan de hand van materiaal te vinden via Klascement onder 'fair trade', via [documentatiecentra](#), via [Oxfamwereldwinkels](#) via [wereldlesidee](#)). De kinderen denken naar aanleiding van het bezoek na over mogelijke acties op school (wereldwinkelproducten op het schoolfeest, een kookactiviteit met wereldwinkelproducten – met uitleg – samen met een andere klas..., een brief sturen naar de gemeente met de vraag om fairtradegemeente te worden...)
- Indien de gemeente of stad een stedenband heeft met een dorp/stad in een land in het zuiden kan de leerkracht met hulp van de Noord-Zuidambtenaar een correspondentie op touw zetten met een klas in het zuiden.
- Dikwijls beschikt de Noord-Zuiddienst van de gemeente/stad over een specifiek aanbod 'mondiale vorming' voor de scholen in de gemeente/stad.
- Specifiek **didactisch materiaal 'noord-zuid'**, 'dagelijks leven in het zuiden', 'ontwikkelingslanden', 'armoede' (zowel wereldwijd als in ons land) via Klascement of te ontlenen via [documentatiecentra](#)
- Specifiek didactisch materiaal **oorzaken armoede** wereldwijd: bv
  - _wereldlesidee 'honger': [tweede graad](#), [derde graad](#)
  - informatief spel 'De straatkinderen van Verwegistan' (via [documentatiecentra](#)),

- (Karrewiet)reportages op [archief voor het onderwijs](#) en op [schooltv](#).
- ...
- Workshops, projecten, informatieve spelen, voorwerpenkoffers, tentoonstellingen, didactische pakketten 'mondiale vorming' en '(kans)armoede'...: [Oxfam Wereldwinkels](#), [Djapo](#), [Studio Globo](#), [De Aanstokerij](#), [Welzijnszorg](#), [Goodplanet Belgium](#)....
- Een schat aan gratis reportages, fotomateriaal, filmpjes, fotostrips, landeninfo... mbt dagelijks leven in 'ontwikkelingslanden': [tijdschrift en website samsam](#)
- Zelf het dagelijks leven ervaren van kinderen in het zuiden of van Vlaamse kinderen die in armoede leven: [inleefateliers](#).

Leerplandoelen

Lessuggesties en aanpak in de klas

Mondiale solidariteit en internationale organisaties

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.3.	78			x	x	X	X	+	+
3.1.3.	79					x	x	X	X
3.1.3.	80					x	x	X	X
3.1.3.	81					x	x	X	X
3.1.3.	82					x	x	X	X

Tips over aanpak in de klas

- Veel scholen nemen jaarlijks deel aan één of meerdere solidariteitsacties (11.11.11, Broederlijk Delen, Plan België, ...) of steunen een initiatief van een ngo of van vrijwilligers in het zuiden. Het is belangrijk dat solidariteitsacties zich niet beperken tot het 'geld inzamelen' en niet eenzijdig focussen op armoede. Solidariteitsacties zijn een belangrijke gelegenheid om met de kinderen te werken rond leefwijze van kinderen in het zuiden en ongelijke verdeling van welvaart (bij de oudere kinderen ligt dan de focus op het inzoomen op oorzaken van ongelijke verdeling van welvaart).
- Bij solidariteitsacties staan volgende pedagogische doelen voorop:
  - leren nadenken over probleemsituaties, leren systeemdenken
  - leren nadenken over persoonlijke en collectieve verantwoordelijkheid, over mogelijkheden en beperkingen
  - leren actiegerichte oplossingen te bedenken die binnen de mogelijkheden van de kinderen liggen

Lessuggesties

- Wanneer het thema 'armoede', 'kinderarbeid', 'sociale ongelijkheid', 'natuurrampen'...in de actualiteit komt, biedt dit de kans om
  - in te gaan op gevoelens die dit bij de kinderen oproept
  - op onderzoek te gaan naar brede samenhang tussen oorzaken en gevolgen door bv. verschillende bronnen over hetzelfde nieuwsfeit te raadplegen
  - de rol van internationale organisaties te onderzoeken; het is belangrijk om kinderen een hoopvol perspectief mee te geven door bijvoorbeeld te focussen op mensen en organisaties die een positief initiatief nemen binnen de problematiek

en wat het nut en het effect hiervan is.									
--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

- De school kiest bewust voor deelname aan een actie van een solidariteitsorganisatie. Dit is een goeie aanleiding om
  - er in de klas inhoudelijk rond te werken (welke probleemsituatie stelt de organisatie aan de kaak?, wat is het probleem en wat zijn de oorzaken en samenhang tussen beide?, hoe wil de organisatie aan een oplossing meewerken?)
  - creatief een eigen klasactie op touw te zetten.
- Het thema internationale organisaties kan uitgebreid worden naar plaatselijke organisaties of acties die zich inzetten voor het welzijn van mensen in onze eigen samenleving (Rode Neuzenactie, De Warmste Week, Welzijnszorg, Rode Kruis... en nog vele andere [organisaties](#)).
- Wanneer probleemsituaties in de eigen samenleving of in de wereld aan bod komen (bv in het kader van milieueducatie: de klimaatverandering of in het kader van verkeerseducatie: onveiligheid in het verkeer) dan zoeken de leerlingen samen met de leerkracht (na een grondige analyse van het probleem) naar mogelijke oplossingen waar ze zelf een steentje aan kunnen bijdragen en die binnen hun mogelijkheden liggen. Een belangrijk hulpmiddel dat helpt enkele prangende werelduitdagingen te bespreken = [SDG-tv](#)
- Via het [archief voor onderwijs](#) kan de leerkracht 2^e of 3^e graad gebruik maken van beeldfragmenten over de **VN** (bv de VN, hoe het begon; de VN: de klimaattop; ...)
- Via het [archief voor onderwijs](#) kan de leerkracht 2^e of 3^e graad gebruik maken van beeldfragmenten over de **NGO's** (Artsen zonder grenzen; het Rode Kruis; Amnesty International; Oxfam; WWF; Greenpeace)
- Wereldlesidee 'duurzame ontwikkeling': [eerste graad](#), [tweede graad](#), [derde graad](#)
- Wereldlesidee 'duurzame voeding': [eerste graad](#), [tweede graad](#), [derde graad](#)

Ik als consument

Leerplandoelen										Lessuggesties en aanpak in de klas
Geld										
		JK	OK	1	2	3	4	5	6	
3.1.4. 1	In concrete situaties het verschil aangeven tussen delen, ruilen, geven, krijgen, lenen, kopen en verkopen.	x	X							Algemeen Met de leerplandoelstellingen 'ik als consument' beogen we kinderen inzicht te geven in hun bestedingspatroon, hen vaardigheden te laten opdoen in het planmatig omgaan met geld en hen keuzes en afwegingen te leren maken. We willen de kinderen stimuleren om, op hun niveau, een gezonde financiële huishouding te voeren door hen inzicht te laten krijgen in inkomsten en uitgavenpatronen. We stimuleren kinderen ook om in de mate van het mogelijke duurzaam te consumeren . Lessuggesties <ul style="list-style-type: none"> In de kleuterklas is een 'winkelhoek' met materialen (bv winkel, materialen voor de winkel, gekleurde schijfjes (munten) en briefjes, rekenmachine, kassa, register, reclamefolders, prijslijsten, ...) en opdrachten (bv een prijslijst maken van een afdeling fruit en groenten, boodschappenlijstje schrijven, ...). Volgende begrippen worden er al doende geleerd: kopen en verkopen. In de (kleuter)klas of op school wordt een speelgoedruilbeurs georganiseerd. Volgende begrippen worden er al doende geleerd: ruilen, geven, krijgen. Tijdens de speeltijd en in de (kleuter)klas wordt in concrete situaties regelmatig het 'samen spelen, samen delen' benadrukt Elke (kleuter)klas gaat af en toe naar de bibliotheek (of speel-o-theek). Volgend begrip wordt er al doende geleerd: lenen. De leerplandoelen 'ik als consument' worden gekoppeld aan de wiskundedoelen 'meten, onderdeel geld' (zie ook didactisch cahier 'meten')
3.1.4. 2	Uitleggen waar geld vandaan komt (werken) en waar geld heen gaat (uitgeven, sparen).		x	X	X	+	+	+	+	
3.1.4. 3	Verschillende betalingswijzen opsommen.							X	X	
3.1.4. 4	Globaal uitleggen wat de functie en de werking van een bank is.							X	X	
3.1.4. 5	Uitleggen wat de begrippen sparen, lenen, rente en schuld betekenen.							X	X	

- 'Geld verdienen' (leerplandoel **3.1.4.2**) komt aan bod bij 'ik en de samenleving – arbeid, vrije tijd en studiekeuze (zie suggesties daar).
- De klas organiseert een financiële actie. Dit kan bv in het kader van een solidariteitscampagne (De warmste week, 11.11.11, het goede doel dat de school steunt, ...) of met de bedoeling om met het geld een aankoop voor de klas/school te doen (bv speelgoed, gezelschapsspelen, materiaal voor de moestuin, materiaal voor de speeltijdspeelkoffers, ...). De klas kan kiezen om een dienst aan te bieden (bv auto's wassen) of om een product te verkopen. Bij dit laatste komen verschillende aspecten aan bod: wat gaan we verkopen? (welk product zal er goed verkopen, welk niet?), hoe geraken we aan een startbudget voor de aankopen? (lenen?), welke producten/'grondstoffen' kopen we aan en hoe? (bewust keuzes maken op basis van criteria, kiezen tussen verschillende betalingswijzen, veilig betalen), hoe verwerken we de 'grondstoffen' en wat kost die verwerking (vb wafels bakken, kerstkaartjes maken...), hoe gaan we reclame maken?, hoe bepalen we de verkoopprijs? (winst), besteden we alle winst nu of sparen we een deel voor een latere besteding?...
- De klas zet een 'mini-onderneming' op. Eventuele ondersteuning kan gevonden worden bij bv [vlajo](#), [step2you](#)
- Met de methodiek '[de jarigen van de maand](#)' leren kinderen met geld omgaan.
- Bij het organiseren van een financiële actie, een 'mini-onderneming' of '[de jarigen van de maand](#)' kan een klaskas handig (en leerrijk) zijn. Met de klaskas beheert de klas een eigen werkingsbudget voor uitstappen, kookactiviteiten, acties ... De kinderen beslissen samen over de besteding van het budget, maken een begroting op, houden een kasboek bij, ...
Bij de klaskas hoort een klaskasboek. In dat kasboek wordt de boekhouding bijgehouden m.b.t. de klaskas: berekeningen die kinderen maakten m.b.t. gemaakte onkosten, bewijsjes

(kasticketten, factuur,...), een overzicht van resterende gelden in de klaskas na aftrek van alle onkosten,...

- Kinderen van de derde graad leren de werking van een bank kennen door reclamefolders, reclamespots en websites van banken kritisch te vergelijken en te bespreken.
- In de klas wordt een simulatiespel gespeeld (Bijv: Monopoly, Mundopoly, ...) waarbij de begrippen geld verdienen', 'de bank', 'sparen', 'lenen', 'rente' en 'schuld' concrete invulling krijgen.
- Wereldlesidee geld: [eerste graad](#), [tweede graad](#), [derde graad](#)
- Specifieke lesmaterialen: bv
  - Educatief spel 'geldweg': te ontlene in de [documentatiecentra](#)
  - Educatief spel [Budgetpret](#) (tweede graad)
  - Educatief spel [Just'in Budget](#) (derde graad)
  - [Lessen](#) 'van ruilhandel tot smartphone', 'de geldautomaat', 'intrestvoet', 'hoe ontstond geld, rente en een bank?' e.d.
  - [Lessen](#) lenen, ruilen, huren, samen gebruiken..
  - ...
- ...

Leerplandoelen

Lessuggesties en aanpak in de klas

Omgaan met geld

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.4.	6			x	x	X	X	+	+
3.1.4.	7					x	x	X	X

Algemeen

Met de leerplandoelstellingen 'ik als consument' beogen we kinderen inzicht te geven in hun bestedingspatroon, hen vaardigheden te laten opdoen in het planmatig omgaan met geld en hen keuzes en afwegingen leren maken. We willen de kinderen stimuleren om, op hun niveau, een gezonde financiële huishouding te voeren door hen inzicht te laten krijgen in inkomsten en uitgavenpatronen.

We stimuleren kinderen ook om in de mate van het mogelijke [duurzaam te consumeren](#).

Lessuggesties

- Daguitstappen of GWP's vormen een goede aanleiding om met de leerlingen te reflecteren over zakgeld.
- De klas spaart voor een goed doel of voor een klasaankoop. De leerlingen berekenen hoe lang ze voor hun spaardoel moeten sparen.
- Bij 'beredeneerd prijzen vergelijken voor een aankoop' zijn volgende aspecten belangrijk:
  - De leerlingen kunnen producten op volgorde van goedkoop naar duur zetten.
  - De leerlingen kunnen prijzen van producten vergelijken op basis van dezelfde hoeveelheid/eenheid.
  - De leerlingen weten dat er goedkopere en duurdere varianten (verschillende merken) zijn voor hetzelfde product.
  - De leerlingen weten hoe veel ze mogen besteden.
  - De leerlingen houden bij het vergelijken van prijzen ook rekening met andere criteria dan de prijs, nl. kwaliteit, productiewijze (in welke omstandigheden en door wie werd het product gemaakt?)

Heeft de producent een eerlijke prijs gekregen?), duurzaamheid (Verbruikt het veel of weinig energie? Is er veel of weinig afval? Is het recycleerbaar? Is het schadelijk voor het milieu? Welke weg heeft het product afgelegd?...), gezondheid...

- De leerlingenraad/kinderparlement beschikt over een budget waardoor de kinderen beredeneerd leren uitgeven of sparen i.f.v. gezamenlijke beslissingen van het parlement.
- De klas organiseert een financiële actie. Dit kan bv in het kader van een solidariteitscampagne (De warmste week, 11.11.11, het goede doel dat de school steunt, ...) of met de bedoeling om met het geld een aankoop voor de klas/school te doen (bv speelgoed, gezelschapsspellen, materiaal voor de moestuin, materiaal voor de speeltijdspeelkoffers, ...). De klas kan kiezen om een dienst aan te bieden (bv auto's wassen) of om een product te verkopen. Bij dit laatste leren kinderen beredeneerd prijzen vergelijken voor een aankoop: welke producten/'grondstoffen' kopen we aan en hoe? (bewust keuzes maken op basis van criteria, kiezen tussen verschillende betalingswijzen, veilig betalen). Ook andere aspecten komen aan bod: wat gaan we verkopen? (welk product zal er goed verkopen, welk niet, is er concurrentie, is er vraag naar?), hoe geraken we aan startbudget voor de aankopen? (lenen?), , hoe verwerken we de 'grondstoffen' en wat kost die verwerking maw wat zijn de productiekosten? (vb wafels bakken, kerstkaartjes maken...), hoe gaan we reclame maken?, hoe bepalen we de verkoopprijs? (winst), besteden we alle winst nu of sparen we een deel voor een latere besteding (leerplandoel: nut van sparen!) ?...
- De klas zet een 'mini-onderneming' op. Hierbij komt de vaardigheid 'beredeneerd prijzen vergelijken voor een aankoop' geïntegreerd aan bod. Eventuele ondersteuning kan gevonden worden bij bv [vlajo](#), [step2you](#)
- Met de methodiek '[de jarigen van de maand](#)' leren kinderen o.a. beredeneerd prijzen vergelijken voor een aankoop en leren ze het nut van sparen.

- Bij het organiseren van een financiële actie, een 'mini-onderneming' of '[de jarigen van de maand](#)' kan een klaskas handig (en leerrijk) zijn. Met de klaskas beheert de klas een eigen werkingsbudget voor uitstappen, kookactiviteiten, acties ... De kinderen beslissen samen over de besteding van het budget, maken een begroting op, houden een kasboek bij, ...
Bij de klaskas hoort een klaskasboek. In dat kasboek wordt de boekhouding bijgehouden m.b.t. de klaskas: berekeningen die kinderen maakten m.b.t. gemaakte onkosten, bewijsjes (kasticketten, factuur,...), een overzicht van resterende gelden in de klaskas na aftrek van alle onkosten,...
- Specifieke lesmaterialen: bv
  - Educatief spel 'geldweg': te ontlene in de [documentatiecentra](#)
  - Educatief spel [Budgetpret](#) (tweede graad)
  - Educatief spel [Just'in Budget](#) (derde graad)
  - Les '[de intrestvoet](#)'
  - Les '[de eenheidsprijs](#)'
  - ...
- ...

Leerplandoelen

Lessuggesties en aanpak in de klas

Economische principes

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.4.	8			x	x	X	X	+	+
3.1.4.	9					X	X	+	+
3.1.4.	10					X	X	+	+
3.1.4.	11					x	x	X	X
3.1.4.	12							X	X

Algemeen

Met de leerplandoelstellingen 'ik als consument' beogen we kinderen inzicht te geven in hun bestedingspatroon, hen vaardigheden te laten opdoen in het planmatig omgaan met geld en hen keuzes en afwegingen leren maken. We willen de kinderen stimuleren om, op hun niveau, een gezonde financiële huishouding te voeren door hen inzicht te laten krijgen in inkomsten en uitgavenpatronen. We stimuleren kinderen ook om in de mate van het mogelijke [duurzaam te consumeren](#) en we brengen hen enkele basisinzichten bij over de bank en de handel.

Lessuggesties

- De weg die een product aflegt van producent tot gebruiker kan (deels) geïllustreerd worden in een bedrijf (indien mogelijk een bedrijf dat grondstoffen verwerkt; veel bedrijven verwerken 'halffabrikaten'). Dit bedrijfsbezoek kadert binnen een STEM-activiteit waarbij de leerlingen zelf iets maken en waarna ze in het bedrijf het productieproces en het gebruik van bepaalde technische principes, natuurlijke verschijnselen en keuze van materialen gaan bestuderen.
- 3.1.4.10 wordt gekoppeld aan de wiskundedoelen 'meten, onderdeel geld': berekenen van winst en verlies (zie ook [didactisch cahier 'meten'](#))
- Wereldlesidee 'grondstoffen': [eerste graad](#), [tweede graad](#), [derde graad](#)
- Specifieke lesmaterialen 'van producent tot consument':
  - [Van cacao tot chocolade – Karrewiet](#)
  - [Van boon tot reep – Oxfam wereldwinkels](#)

- [Van suiker tot koekje](#)
- [Papier, hoe wordt het eigenlijk gemaakt?](#) (deze titel typen bij zoekfunctie)
- [de slag om de klerewereld in de klas](#) (deze titel typen bij zoekfunctie)
- [wat is duurzame kleding](#) (deze titel typen bij zoekfunctie)
- ...
- De klas organiseert een financiële actie. Dit kan bv in het kader van een solidariteitscampagne (De warmste week, 11.11.11, het goede doel dat de school steunt, ...) of met de bedoeling om met het geld een aankoop voor de klas/school te doen (bv speelgoed, gezelschapsspellen, materiaal voor de moestuin, materiaal voor de speeltijdspeelkoffers, ...). De klas kan kiezen om een dienst aan te bieden (bv auto's wassen) of om een product te verkopen. Bij dit laatste leren kinderen begrippen als 'winst-verlies' en 'concurrentie, vraag en aanbod' al doende: wat gaan we verkopen? (welk product zal er goed verkopen, welk niet, is er concurrentie, is er vraag naar?). Ze leren ook de begrippen 'grondstoffen-productiekosten' al doende: hoe verwerken we de 'grondstoffen' en wat kost die verwerking maw wat zijn de productiekosten? (vb wafels bakken, kerstkaartjes maken...) Ook andere aspecten komen aan bod: hoe geraken we aan startbudget voor de aankopen? (lenen?), welke producten/'grondstoffen' kopen we aan en hoe? (bewust keuzes maken op basis van criteria, kiezen tussen verschillende betalingswijzen, veilig betalen), hoe gaan we reclame maken?, hoe bepalen we de verkoopprijs? (winst), besteden we alle winst nu of sparen we een deel voor een latere besteding?...
- De klas zet een 'mini-onderneming' op. Hierbij krijgen de begrippen 'winst, verlies, vraag en aanbod, concurrentie, grondstoffen, productiekosten' een concrete invulling. Eventuele ondersteuning kan gevonden worden bij bv [vlajo](#), [step2you](#)
- Specifieke lesmaterialen: bv

- Educatief spel 'geldweg': te ontleen in de [documentatiecentra](#)
- Educatief spel [Budgetpret](#) (tweede graad)
- Educatief spel [Just'in Budget](#) (derde graad)

Leerplandoelen				Lessuggesties en aanpak in de klas						
Consumentenopvoeding										
			JK	O K	1	2	3	4	5	6
3.1.4.	13	Eigen kwaliteitscriteria opsommen waaraan een product moet voldoen n.a.v. een geplande aankoop.					X	X	+	+
3.1.4.	14	Beredeneerd de kwaliteit van producten vergelijken a.d.h.v. zelf opgestelde criteria (prijs, kwaliteit, duurzaamheid, gezondheid ...) n.a.v. een geplande aankoop.							X	X

Algemeen

Met de leerplandoelstellingen ‘ik als consument’ beogen we kinderen inzicht te geven in hun bestedingspatroon, hen vaardigheden te laten opdoen in het planmatig omgaan met geld en hen keuzes en afwegingen leren maken. We willen de kinderen stimuleren om, op hun niveau, een gezonde financiële huishouding te voeren door hen inzicht te laten krijgen in inkomsten en uitgavenpatronen.

We stimuleren kinderen ook om in de mate van het mogelijke [duurzaam te consumeren](#).

Lessuggesties:

- De leerlingen doen een kostprijsonderzoek in diverse handelszaken (via de reclamefolders/websites) van dezelfde producten n.a.v. aankopen voor kookactiviteiten, moestuin, financiële actie, ...
- De leerlingen leren andere criteria dan de kostprijs in overweging nemen bij aankoop van producten: kwaliteit, productiewijze (in welke omstandigheden en door wie werd het product gemaakt? Heeft de producent een eerlijke prijs gekregen?), duurzaamheid (Verbruikt het veel of weinig energie? Is er veel of weinig afval? Is het recycleerbaar? Is het schadelijk voor het milieu? Welke weg heeft het product afgelegd?), gezondheid... De leerlingen maken een koopwijzer waarin staat waar we moeten op letten bij de aankoop van een product.

- Als er iets stuk is in de klas (bv CD-speler) gaat de leerkracht dit niet direct zelf vervangen maar grijpt deze situatie aan om met de klas te reflecteren over: 'Herstellen of niet?', 'Vervangen of niet?', 'Indien vervangen, hoe gaan we dit bekostigen?', 'aan welke criteria moet het vervangproduct voldoen?', vergelijken van producten in reclamefolders/winkels op basis van de criteria.
Tip: De klas kan ook een [repaircafé](#) contacteren of ermee samen werken.
- Vanuit duurzaamheidsperspectief is het sowieso belangrijk om kinderen te leren nadenken over de noodzaak van een aankoop: is het belangrijk om dit aan te kopen of kunnen we het ook zelf maken, huren, ruilen, lenen, samen gebruiken met meerderen...? Er zijn heel wat inspirerende voorbeelden van scholen die goederen en diensten [delen](#).
Om te werken rond **DUURZAAMHEID** is er een breed aanbod aan leermiddelen: zie [Klascement](#) en ook [SDG-TV](#)
- De klas organiseert een financiële actie. Dit kan bv in het kader van een solidariteitscampagne (De warmste week, 11.11.11, het goede doel dat de school steunt, ...) of met de bedoeling om met het geld een aankoop voor de klas/school te doen (bv speelgoed, gezelschapsspelen, materiaal voor de moestuin, materiaal voor de speeltijdspeelkoffers, ...). De klas kan kiezen om een dienst aan te bieden (bv auto's wassen) of om een product te verkopen. Bij dit laatste leren kinderen beredeneerd prijzen vergelijken voor een aankoop: welke producten/'grondstoffen' kopen we aan en hoe? (bewust keuzes maken op basis van criteria, kiezen tussen verschillende betalingswijzen, veilig betalen). Ook andere aspecten komen aan bod: wat gaan we verkopen? (welk product zal er goed verkopen, welk niet, is er concurrentie, is er vraag naar?), hoe geraken we aan startbudget voor de aankopen? (lenen?), hoe verwerken we de 'grondstoffen' en wat kost die verwerking maw wat zijn de productiekosten? (vb wafels bakken, kerstkaartjes maken...), hoe gaan we reclame maken?, hoe bepalen we de verkoopprijs?

(winst), besteden we alle winst nu of sparen we een deel voor een latere besteding (leerplandoel: nut van sparen!) ?...

- De klas zet een 'mini-onderneming' op. Hierbij komt de vaardigheid 'kwaliteit van producten vergelijken' geïntegreerd aan bod. Eventuele ondersteuning kan gevonden worden bij bv [vlajo](#), [step2you](#)
- Met de methodiek '[de jarigen van de maand](#)' leren kinderen kwaliteitscriteria opsommen waaraan een product moet voldoen n.a.v. een geplande aankoop en beredeneerd de kwaliteit van producten vergelijken a.d.h.v. zelf opgestelde criteria.
- Bij het organiseren van een financiële actie, een 'mini-onderneming' of '[de jarigen van de maand](#)' kan een klaskas handig (en leerrijk) zijn. Met de klaskas beheert de klas een eigen werkingsbudget voor uitstappen, kookactiviteiten, acties ... De kinderen beslissen samen over de besteding van het budget, maken een begroting op, houden een kasboek bij, ...
Bij de klaskas hoort een klaskasboek. In dat kasboek wordt de boekhouding bijgehouden m.b.t. de klaskas: berekeningen die kinderen maakten m.b.t. gemaakte onkosten, bewijsjes (kasticketten, factuur,...), een overzicht van resterende gelden in de klaskas na aftrek van alle onkosten,...
- Specifieke lesmaterialen: bv
  - Educatief spel 'geldweg': te ontlene in de [documentatiecentra](#)
  - Educatief spel [Budg€tpret](#) (tweede graad)
  - Educatief spel [Just'in Budget](#) (derde graad)
  - [Lessen](#) 'noodzakelijk of niet?', 'mijn verjaardagsfeestje', 'het menu', 'ik ben een verwittigd consument' e.d.
  - ...
- ...

Ik en de media

Leerplandoelen	Lessuggesties en aanpak in de klas
Media-educatie	
	<p>Algemeen</p> <ul style="list-style-type: none"> Het leerplan 'media' ondersteunt leerkrachten bij het vormen van kinderen tot bewuste, creatieve en kritische mediagebruikers. De verschillende aspecten van media zijn in het leerplan uitgewerkt: media begrijpen, media gebruiken, communiceren d.m.v. media en reflecteren op eigen mediagebruik. Het schoolteam brengt in kaart hoe er in de verschillende klassen rond (en met) media wordt gewerkt. Hierbij kan gebruik gemaakt worden van de beginsituatie-analyse die geënt is op het leerplan media. Ouders hebben net als de school veel vragen over het mediagebruik van hun kinderen, zoals 'Met wie heeft mijn kind contact via de sociale media en wat gebeurt daar?', 'Mijn kleuter gebruikt moeiteloos de tablet. Beperk ik de tijd of is mijn kind net aan het leren?', 'Houden we rekening met leeftijdsaanduidingen bij films en spelletjes of kijk ik wat mijn kind aankan?' Leerkrachten kunnen ouders helpen bij het vinden van antwoorden. Het Nederlands Jeugdinstituut heeft daarvoor een Toolbox Mediaopvoeding ontwikkeld met feiten en tips per leeftijd (0-2 jaar, 3-5 jaar, 6-8 jaar en 9-12jaar) Achtergrondinfo over een veilig en verantwoord internetgebruik voor en door kinderen vind je bij Childfocus en medawijs.be.
Leerplandoelen op volgende pagina	Lessuggesties op volgende pagina

		JK	OK	1	2	3	4	5	6
3.1.5.	1		x	X	X	+	+	+	+
3.1.5.	2			X	X	+	+	+	+
3.1.5.	3			X	X	+	+	+	+
3.1.5.	4					X	X	+	+
3.1.5.	5					X	X	+	+
3.1.5.	6					x	x	X	X

Lessuggesties

- De leerkracht ordent samen met de kinderen mediaproducten (boeken, tijdschriftartikels, games, nieuwsitems, TV-programma's, reclame, films...) in entertainment (**fictie**) en informatie (**non-fictie**). De kinderen ontdekken dat bij sommige producten de grens moeilijk te trekken is (vb reality-tv).
- De leerkracht geeft veel ruimte aan kinderen om te fantaseren (in spel, in creatieve schrijfproducten, in muzische activiteiten...). Zelfs 'serieuze' onderwerpen als 'historische gebeurtenissen, uitvindingen, ontdekkingen' kunnen aanleiding geven om de creatieve fantasie aan te scherpen, vb allerlei 'wat als...' situaties verzinnen
- De leerlingen onderzoeken hoe ze **nepnieuws** ('fake news') kunnen ontmaskeren door zelf een nepbericht op te stellen (inclusief bewerkte foto's). Je kan je leerlingen ook de [nepnieuwsgame](#) laten spelen of het [Kritikat](#)-lessenpakket gebruiken (3^e graad)
- De leerlingen bekijken beelden (tekeningen, foto, film, ...) en onderzoeken of reflecteren over wat fictief en wat echt zou kunnen zijn (transfer met historische tijd, begrijpend lezen, ...). Tip: elke week zet de New York Times een intrigerende nieuwsfoto online om in de klas te bespreken. Vragen als "wat gebeurt er op de foto?" om het gesprek te begeleiden krijg je er bij. Een week later kom je ook écht te weten wat er in beeld gebeurde.
- Kinderen zoeken voorbeelden van **geweld** in strips, computergames en kinderfilms en denken na over de realiteitswaarde van het uitgebeelde of afgebeelde geweld.
- Kinderen leren beelden analyseren aan de hand van een [kijkwijzer](#).
- Kinderen gaan in mediaproducten op zoek naar **stereotypen**. Ze rubriceren bv. foto's uit een commercieel of entertainend tijdschrift op hun niveau (alle meisjes, alle jongens, alle gekleurde mensen, ...) en vergelijken die met de mensen uit hun leefwereld.

3.1.5.	7	Symptomen van verslaving aan televisie, internet en computergames bij zichzelf onderkennen.					x	x	X	X
3.1.5.	8	Beseffen dat hun gedrag beïnvloed wordt door de media.					x	x	X	X
3.1.5.	9	Met eigen voorbeelden illustreren dat de media een bepalende rol spelen m.b.t. wat wij te weten komen over de wereld.							X	X

- In kringgesprekken worden fenomenen als hypes, rages, mode, trends,... en de rol van de media daarin en stereotype beeldvorming uit de media (m.b.t. gender, uiterlijk, mode, ...) besproken.
- Kinderen onderzoeken hoe **het nieuws** gemaakt wordt. Wie schrijft het krantenbericht, wie maakt het nieuwsitem? Op basis van welke info? Wie bepaalt wat wel en niet in het nieuws komt?

Drie interessante invalshoeken hierbij:

- Over een bepaalde periode worden de nieuwsitems gerubriceerd op de wereldkaart. Waar speelt het nieuws zich af? Gebeurt er dan op die andere plaatsen in de wereld niets? Hoe komt dit?
- De leerkracht laat de kinderen een kort verslag maken van een gezamenlijke uitstap of gebeurtenis (vrij podium, de Sint op school, een ongeluk op de speelplaats...). Vergelijk daarna de verslaggeving van dezelfde gebeurtenis. Hoe zijn de verschillen te verklaren?
Daarna gaan kinderen de nieuwsberichten vergelijken over één zelfde gebeurtenis (bv één lokale en één internationale gebeurtenis) in verschillende kranten, op websites. Ze constateren verschillen. Hoe komt dit?
- De leerkracht laat de kinderen in groepjes een nieuwsitem maken over een onderwerp dat te maken heeft met de klas of de school. Kinderen van de tweede graad maken een nieuwsitem voor in de (school)krant. Kinderen van de derde graad maken een nieuwsitem voor op internet (vb klasblog of schoolwebsite). Zo doorlopen de kinderen het ganse proces van 'afweging van nieuwswaarde', 'selectie van beeldmateriaal', 'wat wil ik bij de kijker teweeg brengen?' en leren ze ook technische mediavaardigheden.

Tip: ter ondersteuning van het zelf maken van 'reportages': [reportagecursus](#) en ['video's monteren'](#)

- De kinderen onderzoeken hun vrijetijdsbesteding en vergelijken onderling hun eigen gewoonten m.b.t. mediagebruik (zie leerplan media: reflecteren over **eigen mediagebruik**)
Tip: De leerkracht helpt de kinderen leren reflecteren over hun mediagebruik a.h.v. routine-activiteiten. Deze activiteiten leiden tot groepsafspraken en ondersteunen de kinderen in zelfregulering in en buiten de school.
vb 1 De leerkracht houdt tijdens kringmomenten in kleine en grote groep regelmatig korte gesprekken over mediagebruik. Er worden gerichte vragen gesteld waar de kinderen individueel of in groep antwoorden op formuleren.
vb 2 De leerkracht hervormt een kaart- of bordspel met reflectievragen zodat kinderen zelfstandig, speels en coöperatief met elkaar reflecteren. kinderen zoeken op hun niveau informatie op het internet. Bij de reflectie hierover is er gerichte aandacht voor de betrouwbaarheid van de geraadpleegde informatiebron
- Om kinderen **e-safety** te leren, zijn er veel ondersteunende materialen ter beschikking. Het gaat in essentie over (zie leerplan media): De leerkracht leert kinderen hoe ze in een veilige omgeving:
  - omgaan met ongewone en ongewenste informatie;
  - informatie van anderen respecteren;
  - hun eigen informatie kunnen beschermen.
 Enkele tips:
  - [i-respect](#): specifieke lessen rond mediawijsheid vanuit verschillende invalshoeken
doelgroep: vanaf 3^e graad
De videotool met pedagogische fiches bestaat uit tien lessen, telkens gebaseerd op een video met een situatieschets en drie (of vier) mogelijke oplossingen. De volgende onderwerpen komen aan bod:
    - 1 Geheim en Privacy
    - 2 Je account beveiligen

- 3 Alert op het Net
- 4 Internet en Respect
- 5 Internet en Creativiteit
- 6 Experimenteren en uitdagen online
- 7 E-reputatie
- 8 Persoonlijke informatie
- 9 Cyberpesten
- 10 Online informatie

- ga met je kinderen op ontdekking op webstek '[net op het net](#)'.
Bekijk filmpjes, speel een quiz, krijg tips van ketnetwrappers,
ontdek of Roodkapje in de val loopt van de boze wolf op de
sprookjes-chat, ...
- specifiek lesmateriaal over **cyberpesten**:
[cybersense](#)
[vlindernet](#)
[webquest cyberpesten](#)
...
Meer info over cyberpesten vind je bij [mediawijs.be](#)

• ...

Leerplandoelen										Lessuggesties en aanpak in de klas	
Omgaan met reclame											
		JK	OK	1	2	3	4	5	6	<div>Algemeen</div> <ul style="list-style-type: none"> De school heeft een duidelijke visie over reclame en publiciteit en alle teamleden handelen hier naar. De school denkt na over het omgaan met reclame en sponsering en duidt deze keuze naar ouders en kinderen. Achtergrondinfo: reclamewijsheid <div>Tips over aanpak in de klas</div> <ul style="list-style-type: none"> In de school- en klaswerking worden criteria bepaald om zo tot verantwoorde en duurzame aankopen komen. <div>Lessuggesties</div> <ul style="list-style-type: none"> De leerlingen krijgen de opdracht om de avond voordien naar alle reclameboodschappen te kijken die ze tegenkomen vanaf dat ze de school verlaten tot het moment dat ze gaan slapen. Reclamefolders, reclame in de winkel, reclame in een tijdschrift, reclame op de tram, reclame op billboard, reclamespot op televisie, product-placement in hun favoriete serie, reclame bij de start van een youtube-filmpje, banners op internet, reclame in games, reclame op facebook, reclame op blogs (advertorials), ... (overzicht nieuwe reclamevormen)<ul style="list-style-type: none"> Welke reclamevormen hebben ze gezien? De leerlingen brengen aan, de leerkracht inventariseert en vult aan (en illustreert) met soorten reclame die ze niet tegenkwamen. Wat is kenmerkend aan reclame? Wat is het verschil met objectieve informatie? De leerlingen maken in groepjes zelf reclame voor een (al dan niet fictief) ‘product’ (link met leerplan Nederlands : schrijven van argumentatieve teksten). De leerlingen van de tweede graad maken	
3.1.5.	10			x	x	X	X	+	+		
3.1.5.	11					X	X	+	+		
3.1.5.	12					X	X	+	+		
3.1.5.	13					x	x	X	X		

een reclameboodschap voor in een tijdschrift en de leerlingen van de derde graad maken voor hetzelfde product een reclameboodschap voor in een tijdschrift en een filmpje voor op internet of TV.

Tip: ter ondersteuning van [filmpjes monteren](#)

- Spelpakket: [Reclamewijs?! Da's wijs!!!](#)
Dit pakket heeft als doel om kinderen (tweede en derde graad) al spelenderwijs reclamewijs te maken. Hiervoor wordt reclamewijsheid opgedeeld in enkele vaardigheden en worden er per vaardigheid één of meerdere spelletjes aangereikt. Dit pakket kan worden gebruikt in combinatie met het gameplatform '[Game jezelf reclamewijs!](#)' van de Universiteit Gent.
- Wereldlesidee 'reclame': [eerste graad](#), [tweede graad](#), [derde graad](#)
- ...

1. Mogelijkheid 1: de leerkrachten willen hun eigen klaspraktijk versterken

- STAP 1:** Elke leerkracht vult de [kijkwijzer klasniveau](#) in en duidt mogelijke groeikansen aan in de kolom 'werkpunt'.
- STAP 2:** De leerkracht telt het aantal groeikansen op per kleur en vult dit onderaan de kijkwijzer in bij 'overzicht groeikansen'.
- STAP 3:** Elke kleur staat voor een werkveld 'mens en maatschappij' (zie overzicht bij 'Lessuggesties en tips over de aanpak in de klas'). De leerkracht kiest het kleur met de meeste groeikansen, gaat naar het startblad 'lessuggesties en tips voor aanpak in de klas' en overloopt daar de lessuggesties en tips die aansluiten bij het gekozen kleur: "Wat doe ik al? Wat zou ik nog kunnen doen?".
Het is zeker ook zinvol om deze oefening voor alle werkvelden te doen.
- STAP 4:** De leerkrachten bespreken per graad hun groeikansen, wisselen uit, geven elkaar ideeën en leggen mogelijke actiepunten vast.

2. Mogelijkheid 2: de school wil doelgericht aan een focus binnen 'mens en maatschappij/burgerschap' werken

- STAP 1:** Het ganse schoolteam vult samen de [kijkwijzer schoolniveau](#) in. Item per item wordt eerst afgetoetst of iedereen hetzelfde begrijpt onder de formulering van de indicator en daarna wordt een gemiddelde score toegekend. Groeikansen worden afgesproken.
- STAP 2:** De school kiest één of meerdere 'werkvelden' M&M waar extra zal op ingezet worden.
- STAP 3:** Er wordt een werkgroepje 'burgerschap' opgericht met vertegenwoordiging van de verschillende niveaus (kleuter, eerste graad, tweede graad, derde graad). In de werkgroep wordt in kaart gebracht wat er in de verschillende niveaus rond de gekozen focus reeds gebeurt. Daarna worden de lessuggesties bij de gekozen focus bestudeerd en dienen die ter inspiratie voor eventuele aanvullingen. De huidige acties + aanvullingen vormen een leerlijn.
- STAP 4:** De werkgroep 'burgerschap' informeert, stimuleert en ondersteunt de collega's.

Vervolg op volgende pagina

3. Mogelijkheid 3: de school heeft de Burgerschapsboosters afgenomen en wil doelgericht aan een focus werken

- STAP 1:** Het ganse schoolteam reflecteert samen over de resultaten van de leerlingenbevraging in de derde graad aan de hand van het 'burgerschapsrapport'. De reflectievragen in het 'burgerschapsrapport' kunnen hierbij een hulp bieden. Eventueel kan ook aanvullende informatie uit de [kijkwijzer klasniveau](#) en de [kijkwijzer schoolniveau](#) gehaald worden.
- STAP 2:** De school kiest één of meerdere thema's van de Burgerschapsboosters waar extra zal op ingezet worden.
- STAP 3:** Er wordt een werkgroepje 'burgerschap' opgericht met vertegenwoordiging van de verschillende niveaus (kleuter, eerste graad, tweede graad, derde graad). In de werkgroep wordt in kaart gebracht wat er in de verschillende niveaus rond de gekozen focus reeds gebeurt. Daarna worden via de [concordantielijst](#) de lessuggesties bij de gekozen focus bestudeerd en dienen die ter inspiratie voor eventuele aanvullingen. De huidige acties + aanvullingen vormen een leerlijn.
- STAP 4:** De werkgroep 'burgerschap' informeert, stimuleert en ondersteunt de collega's. Naar de leerlingen wordt teruggekoppeld wat er met de resultaten van de bevraging zal gebeuren.

(klik op de afbeelding om te openen)

Actief burgerschap

Visietekst van het GO!

9 december 2016

Go! onderwijs van de
Vlaamse Gemeenschap

Thema in burgerschapsboost	Leerplan
Cultuureducatie	<ul style="list-style-type: none"> • Muzische vorming + Media • Nederlands narratieve en artistiek-literaire teksten + vertellen en voordragen
Democratie	<ul style="list-style-type: none"> • WO M&M IK EN DE SAMENLEVING <ul style="list-style-type: none"> – Politieke en juridische structuren en gemeenschappelijke voorzieningen • WO M&M IK EN DE MEDIA <ul style="list-style-type: none"> – Media-educatie – Omgaan met reclame
Democratie op school	<ul style="list-style-type: none"> • WO M&M IK EN DE ANDEREN <ul style="list-style-type: none"> – Zelfbewustzijn en weerbaarheid – Empathie en zorg voor elkaar – Conflicthantering • WO M&M IK EN DE GROEP <ul style="list-style-type: none"> – Participatie, democratie en samenwerken – Regels en afspraken – Rechten en plichten
Diversiteit	<ul style="list-style-type: none"> • WO M&M IK EN DE SAMENLEVING <ul style="list-style-type: none"> – Gezin en familie – Meervoudige identiteit – Omgaan met gelijkenissen en verschillen – Omgaan met mensen met beperkingen

Duurzaamheid	<ul style="list-style-type: none"> • WO M&M IK EN DE SAMENLEVING <ul style="list-style-type: none"> – Ongelijke verdeling van de welvaart • WO M&M IK ALS CONSUMENT <ul style="list-style-type: none"> – Geld – Omgaan met geld – Economische principes – Consumentenopvoeding • WO NATUUR <ul style="list-style-type: none"> – Milieueducatie
Engagement	<ul style="list-style-type: none"> • WO M&M IK EN DE ANDEREN <ul style="list-style-type: none"> – Empathie en zorg voor elkaar – Conflicthantering • WO M&M IK EN DE GROEP <ul style="list-style-type: none"> – Participatie, democratie en samenwerken
Wereldburgerschap	<ul style="list-style-type: none"> • WO M&M IK EN DE SAMENLEVING <ul style="list-style-type: none"> – Migratie – Ongelijke verdeling van de welvaart – Mondiale solidariteit en internationale organisaties
Welbevinden	<ul style="list-style-type: none"> • WO M&M IK EN DE ANDEREN <ul style="list-style-type: none"> – Zelfbewustzijn en weerbaarheid – Empathie en zorg voor elkaar – Conflicthantering • WO M&M IK EN DE GROEP <ul style="list-style-type: none"> – Participatie, democratie en samenwerken – Regels en afspraken – Rechten en plichten

Mijn schoolloopbaan

- [WO M&M IK EN DE SAMENLEVING](#)
  - [Talenten](#)
  - [Arbeid, vrije tijd en studiekeuze](#)

INDICATOREN	OK	WERKPUNT
Schoolcultuur		
De schoolteamleden gaan respectvol om met de kinderen.		
Er is een participatieve cultuur (actieve inbreng van alle teamleden, werkgroepen, ouders, kinderen, buurt...).		
De school gaat kritisch om met reclame, sponsoring, rages, hypes en modes.		
In de school-thuiscommunicatie wordt rekening gehouden met verschillende gezinssamenstellingen en verschillende sociaal-economische en culturele achtergronden.		
Op de speelplaats speelt iedereen met iedereen zonder onderscheid (er is geen kliekjesvorming op basis van afkomst, levensbeschouwing, cultuur, ...).		
De school participeert aan solidariteitsacties en aan acties die het sociaal leven in de wijk, gemeente of stad bevorderen.		
Schoolwerkplan		
Er is een onthaalbeleid (bijv.: infobrochure, warm onthaal, ...) voor nieuwkomers (kinderen, ouders, leraren, ...).		
De school heeft een uitgeschreven visie m.b.t. evaluatie en rapportering waarbij de focus ligt op het breed in kaart brengen van wat kinderen kunnen (onderlinge competitie wordt vermeden) en op ontwikkeling.		
Er is een visie over hoe gewaakt wordt over het welbevinden van alle betrokkenen in de school (met inbegrip van een pestactieplan).		
Er is een visie m.b.t. omgaan met gewenst en ongewenst gedrag vastgelegd en gecommuniceerd.		
Regels zijn afgesproken in het team en worden eenduidig gehanteerd door de leerkrachten doorheen de ganse school.		
Het schoolkostenbeleid is erop gericht de schoolkosten tot een minimum te beperken.		
De school heeft een beleid m.b.t. mogelijke (kans)armoedeproblematiek.		
Er zijn afspraken over verantwoord gebruik van communicatiemogelijkheden als e-mail, sociale netwerksites,...		
Omgevingsanalyse		
Er is een inventaris van mogelijke externe partners (ouders, bedrijven, vrije tijd, non-profit, ...) die een inbreng kunnen doen in de lessen en activiteiten 'Mens en maatschappij'.		
Er is een inventaris van interessante gemeentelijke voorzieningen en memorialen die bezocht kunnen worden.		
Er is een inventaris van enkele financiële instellingen en bedrijven die kinderen mogen bezoeken ifv een thema, een project...		

Structuren		
Er is een organogram, ook op maat van de kinderen.		
Er zijn participatieve structuren op kindniveau (kring, klasraad , leerlingenraad, kinderparlement, ...).		
In de school zijn systemen waarbij kinderen zorg kunnen dragen voor elkaar (in de eetzaal, op de speelplaats, in de klas...).		
Samenwerkingsverbanden		
De school toont betrokkenheid bij de buurt en de gemeente (affiches, deelname aan acties, participeren aan activiteiten).		
Er zijn samenwerkingsverbanden met (sport)clubs en verenigingen, ...		
Er wordt gebruik gemaakt van beroepsexpertise en competenties van ouders en hun rol in de samenleving bij activiteiten en bij klas- of schoolprojecten (bijv. bij ateliers, project beroepen, klusdagen, ...)		
Er zijn samenwerkingsverbanden met buitengewoon onderwijs, bejaardenvoorzieningen, voorzieningen voor gehandicaptenzorg, socio-culturele verenigingen...		
Inrichting/infrastructuur		
In de vrije momenten zijn er plaatsen waar kinderen rustige activiteiten kunnen doen.		
Er is een plek waar, indien nodig, conflictbemiddeling kan gebeuren.		
Er zijn communicatiemogelijkheden op maat van de kinderen (schoolkrant, infobord, klaspostbus, ideeënbus,...)		
Er is een vergaderruimte die ook door de kinderen gebruikt kan worden.		
Er is een schooltakenbord (bijv.: 'Wie voedert de kippen?', 'Wie wiedt de moestuin?', 'Wie helpt de jongste kleuters?', ...)		
De schoolgebouwen zijn toegankelijk voor mensen met beperkingen.		
Activiteiten		
Er zijn (opgeleide) kinderconflictbemiddelingsteams op de speelplaats.		
Er worden momenten georganiseerd waarop kinderen aan anderen kunnen tonen wat ze al kunnen.		
Er wordt actief gewerkt m.b.t. pesten op school.		
Er worden activiteiten georganiseerd waarop het hele gezin, grootouders, ... uitgenodigd worden.		
Er worden klasdoorbrekende ateliers georganiseerd met een breed keuzeaanbod (beweging, muziek, techniek, natuur, ...).		
De diversiteit (m.b.t. afkomst, levensbeschouwing, cultuur, ...) wordt positief aangewend tijdens lessen en activiteiten.		

Er worden activiteiten georganiseerd waarop kinderen zelfgemaakte producten kunnen verkopen (markt, ...).		
Didactische materialen		
In tekstmaterialen, contexten, ... van de onderwijsleerpakketten is de diversiteit m.b.t. gezinssamenstelling, religie, gewoontes, culturen/streken... zichtbaar		

Kijkwijzer klasniveau

INDICATOREN	JONGSTE KLEUTERS	OUDSTE KLEUTERS	EERSTE GRAAD	TWEDE GRAAD	DERDE GRAAD	OK	WERKPUNT
Klasbeeld							
Er is een aanbod in de klas waardoor alle mogelijke talenten kunnen ontdekt en ontwikkeld worden in alle mogelijke 'talentenvelden': 'ik ben wie ik ben, wat voel ik me goed', 'ik geef anderen een plaats in mijn wereld', ik ontdek en ervaar de wereld', 'ik structureer de wereld om me heen', 'ik beweeg', 'ik verwerk de wereld creatief', 'ik druk me uit'.	*	*	*	*	*		
Er zijn allerlei 'werkstukken' (muzisch, technisch, teksten, ..) tentoongesteld.	*	*	*	*	*		
In het hoekenwerk zijn er mogelijkheden voor differentiatie ingebouwd (interesse, niveau, tempo)	*	*	*	*	*		
In het klaslokaal kan gemakkelijk een kringgesprek georganiseerd worden en in kleine groepjes gewerkt worden.	*	*	*	*	*		
Kalenders, foto's, affiches, ... aan de muur weerspiegelen de diversiteit in onze samenleving en wereldwijd en tonen concreet engagement naar mens en maatschappij.	*	*	*	*	*		
Er zijn stappenplannen voor het uitvoeren van bepaalde taken.		*	*	*	*		
De klasregels en -afspraken hangen duidelijk zichtbaar op.		*	*	*	*		
Er is een klastakenbord.		*	*	*	*		
Nieuwsmedia (krant, online-nieuws, ...) op niveau van de kinderen zijn beschikbaar en/of actualiteit heeft een zichtbare plaats in het klasbeeld.			*	*	*		

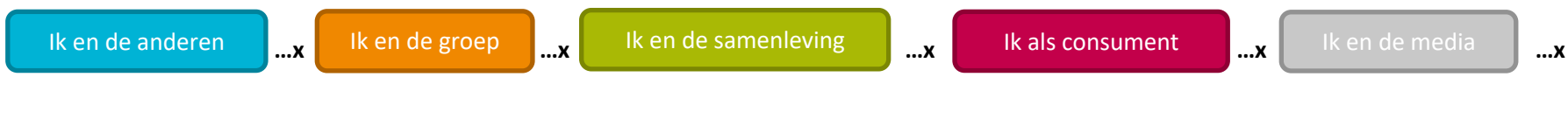
Er zijn stappenplannen/wijzers voor conflicthantering en conflictbemiddeling.			*	*	*		
Er is een ideeënbus en/of er is een muurkrant of andere verzamelplek waar agendapunten voor de klasraad /kring/leerlingenraad verzameld worden.			*	*	*		Vervolg op volgende pagina
Er hangt een Kinderrechtenposter of een andere verwijzing naar de kinderrechten.					*		
Specifiek M&M							
Themaboeken, projectmappen of antwoorden van onderzoeken in een boek, map, flap, wiki... tonen wat kinderen geleerd hebben over gezin en familie .		*	*	*	*		
Themaboeken, projectmappen of antwoorden van onderzoeken in een boek, map, flap, wiki... tonen wat kinderen geleerd hebben over migratie .		*	*	*	*		
Themaboeken, projectmappen of antwoorden van onderzoeken in een boek, map, flap, wiki... tonen wat kinderen geleerd hebben over culturele diversiteit Noord-Zuid (oudste kleuters tot derde graad) en armoede in eigen samenleving en wereldwijd (tweede en derde graad).		*	*	*	*		
Themaboeken, projectmappen of antwoorden van onderzoeken in een boek, map, flap, wiki... tonen wat kinderen geleerd hebben over arbeid, vrije tijd en studiekeuze .			*	*	*		
Themaboeken, projectmappen of antwoorden van onderzoeken in een boek, map, flap, wiki... tonen wat kinderen geleerd hebben over omgaan met mensen met beperkingen .			*	*	*		
Themaboeken, projectmappen of antwoorden van onderzoeken in een boek, map, flap, wiki...			*	*	*		

tonen wat kinderen geleerd hebben omtrent kopen en verkopen , financiële instellingen, beheer van zakgeld , een eigen winkel houden, ...							
Themaboeken, projectmappen of antwoorden van onderzoeken in een boek, map, flap, wiki... tonen wat kinderen geleerd hebben over vraag en aanbod , concurrentie, consument en producent, winst en verlies...				*	*		
Themaboeken, projectmappen of antwoorden van onderzoeken in een boek, map, flap, wiki... tonen wat kinderen geleerd hebben over politieke en juridische structuren en gemeenschappelijke voorzieningen .				*	*		
Themaboeken, projectmappen of antwoorden van onderzoeken in een boek, map, flap, wiki... tonen wat kinderen geleerd hebben over internationale organisaties .				*	*		
Themaboeken, projectmappen of antwoorden van onderzoeken in een boek, map, flap, wiki... tonen wat kinderen geleerd hebben over Kinderrechten en Rechten van de Mens .					*		
Themaboeken, projectmappen of antwoorden van onderzoeken in een boek, map, flap, wiki... tonen wat kinderen geleerd hebben over herinneringseducatie .					*		
Er zijn activiteiten of systemen waarbij de kinderen zorg leren dragen voor elkaar (bv peter en meterschap, buddy, ...)		*	*	*	*		
De kinderen kunnen mee beslissen over bepaalde zaken die hun eigen leren, het klasgebeuren of schoolgebeuren aanbelangen.		*	*	*	*		
Er zijn activiteiten waarbij kinderen respectvol en onderbouwd hun mening leren geven.			*	*	*		

In de klas zijn boeken (informatieve, prentenboeken, kinderboeken), lesmaterialen en lesinhouden die niet enkel een reflectie zijn van het 'blanke model middenklassegezin' (vb bij thema vakantie is de aanname niet dat iedereen met vakantie in het buitenland verblijft) maar die recht doen aan de diversiteit in de klasgroep en in de samenleving.	*	*	*	*	*		
In scholen met een 'eerder homogeen' publiek worden activiteiten (vb aan de hand van prentenboeken/kinderboeken/films; samen sporten; ...) georganiseerd waarbij kinderen kunnen kennismaken met mensen uit andere 'groepen' (met nadruk op gelijkenissen eerder dan op verschillen).		*	*	*	*		
In scholen met een 'eerder homogeen' publiek worden leeruitstappen en/of inleefateliers georganiseerd waarbij kinderen kunnen kennismaken met mensen uit andere 'groepen' (met nadruk op gelijkenissen eerder dan op verschillen).				*	*		
De klas gaat regelmatig op leerwandeling in de eigen gemeente .				*	*		
In de klasbib of digitale klasleeromgeving vind je informatie over de verschillende studiemogelijkheden in het SO.					*		
Er is studiekeuzebegeleiding georganiseerd.					*		
Er is deelname gepland aan infodagen van secundaire scholen (ASO, TSO, KSO, BSO)					*		
Er zijn mogelijkheden om in groep(jes) naar foto's en films te kijken	*	*	*	*	*		

In de klas zijn materialen (bijv.: winkel met producten, 'geld', kassa, reclamefolders, prijslijsten...) en opdrachten (bv: een prijslijst maken van een afdeling fruit en groenten, boodschappenlijst schrijven, ...) m.b.t. (via spel leren) omgaan met geld.	*	*	*				
Er zijn afspraken over hoe we er in de klas mee omgaan als we met schokkende beelden (porno, geweld, ...) geconfronteerd worden.			*	*	*		
In de klas zijn activiteiten m.b.t. veilig internetten, veilig chatten, vriendsites...			*	*	*		
In de leerlingenmaterialen zijn sporen terug te vinden van onderzoek van het eigen vrijetijdsgebruik (met inbegrip van mediagebruik).				*	*		
In de leerlingenmaterialen zijn sporen terug te vinden van onderzoekjes m.b.t. reclame, commerciële hypes en rages, hoe wordt 'nieuws' gemaakt.				*	*		
Er wordt regelmatig gewerkt met berichten uit de actualiteit (nieuws, magazines, lokaal nieuws, eigen reportage...; van kleine klas/buurt/regionale actualiteit naar grote nationale/internationale actualiteit)				*	*		

OVERZICHT GROEIKANSEN:

Leerplandoelen mens en maatschappij

Code	OD/ET	Leerplandoelstellingen Mens en maatschappij	KO		LO					
			♣	♣♣	1	2	3	4	5	6
3.1.1		Ik en de anderen								
		Zelfbewustzijn en weerbaarheid								
3.1.1.	1	OD MM 1.8 Voor zichzelf opkomen door signalen te geven die voor anderen begrijpelijk en aanvaardbaar zijn.	x	X						
3.1.1.	2	OD MM 1.3 In concrete situaties voldoende zelfvertrouwen in eigen mogelijkheden tonen.		X						
3.1.1.	3	ET MM 1.1* In een niet-conflictgeladen situatie, eigen indrukken, gevoelens, verlangens, gedachten en waarderingen spontaan uitdrukken.			X	X	+	+	+	+
3.1.1.	4	ET MM 1.3* In concrete situaties voldoende zelfvertrouwen tonen, gebaseerd op kennis van het eigen kunnen.			X	X	+	+	+	+
3.1.1.	5	LOET SV 1.1 Zich op een assertieve wijze voorstellen.			X	X	+	+	+	+
3.1.1.	6	LOET SV 1.7 LOET SV 1.4 Zich weerbaar opstellen naar leeftijdgenoten en volwassenen toe door signalen te geven die voor anderen begrijpelijk en aanvaardbaar zijn o.m. door hulpvragen te stellen, zich te laten helpen en positieve voorstellen te doen op het niveau van het samenleven in de klas en de school.			X	X	+	+	+	+
		Empathie en zorg voor elkaar								
3.1.1.	7	OD MM 1.1 Gevoelens als bang, blij, boos of verdrietig zijn bij zichzelf onderkennen en die op een eenvoudige wijze uitdrukken.	x	X						
3.1.1.	8	OD MM 1.5 Gevoelens van bang, blij, boos en verdrietig zijn bij anderen herkennen, dat gevoel verwoorden en meeleven in dit gevoel.		X						
3.1.1.	9	OD MM 1.2 In een eenvoudige taal een recent gebeurde situatie waarbij zij betrokken waren in dialoog met een volwassene, beschrijven en vertellen hoe zij zich daarbij voelden.		X						

3.1.1.	10	OD MM 1.7	Tonen in hun omgang met anderen een gevoeligheid voor de behoeften van de ander.		X						
3.1.1.	11	OD MM 1.6	Met eigen woorden aangeven dat mensen eenzelfde situatie op een verschillende wijze kunnen ervaren en er verschillend kunnen op reageren.		X						
3.1.1.	12		Tonen dat ze kunnen omgaan met uitgestelde aandacht.		X	+	+				
3.1.1.	13	LOET SV 1.2	Tonen in hun omgang met anderen respect en waardering.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.1.	14	LOET SV 1.3	Tonen in de dagelijkse omgang dat ze solidariteit en zorg opbrengen voor iemand anders.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.1.	15	LOET SV 1.8	Tonen in de dagelijkse omgang dat ze zich discreet kunnen opstellen.			x	x	X	X	+	+
Conflicthantering											
3.1.1.	16	OD MM 2.8	Met eigen woorden uitleggen wat ruzie, pijn doen, geweld ... betekenen.	x	X						
3.1.1.	17	OD MM 1.2	In een eenvoudige taal een recent gebeurd conflict waarbij zij betrokken waren in dialoog met een volwassene, beschrijven en vertellen hoe zij zich daarbij voelden.		X						
3.1.1.	18	OD MM 2.8	Het verschil aangeven tussen geweldloze en gewelddadige oplossingen voor conflicten.		X						
3.1.1.	19	ET MM 1.4	Een conflict vanuit verschillende gezichtspunten/perspectieven beschrijven.			X	X	+	+	+	+
3.1.1.	20	ET MM 1.4	Een conflict beschrijven: context (wie, wat, waar, wanneer), hun gevoelens hierbij en hoe ze het graag wel zouden willen.			x	x	X	X	+	+
3.1.1.	21	ET MM 1.4	Het onderscheid uitleggen tussen de aanleiding en de oorzaak van een conflict.			x	x	X	X	+	+
3.1.1.	22	ET MM 1.4	Verschiede manieren van omgaan met elkaar herkennen en verwoorden en aangeven dat deze op elkaar inspelen.			x	x	X	X	+	+
3.1.1.	23	LOET SV 1.9	Ongelijk of onmacht toegeven, kritiek beluisteren en eruit leren.			x	x	X	X	+	+

3.1.1.	24	ET MM 1.6*	Met eigen woorden uitleggen hoe zij door hun eigen gedrag aan te passen een conflict in de toekomst kunnen vermijden.			x	x	X	X	+	+
3.1.1.	25	ET MM 1.6*	Met een voorbeeld uit eigen ervaring illustreren hoe zij een eenvoudig conflict op een constructieve manier opgelost hebben.			x	x	X	X	+	+
3.1.1.	26	ET MM 1.6*	Tonen in een eenvoudige conflictsituatie in de omgang met leeftijdgenoten de bereidheid om te zoeken naar een geweldloze oplossing.			x	x	X	X	+	+
3.1.1.	27	ET MM 1.5*	Tonen de bereidheid zich te oefenen in omgangswijzen met anderen waarin ze minder sterk zijn.			x	x	X	X	+	+
3.1.1.	28	LOET SV 1.6	Kritisch zijn en een eigen mening formuleren.			x	x	X	X	+	+
3.1.1.	29	ET MM 1.2	Beschrijven wat ze voelen en wat ze doen in een concrete situatie en kunnen illustreren dat zowel hun gedrag als hun gevoelens situatiegebonden zijn.					x	x	X	X
3.1.2		Ik en de groep									
		Participatie, democratie en samenwerken									
3.1.2.	1	LOET SV 1.5	Een taak binnen de groep op een verantwoordelijke wijze oppakken.			x	X	X	+	+	+
3.1.2.	2	LOET SV 3	Samenwerken met anderen in de groep, zonder onderscheid van sociale achtergrond, geslacht of etnische origine.			x	X	X	+	+	+
3.1.2.	3		Met eigen voorbeelden illustreren hoe een groep tot gedragen democratische beslissingen kan komen waarbij ook rekening gehouden wordt met minderheidsstandpunten.			x	x	X	X	+	+
3.1.2.	4		De eigen bijdrage en de eigen rol of verantwoordelijkheid in een groep/klasgroep/schoolgroep/gezin/ buurt/... omschrijven.			x	x	X	X	+	+
3.1.2.	5	LOET SV 1.5	Bij groepstaken leiding geven en onder leiding van een medeleerling meewerken.			x	x	X	X	+	+
		Regels en afspraken									
3.1.2.	6		Begrijpbare en uitvoerbare instructies van de leraar uitvoeren.	x	X						

3.1.2.	7	OD MM 1.10	In concrete situaties met de hulp van een volwassene afspraken maken.		X						
3.1.2.	8	OD MM 2.6	Met eigen voorbeelden illustreren dat er school- en klasregels nodig zijn en dat er ook in de samenleving regels zijn.		X						
3.1.2.	9	OD MM 1.9	Omgangsvormen, leefregels en afspraken die van belang zijn voor het samenleven in een groep verwoorden.		X						
3.1.2.	10		De klasregels en de schoolregels die voor hen van toepassing zijn opsommen.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.2.	11		Aangeven dat er binnen de eigen groep afspraken nodig zijn.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.2.	12		Afspraken maken over aspecten van het werk of het samenleven in de groep en deze vastleggen in pictogrammen of tekst.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.2.	13		Met hulp van de leraar gemaakte afspraken in een groep evalueren en zo nodig verfijnen of bijstellen.		x	X	X	+	+	+	+
Rechten en plichten											
3.1.2.	14	OD MM 1.11	Bij een activiteit of een spel in een kleine groep, controleren of de anderen zich aan de regels houden.		X						
3.1.2.	15	OD MM 2.7	Voorbeelden geven van mensen die waken over het naleven van regels.		X						
3.1.2.	16	ET MM 2.13	Met eigen woorden uitleggen wat rechten en plichten zijn en enkele voorbeelden geven van rechten en plichten die ze zelf hebben.			x	x	X	X	+	+
3.1.2.	17	ET MM 2.13	Opkomen voor eigen rechten en de rechten van anderen en actief naleven en bewaken van de eigen plichten en de plichten van anderen op het niveau van het samenleven in de klas en de school.			x	x	X	X	+	+
3.1.2.	18	ET MM 2.13	Met eigen woorden uitleggen dat rechten en plichten complementair zijn.					X	X	+	+
3.1.2.	19	ET MM 2.13	Enkele voorbeelden opsommen van fundamentele mensen- en kinderrechten.					x	x	X	X
3.1.2.	20	ET MM 2.13	Met voorbeelden het belang illustreren van de fundamentele Rechten van de Mens en de Rechten van het Kind.					x	x	X	X

[illegible]

3.1.3.	14	ET MM 2.1	Met eigen woorden verklaren hoe het komt dat sommige mensen geen (betaalde) arbeid verrichten.									X	X
3.1.3.	15	ET MM 2.3	Globaal uitleggen hoe de overheid ervoor zorgt dat mensen die niet kunnen werken een vervangingsinkomen krijgen.									X	X
3.1.3.	16	ET MM 2.1	Illustreer met eigen voorbeelden dat er ook onbetaalde arbeid is.									X	X
3.1.3.	17	ET MM 2.1	Illustreer met eigen voorbeelden dat verschillende vormen van arbeid verschillend toegankelijk zijn voor mannen en vrouwen.									X	X
3.1.3.	18	ET MM 2.1	Illustreer met eigen voorbeelden dat werken en niet werken en verschillende vormen van arbeid verschillend gewaardeerd worden.									X	X
Gezin en familie													
3.1.3.	19	OD MM 2.3	Opsommen wie er allemaal bij hen thuis woont en uitleggen dat die huisgenoten samen een gezin vormen.	x	X								
3.1.3.	20	OD MM 2.3	Bekende soorten gezinnen, grote gezinnen, kleine gezinnen, één-oudergezinnen, inwonende mensen, 2 mama's, 2 papa's, gezinnen met adoptiekinderen ... inventariseren		X	+	+	+	+				
3.1.3.	21		Met eigen woorden uitleggen wat samenwonen, huwelijk en (echt)scheiding is.			X	X	+	+	+	+		
3.1.3.	22	ET MM 2.7*	In hun omgang met leeftijdgenoten op discrete wijze ermee rekening houden dat niet alle kinderen in hetzelfde type gezin wonen als zichzelf.			X	X	+	+	+	+		
Meervoudige identiteit													
3.1.3.	23	ET MM 1.7*	Illustreer met eigen voorbeelden dat de meeste mensen er nood aan hebben in groepsverband samen te leven en zich groeperen in verenigingen en organisaties rond een gezamenlijk thema.						X	X	+	+	
3.1.3.	24	ET MM 1.7*	Illustreer met eigen voorbeelden dat mensen meestal tot verschillende groepen behoren en verwoorden tot welke groepen ze zelf behoren.						X	X	+	+	
3.1.3.	25	ET MM 1.7*	Illustreer met eigen voorbeelden dat elke groep zijn eigen afspraken, regels, normen en waarden maakt.						X	X	+	+	
3.1.3.	26	ET MM 2.12	Met eigen woorden uitleggen hoe vooroordelen ontstaan t.a.v. mensen die tot een andere groep behoren en hoe die kunnen leiden tot discriminatie en racisme.						x	x	X	X	

3.1.3.	27	ET MM 1.7*	Aandacht hebben voor de onuitgesproken regels die de interacties binnen een groep typeren en bereid zijn er rekening mee te houden.					x	x	X	X
3.1.3.	28	LOET SV 1.7	Zich weerbaar opstellen t.o.v. leeftijdgenoten en onaanvaardbare groepsdruk.					x	x	X	X
Omgaan met gelijkenissen en verschillen											
3.1.3.	29	OD MM 1.4	In concrete situaties verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen en erover praten.		X	+	+	+	+	+	+
3.1.3.	30	OD MM 2.5	Gelijkenissen en verschilpunten m.b.t. levenswijze tussen henzelf en mensen uit een andere cultuur verwoorden.		X	+	+	+	+	+	+
3.1.3.	31	ET MM 2.8	Op een positieve manier omgaan met verschillen in leefgewoontes en cultuur.			X	X	+	+	+	+
3.1.3.	32	ET MM 2.8	Gelijkenissen en verschilpunten m.b.t. levensbeschouwing tussen henzelf en een ander verwoorden.					x	x	X	X
3.1.3.	33		Op een positieve manier omgaan met verschillen in levensbeschouwing.					x	x	X	X
3.1.3.	34	ET MM 2.8	Illustreren - zonder waardeoordeel - dat verschillende sociale en culturele groepen verschillende waarden en normen bezitten.							X	X
3.1.3.	35	OD MM 2.4	Verwoorden gevoelens bij eigen ervaringen m.b.t. waardering van anders-zijn, afwijzing en uitsluiting.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.3.	36		Illustreren met eigen voorbeelden welke mechanismen ervoor zorgen dat in de eigen (klas)groep kinderen soms uitgesloten worden.			x	x	X	X	+	+
3.1.3.	37	ET MM 2.12	Met eigen voorbeelden illustreren wat stereotypen en vooroordelen zijn en er voorbeelden van geven uit de eigen omgeving en media.			x	x	X	X	+	+
3.1.3.	38	ET MM 2.12	Illustreren met eigen voorbeelden hoe stereotypen en vooroordelen oorzaak kunnen zijn van discriminatie.					x	x	X	X
3.1.3.	39		Verwoorden hoe je stereotypen en vooroordelen kan weerleggen.					x	x	X	X
3.1.3.	40	ET MM 2.12	Illustreren met eigen voorbeelden dat afwijzing van of angst voor een onbekende kan verdwijnen als je die persoon beter leert kennen.					x	x	X	X

3.1.3.	41	ET MM 2.12	Illustreren met een eigen voorbeeld dat racisme vaak gebaseerd is op onbekendheid met en vrees voor het vreemde.					x	x	X	X
3.1.3.	42	LOET SV 3	Illustreren met voorbeelden uit eigen ervaring hoe diversiteit in de klas een rijkdom kan betekenen.					x	x	X	X
		Omgaan met mensen met beperkingen									
3.1.3.	43	ET MM 2.10	Illustreren met voorbeelden dat sommige mensen fysieke en mentale beperkingen hebben.			x	x	X	X	+	+
3.1.3.	44	ET MM 2.10	Op een respectvolle manier hulp aanbieden en omgaan met mensen met een specifieke beperking.					x	x	X	X
3.1.3.	45	ET MM 2.9	Illustreren met voorbeelden van mogelijkheden die in onze samenleving bestaan voor de zorg en opvang van bejaarden en mensen met een beperking.					x	x	X	X
		Migratie									
3.1.3.	46	ET MM 2.11	Met eigen woorden uitleggen wat verhuizen is (ook naar een ander land).		x	X	X				
3.1.3.	47	ET MM 2.11	Positieve (bijv. een nieuw huis, een nieuwe job ...) en negatieve redenen (bijv. onveilige omgeving ...) opsommen waarom mensen verhuizen.		x	X	X	+	+		
3.1.3.	48	ET MM 2.11	Met eigen voorbeelden illustreren dat leven in een nieuwe woonomgeving niet altijd gemakkelijk is (andere gewoontes, andere taal, andere mensen ...).		x	X	X	+	+		
3.1.3.	49	ET MM 2.11	Illustreren met voorbeelden dat migratie (arbeidsmigratie, vluchtelingenmigratie ...) een rol heeft gespeeld bij de ontwikkeling van onze multiculturele samenleving.					X	X	+	+
3.1.3.	50		Met eigen voorbeelden illustreren dat migratie van alle tijden is en in elke samenleving voorkomt.							X	X
		Politieke en juridische structuren en gemeenschappelijke voorzieningen									
3.1.3.	51	ET MM 2.3	Met eigen woorden enkele bevoegdheden van een gemeente opnoemen en enkele voorbeelden opnoemen van gemeenschappelijke voorzieningen die georganiseerd worden door de gemeente.					X	X		
3.1.3.	52	ET MM 2.14	Met eigen woorden aangeven dat bij verkiezingen politieke partijen opkomen en enkele politieke partijen opnoemen.					X	X	+	+

3.1.3.	53	ET MM 2.14	Met eigen woorden uitleggen hoe de gemeenteraad en het gemeentebestuur worden verkozen en aangesteld.					X	X	+	+
3.1.3.	54	ET MM 2.16	Met eigen woorden de taken van burgemeester en schepenen omschrijven.					X	X	+	+
3.1.3.	55	ET MM 2.14	Met eigen woorden omschrijven hoe de volksvertegenwoordigers in het parlement verkozen worden en wat hun taak is.							X	X
3.1.3.	56	ET MM 2.16	Met eigen woorden uitleggen wat een wet is en hoe ze tot stand komt.							X	X
3.1.3.	57	ET MM 2.16	Met eigen woorden de bevoegdheden van een minister en de rol en de bevoegdheden van de koning omschrijven.							X	X
3.1.3.	58	ET MM 2.3	Enkele voorbeelden opnoemen van gemeenschappelijke voorzieningen die georganiseerd worden door de overheid.							X	X
3.1.3.	59		Met eigen woorden omschrijven hoe de politie zorgt voor de naleving van de wetten en het gerecht inbreuken op de wetten onderzoekt, beoordeelt en bestraft.							X	X
3.1.3.	60		Met eigen woorden uitleggen wat belastingen zijn en waar ze voor dienen.							X	X
3.1.3.	61	ET MM 2.16	Verwoorden dat er in het federale België drie gewesten zijn: een Vlaams, een Waals en een Brussels Hoofdstedelijk gewest en drie gemeenschappen: de Vlaamse, de Franse en de Duitstalige gemeenschap.							X	X
3.1.3.	62		Verwoorden in welke gemeente of stad en provincie ze wonen en tot welk gewest en gemeenschap ze behoren.							X	X
3.1.3.	63	ET MM 2.16	Met eigen woorden omschrijven wat de Europese Unie is.							X	X
3.1.3.	64		Met voorbeelden illustreren hoe beslissingen van de overheden hun leven beïnvloeden.							X	X
3.1.3.	65	ET MM 2.17	De erkende symbolen van de Vlaamse Gemeenschap (met name feestdag, wapen, vlag, volkslied en de IJzertoren als memoriaal) aangeven.							X	X
		Herinneringseducatie									

3.1.3.	66		Empathie betonen n.a.v. historische en actuele feiten en problemen in de wereld waarbij aan mensen leed berokkend werd door menselijke gedragingen als uitbuiting, onverdraagzaamheid en oorlog.			X	X	+	+	+	+
3.1.3.	67		Bij een gebeurtenis uit het verleden of de actualiteit onderscheid maken tussen slachtoffers, daders en omstaanders (zij die laten begaan, zij die op een of andere manier meehelpen en zij die zich tegen de daders verzetten) en dit relateren aan conflicten en pestgedrag op school of in de klas.					x	x	X	X
3.1.3.	68		Enkele memorialen (bijv. het Fort van Breendonk, de IJzertoren, plaatselijke oorlogsmonumenten ...) en gedenkdagen (Wapenstilstand ...) relateren aan gebeurtenissen uit het verleden.					x	x	X	X
Ongelijke verdeling van welvaart											
3.1.3.	69	OD MM 2.5	Verschillen en overeenkomsten tussen eigen leefwijze en leefwijze van mensen in ontwikkelingslanden verwoorden.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.3.	70		Zich inleven in de leefwereld van leeftijdsgenoten in ontwikkelingslanden.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.3.	71	ET MM 2.4	Illustreeren met voorbeelden dat de welvaart in eigen land ongelijk verdeeld is.					x	x	X	X
3.1.3.	72	ET MM 2.4	Enkele voorbeelden van oorzaken van armoede in eigen land geven.					x	x	X	X
3.1.3.	73	ET MM 2.4	Illustreeren met voorbeelden dat de welvaart op wereldvlak ongelijk verdeeld is.							X	X
3.1.3.	74		Enkele voorbeelden geven van oorzaken van ongelijke welvaartverdeling op wereldvlak.							X	X
3.1.3.	75		Illustreeren met voorbeelden dat er in een land, waar ook ter wereld, een grote verscheidenheid is aan leefwijzen naargelang de woonplaats (stad-platteland, klimaatzone), socio-economische situatie (rijk-arm), levensbeschouwing ...							X	X
3.1.3.	76		Vooroordelen over armoede in eigen land en in ontwikkelingslanden nuanceren.							X	X
3.1.3.	77		Uitleggen hoe eerlijke handel de levensomstandigheden van producenten in ontwikkelingslanden kan verbeteren.							X	X
Mondiale solidariteit en internationale organisaties											

3.1.3.	78		Gevoelens verwoorden n.a.v. feiten en toestanden in de wereld via het volgen van de actualiteit in de media.			x	x	X	X	+	+
3.1.3.	79	ET MM 2.15	Met voorbeelden illustreren op welke wijze internationale organisaties ernaar streven om het welzijn en/of de vrede in de wereld te bevorderen.					x	x	X	X
3.1.3.	80		Eigen meningen verwoorden n.a.v. feiten en toestanden in de wereld via het volgen van de actualiteit in de media.					x	x	X	X
3.1.3.	81		Binnen hun mogelijkheden actiegerichte oplossingen voor problemen in de samenleving en de wereld verwoorden.					x	x	X	X
3.1.3.	82		Met voorbeelden uit de eigen ervaring illustreren hoe men als individu of als groep kan participeren aan solidariteitsacties en wat het nut en het effect hiervan is.					x	x	X	X
3.1.4		Ik als consument									
		Geld									
3.1.4.	1	OD MM 2.2	In concrete situaties het verschil aangeven tussen delen, ruilen, geven, krijgen, lenen, kopen en verkopen.	x	X						
3.1.4.	2		Uitleggen waar geld vandaan komt (werken) en waar geld heen gaat (uitgeven, sparen).		x	X	X	+	+	+	+
3.1.4.	3		Verschillende betalingswijzen opsommen.							X	X
3.1.4.	4		Globaal uitleggen wat de functie en de werking van een bank is.							X	X
3.1.4.	5		Uitleggen wat de begrippen sparen, lenen, rente en schuld betekenen.							X	X
		Omgaan met geld									
3.1.4.	6		Uitleggen wat het nut is van sparen.			x	x	X	X	+	+
3.1.4.	7		Beredeneerd prijzen vergelijken voor een aankoop.					x	x	X	X
		Economische principes									
3.1.4.	8	ET MM 2.2	Met een eigen voorbeeld de weg die een product aflegt van producent tot gebruiker illustreren.			x	x	X	X	+	+
3.1.4.	9	ET MM 2.2	Uitleggen dat een producent, een groothandel, een winkelier, winst proberen te maken op de verkoop van een product.					X	X	+	+

3.1.4.	10	ET MM 2.2	Uitleggen met een eigen voorbeeld wat winst en verlies zijn en hoe die de prijs van een product kunnen wijzigen.					X	X	+	+
3.1.4.	11	ET MM 2.2	Met een eigen voorbeeld illustreren dat de prijs van grondstoffen en productiekosten de verkoopprijs kunnen wijzigen.					x	x	X	X
3.1.4.	12	ET MM 2.2	Illustreren met eigen voorbeelden dat de prijs van een product afhankelijk is van concurrentie, vraag en aanbod.							X	X
Consumentenopvoeding											
3.1.4.	13		Eigen kwaliteitscriteria opsommen waaraan een product moet voldoen n.a.v. een geplande aankoop.					X	X	+	+
3.1.4.	14		Beredeneerd de kwaliteit van producten vergelijken a.d.h.v. zelf opgestelde criteria (prijs, kwaliteit, duurzaamheid, gezondheid ...) n.a.v. een geplande aankoop.							X	X
3.1.5		Ik en de media									
		Media-educatie									
3.1.5.	1		Het onderscheid verwoorden tussen fictie en non-fictie in media.		x	X	X	+	+	+	+
3.1.5.	2		Met eigen voorbeelden illustreren dat in fictiefilms en computergames geweld en de gevolgen ervan anders voorgesteld worden dan in de werkelijke wereld.			X	X	+	+	+	+
3.1.5.	3		Aangeven wat je kan doen als je ongewild met schokkende beelden ... geconfronteerd wordt.			X	X	+	+	+	+
3.1.5.	4		Met eigen voorbeelden illustreren dat in de media vaak stereotypen gebruikt worden.					X	X	+	+
3.1.5.	5		Het onderscheid uitleggen tussen mediaproducten die erop gericht zijn te informeren en mediaproducten die erop gericht zijn te entertainen.					X	X	+	+
3.1.5.	6	LOET ICT 8	De regels m.b.t. veilig internetten, veilig chatten en vriendsites toepassen.					x	x	X	X
3.1.5.	7		Symptomen van verslaving aan televisie, internet en computergames bij zichzelf onderkennen.					x	x	X	X

3.1.5.	8	ET MM 2.5*	Beseffen dat hun gedrag beïnvloed wordt door de media.					x	x	X	X
3.1.5.	9		Met eigen voorbeelden illustreren dat de media een bepalende rol spelen m.b.t. wat wij te weten komen over de wereld.							X	X
		Omgaan met reclame									
3.1.5.	10	ET MM 2.5*	Beseffen dat hun gedrag beïnvloed wordt door de reclame.			x	x	X	X	+	+
3.1.5.	11		Enkele reclamestrategieën die gebruikt worden om kinderen aan te zetten om te consumeren met eigen woorden verklaren.					X	X	+	+
3.1.5.	12		Met voorbeelden het verschil tussen reclame en objectieve informatie uitleggen.					X	X	+	+
3.1.5.	13		Een kritische en weerbare houding innemen t.o.v. reclame.					x	x	X	X

Bijlagen

[Fiche: Kijken naar foto's \(tweede en derde graad\)](#)

[Fiche: Ik-boodschappen](#)

[Fiche: Conflictwijzers](#)

[Fiche: Omgaan met uitgestelde aandacht](#)

[Fiche: De exploratieroos](#)

[Fiche: Jarigen van de maand](#)

[Fiche: De drie petjes](#)

[Fiche: De klasraad: de motor van de klas](#)

[Fiche: Klastaken: zoektocht naar talent](#)

[Fiche: Placemat-methode \(samen tot consensus komen\)](#)

[Fiche: Filosoferen met kinderen](#)

[Fiche: De Praatmat](#)

[Fiche: Scoor jezelf](#)

Kijkwijzer: Kijken naar foto's (tweede en derde graad)

We worden overspoeld door beelden. Op één dag zien we zoveel dat we niet alles wat we zien met aandacht bekijken. Nu gaan we dit wel doen.

Man Ray, Parijs, 1930-1932

Als je foto's niet goed genoeg zijn, zit je er niet dicht genoeg op.

Robert Capa (persfotograaf)

Een foto is een geheim van een geheim

Diane Arbus (Amerikaans fotografe)

Stap 1: Wat zie je?

Bekijk de foto heel precies. Let op alle details die in het beeld opeengestapeld zitten. Beschrijf enkel wat je echt ziet. Denk nog niet aan wat er gebeurt.

Er staat een man en een vrouw op de foto. De vrouw lacht.

Zijn ze aan het dansen? Misschien vertelde de man een goede mop. We zien dit niet op de foto.

Garry Winogrand; El Morocco. New York; 1955.

Beantwoord volgende vragen

Wat staat er allemaal op de foto?

Staat alles er helemaal op? Zijn er stukken afgesneden?

Is de hele foto scherp?

Is de foto in kleur of zwart-wit?

Denk je dat de foto met zonlicht of ander licht (lampen, flits) is gemaakt?

Waar stond de fotograaf: hoog, laag, even hoog als het onderwerp?

Zou het een oude foto zijn?

Laat je fantasie de vrije loop

Welk verhaal zie je in de foto?

Wat gebeurt er?

Zou de foto de werkelijkheid tonen?

Heeft de fotograaf de mensen daar zo geplaatst?

Waarom denk je dat de fotograaf de foto maakte?

Wil hij een boodschap geven?

Geef de foto een titel die erbij past.

Stap 3: De fotograaf

Eindelijk kom je meer te weten over de fotograaf en zijn manier van werken.

Hoe heet de fotograaf?

Gebruikt hij een speciale techniek?

Leeft de fotograaf nog?

Wanneer werd de foto gemaakt?

Heeft de foto een titel?

Had de fotograaf een bedoeling met de foto?

Waarom werd de foto gemaakt?

Stap 4: Wat vind jij ervan?

Vertel nu maar wat jij van de foto vindt

Raakt de foto je of laat hij je koud? Waarom?

Zou jij de foto bij jou thuis ophangen? Waar?

Krijg je een bepaald gevoel door de foto?

Is de fotograaf geslaagd in zijn bedoeling?

Hoe zou jij het aangepakt hebben?

Kan een minder mooi onderwerp toch voor een mooie foto zorgen?

Kan een slechte foto over een boeiend onderwerp gaan?

Aan de slag

Helemaal onderaan vind je enkele foto's waarbij de kinderen de verschillende stappen kunnen doorlopen. Hieronder volgt achtergrondinformatie over die foto's voor de leerkracht

Fotograaf: Henri Cartier Bresson

Locatie: Parijs

Wanneer gefotografeerd: 1932

Titel: geen

Deze fotograaf is dé meester in het vastleggen van dat 'ene' moment. Hij slaagt erin om juist op het goede moment af te drukken. Hij ziet wat de meesten van ons niet zien.

Deze fotograaf regisseert nooit. Hij zegt niet: 'Spring eens over de plas' of 'Kijk eens hierheen!'. Bresson loopt bijna de hele dag op straat. Hij kijkt, ziet en fotografeert.

Op deze foto springt een man over een plas. Hij lijkt haast te vliegen. Net voor zijn hiel het water raakt drukt de fotograaf af. Hij wacht niet tot het water opspat, tot de man valt of helemaal nat wordt. Het water is de perfecte spiegel waarin het beeld wordt weerkaatst.

In de achtergrond hangen enkele oude affiches voor een circus. Op een prent zie je een springende figuur. Een mooi detail. Knap dat de fotograaf dit zag op een regenachtige dag, wanneer hij door de achterbuurten van de stad wandelt.

Fotograaf: Ilse Bing

Locatie: in haar appartement in Parijs

Wanneer gefotografeerd: 1931

Titel: zelfportret met Leica

Wanneer je nu een zelfportret wil maken neemt je een selfie. Fotografen gebruiken vaak een spiegel wanneer ze een zelfportret willen maken.

Deze fotografe zie je twee keer: één keer in profiel in de spiegel en één keer in beeld. Ze kiest ervoor een portret te maken terwijl ze bezig is met wat ze het liefst doet, namelijk fotograferen.

Deze fotografe wordt ook wel eens de “koningin van de Leica” genoemd. Een Leica is een merk van een fototoestel. Eigen aan deze fototoestellen is dat ze zeer scherpe foto's maken en makkelijk zijn in gebruik. Hierdoor ontstond een nieuwe vorm van fotograferen: de 'candid-fotografie'. Er worden op een snelle manier spontane beelden gemaakt van het moment. De fotografen die zich specialiseren in de candid-fotografie hebben oog voor details en zien vaak het grappige, speciale in gewone situaties.

Let eens goed op de blik van de vrouw. Ze is op het moment van de foto super geconcentreerd bezig met het maken van de foto. Je ziet haar bijna nadenken.

Fotograaf: Robert Doisneau

Locatie: Parijs

Wanneer gefotografeerd: 1950

Titel: Kus voor het stadhuis

Als je naar de foto kijkt, lijkt het net of je op een terrasje in Parijs zit. In de achtergrond zie je het stadhuis van Parijs. Er is een jong koppel net voor je dat elkaar kust. Het leven staat niet stil: mensen lopen voorbij zonder naar het koppel te kijken. Ze lijken wel onzichtbaar.

Deze foto werd gemaakt in een tijd waar het helemaal niet zo normaal was om op straat te kussen, laat staan daar een foto van te maken. Daarom gebruikte de fotograaf twee modellen om deze foto te maken. Toch lijkt de foto erg spontaan en valt het niet op dat het koppel eigenlijk poseerde.

Het verhaal krijgt een staartje! In de jaren '80 van vorige eeuw werd de foto populair. Er werden posters en postkaartjes gedrukt. Overal door de foto op, ook in advertenties. Doordat de foto zo spontaan leek gemaakt te zijn, kregen enkele koppels het idee te doen alsof zij het zoenende paar waren. Ze eisten geld van de fotograaf omdat zij zagezegd op de foto stonden. Er kwam een rechtzaak die jarenlang aansleepte. Uiteindelijk kreeg de fotograaf gelijk. Hij toonde de rechter een bewijs dat hij één van de modellen had betaald. Hiermee werden de bedriegers ontmaskerd.

Fotograaf: Nick Ut

Locatie: Vietnam

Wanneer gefotografeerd: 1972, tijdens de Vietnam oorlog

Titel: geen

De fotograaf veranderde met deze foto mee het verloop van de oorlog.

De foto toont de gevolgen van een aanval met chemische wapens die het Amerikaanse leger deed. Meteen na het maken van de foto bracht de fotograaf het gewonde meisje naar het ziekenhuis en redde zo haar leven.

Toen dit beeld in Amerikaanse kranten verscheen, was het verzet en de walging van de Amerikanen zo groot dat de Amerikaanse troepen uit Vietnam terugtrokken.

De foto won dé grootste prijs die een journalist kan winnen: de Pulitzer Price.

Fotograaf: James L. Stanfield

Locatie: Amerika, platteland

Wanneer gefotografeerd: 1986

Titel: geen

Deze foto verscheen in het Amerikaanse tijdschrift 'National Geographic'.

De vrouw die een sigaret opsteekt werkt in de koolmijn. Ze praat met haar 15-jarige dochter die op het punt staat in het huwelijksbootje te stappen.

De tegenstelling tussen zwart en wit is heel sterk in deze kleurenfoto. Veel fotografen verkiezen in zwart-wit te werken omdat kleuren vaak de aandacht afleiden van de opbouw van het beeld.

De tegenstelling tussen de moeder en dochter wordt nog versterkt doordat de moeder met haar rug naar de dochter staat.

Fotograaf: Steve Mc Curry

Locatie: Kabul, Afganistan

Wanneer gefotografeerd: 1992

Titel: geen

Deze fotograaf is erg bekend. Hij werkt voor het tijdschrift 'National Geographic'. Hij reist de hele wereld rond in opdracht van het tijdschrift.

Deze kinderen zitten in de koffer van een taxi. De volwassenen zitten in de taxi.

Met deze foto wil de fotograaf aantonen hoeveel verschillende rassen er in Kabul wonen. De kinderen hebben allemaal hetzelfde soort kleren aan, hun gezichten zijn echter totaal verschillend. Doordat ze zo dicht bij elkaar zitten vormen al die verschillende rassen als het ware een geheel. De koffer is een soort kader om hen heen en brengt hen samen.

Fotograaf: John Stanmeyer

Locatie: Djibouti, kust van Afrika

Wanneer gefotografeerd: 2013

Titel: signaal

Deze foto is gemaakt aan de kust van Afrika. Van hieruit vertrekken veel Afrikaanse immigranten richting Europa en het Midden-Oosten.

Hier proberen de vluchtelingen telefoonsignalen op te vangen om zo te kunnen contact opnemen met hun familie.

Het leven van deze mensen is erg zwaar. Toch lukt het de fotograaf een zeer poëtische foto te maken.

Met deze foto won de fotograaf de eerste prijs in het jaarlijkse 'World Press Photo'.

Fotograaf: Stephan Vanfleteren

Locatie: Belgische kust

Wanneer gefotografeerd: 2005

Titel: Visser 10

Als kind van de zee is Belgisch fotograaf Stephan Vanfleteren gefascineerd door vissers, hun verhalen en hun leven. Vanaf 2005 maakte hij zo'n 80 portretten van vissers langsheen de volledige Belgische kust. Hij luisterde ook naar hun verhalen. De fotograaf brengt zo een hommage aan de 'visschers' met hun heldere ogen en gegroefde gezichten, getatoeëerd door wind, water en zee.

De fotograaf speelt met scherp en onscherp. De ogen, neus, mond en baard zijn superscherp gefotografeerd. De oren zijn al onscherp. Hierdoor valt het gegroefde gezicht van de visser meer op. De visser kijkt recht in de lens en kijkt ons daardoor recht aan.

Ik-boodschappen

Liever IK dan JIJ

Als je een kind wil wijzen op iets waarvan je vindt dat hij/zij het niet goed doet, helpt het om dit vanuit een ik-boodschap te formuleren. Je geeft dan duidelijk jouw behoeftes aan. Het voorkomt dat het kind het opvat als een beschuldiging. Je voorkomt eventuele heftige en/of ontkennende reacties.

Een voorbeeld om het verschil duidelijk te maken:

1. "Kan het niet wat stiller? Wat een lawaai!"
2. "Noa en Saartje, ik wil graag Jasper kunnen verstaan. Dit gaat niet doordat jullie zo luid praten. Ik zou willen dat je zachter praat, zodat ik met Jasper verder kan praten."

Wat zou de reactie van Noa en Saartje op deze opmerkingen kunnen zijn?

- 1): "We praten helemaal niet luid"
Of... Noa en Saartje zijn onmiddellijk stil maar beginnen even daarna weer luid te praten.
- 2): "Ok, goed hoor."

Het verschil is dat de eerste opmerking geformuleerd is als een jij-boodschap, de tweede als een ik-boodschap.

Waarom een ik-boodschap werkt?

- Kinderen reageren veel meegaander op ik-boodschappen dan op 'jij moet-boodschappen'. Ze voelen zich minder afgewezen en het sterkt dus hun zelfvertrouwen. 'Jij moet-boodschappen' zorgen dikwijls voor al dan niet uitgesproken wrevel en kunnen de motivatie ondermijnen.
- De ik-boodschap brengt beter over wat je wil bereiken en gaat minder in op de ergernis of belemmering die je ervaart. Indien je reageert vanuit een ergernis, voel je je minder geërgerd na het formuleren van een 'ik-boodschap'
- Met een ik-boodschap hou je de mededeling dicht bij jezelf. De ander kan daar niet al te veel tegenin brengen.
- Met de ik-boodschap reik je kinderen gedragsalternatieven aan.
- Door een ik-boodschap leert een kind de behoeften van een ander beter begrijpen.

"Een ik-boodschap is een gepaste assertieve manier van feedback geven op iemands gedrag."

De samenstelling van een ik-boodschap

Een ik-boodschap bestaat uit een aantal elementen:

- 1 Als jullie nog niet in gesprek waren, begin dan met het noemen van de naam van het kind. Zo vraag je de aandacht.
- 2 Begin de boodschap met 'ik'....
- 3 Benoem jouw gevoel of belemmering. ("Ik kan Jasper niet verstaan...")
- 4 Benoem het gedrag dat je niet zint. ("...door jullie luid gepraat.")
- 5 Geef de reden waarom dat zo is, ook geformuleerd met 'ik' of 'we'. Eventueel kan je daar ook mee beginnen. ("zodat ik met Jasper verder kan praten.")
- 6 Geef een suggestie van het gedrag dat je graag wel zou zien. Begin ook die suggestie met 'ik' ("ik wil dat jij..." of "ik zou willen dat je..."). Formuleer deze suggestie bij voorkeur niet als vraag, omdat daarop het antwoord weer direct 'nee' zou kunnen zijn. Door de suggestie als gewone zin te formuleren zet je de leerling(en) aan tot handelen, en minder tot een verbale tegenreactie.

Nog enkele voorbeelden

- Jij-boodschap: "Jij doet ook altijd zo geheimzinnig". Ik-boodschap: "Ik zou graag beter willen weten wat er speelt. Zo kan ik er ook beter rekening mee houden."
- Jij-boodschap: "Jij moet nú je mond houden." Ik-boodschap: "Ik kan zo geen gesprek met je voeren. Ik wil graag dat je kalmeert en ook mij even laat uitpraten."

Conflictwijzers

Een conflictwijzer helpt kinderen om hun repertoire aan oplossingen voor een conflict of probleem uit te breiden. De conflictwijzer hangt op een goed zichtbare plaats in de klas (en bij voorkeur ook op de speelplaats) en wordt gebruikt wanneer een conflict of probleem zich voordoet. Het dwingt het kind om stil te staan, na te denken en oplossingsgericht te handelen.

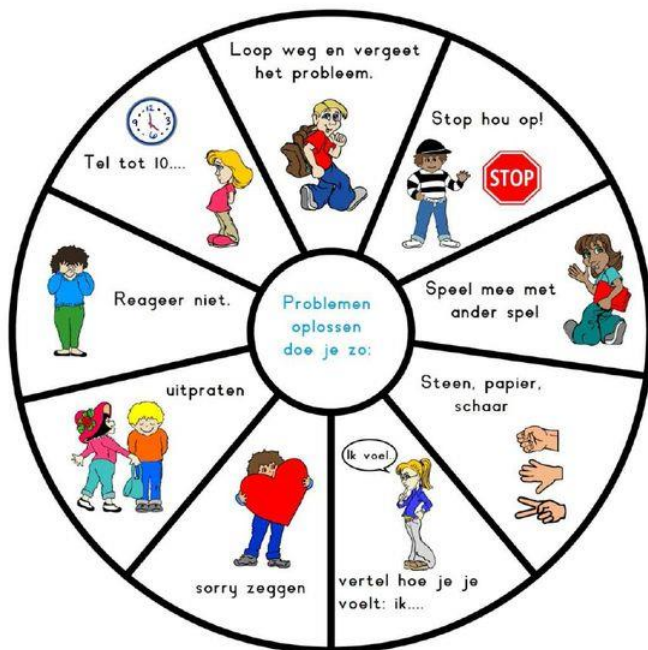
Om conflicten constructief te kunnen oplossen is een plaats nodig waar rustig kan gepraat worden (na de noodzakelijke 'afkoeltijd'), in de klas en/of op het schooldomein, bijvoorbeeld een overlegtafel, een praatbank, twee vredesstoelen, een 'kikkerzone'...

Het leren gebruiken van de conflictwijzer vraagt om een opbouw.

Eerst wordt de conflictwijzer klassikaal geïntroduceerd. De leerkracht kan hierbij bijvoorbeeld verschillende manieren van problemen oplossen in een rollenspel laten uitproberen (voorbeelden zijn te vinden op Klascement). Wanneer in de periode nadien kinderen moeite hebben om problemen op te lossen neemt de leerkracht de conflictwijzer en bespreekt met het kind (de kinderen) wat de beste manier is om dit probleem op te lossen.

Wanneer kinderen met deze manier van werken vertrouwd zijn, kan de hulp van de leerkracht geleidelijk aan afgebouwd worden tot ze zelfstandig met de conflictwijzer aan de slag kunnen gaan.

Wanneer kinderen vertrouwd zijn geraakt met een klassikale conflictwijzer kan je ook per kind een individuele conflictwijzer laten maken. Elk kind denkt na (in overleg met de leerkracht) over alle voor hem mogelijke manieren van (oplossingsgericht) reageren op een alledaags conflict of probleem. Vervolgens overloopt het kind de oplossingen op de klassikale conflictwijzer en past eventueel zijn versie nog aan. Daarna plaatst het kind deze oplossingen in een cirkel. Bij elke oplossing mag het kind een eigen illustratie toevoegen.

Omgaan met uitgestelde aandacht

Omgaan met uitgestelde aandacht

Bij het zelfstandig werken is de leerkracht niet altijd meteen beschikbaar om je te helpen. Dit wordt uitgestelde aandacht genoemd. Als het kind tijdens de periode van uitgestelde aandacht tegen problemen aanloopt dan moet het zelf goed nadenken over hoe die kunnen opgelost worden. Aanvankelijk verwoordt de leerkracht heel regelmatig: “Heb je het zelf al geprobeerd?”, “Heb je zelf al over een oplossing nagedacht?” “Hoe zou je dit kunnen oplossen?” ... Geleidelijk aan ‘verinnerlijkt’ het kind deze denkwijze.

Kinderen worden gestimuleerd om zelf de oplossing te zoeken en te vinden. Wanneer dit niet lukt, kunnen ze er bijvoorbeeld voor kiezen om een ander kind hulp te vragen, of om deze opdracht maar even te laten rusten en eerst een andere opdracht van de taak te gaan doen, of om te wachten tot de juf terug beschikbaar is en dan haar hulp in te roepen.

De juf geeft aan dat ze voor een bepaalde tijd niet beschikbaar is met behulp van een teken (stoplicht, beer op de stoel...). Deze periode van uitgestelde aandacht duurt niet te lang.

Ook tijdens gezamenlijke activiteiten leren kinderen omgaan met uitgestelde aandacht: kinderen moeten hun beurt afwachten vooraleer ze aan het woord mogen komen tijdens het kringgesprek, kinderen hebben om beurt een inbreng bij een activiteit, ...

Kinderen leren tijdens uitgestelde aandacht:

- Zelf oplossingen bedenken
- Elkaar hulp vragen
- Elkaar hulp bieden
- Hun beurt afwachten

Enkele voorbeelden van 'wachtsystemen'

Met de leerlingen wordt afgesproken wat de betekenis is van de verschillende kleuren van het stoplicht zijn in functie van het al dan niet vragen van hulp aan de leerkracht.

In de klas kan de afspraak zijn dat, als de lamp brandt, de leerkracht niet gestoord wordt. Dit is zinvol als de leerkracht vb. aan een groepje verlengde instructie geeft.

Time-timer

De leerkracht kan met de leerlingen afspreken hoe lang ze zelfstandig aan de slag gaan, zonder de hulp van de leerkracht te vragen. Als er in de klas met coöperatieve rollen wordt gewerkt, dan kan de tijdsbewaker de time-timer in het oog houden.

Zelfstandig werken met de dobbelsteen

Ieder kind heeft een dobbelsteen met daarop een groene-, rode stip en een vraagteken (optie: oranje stip). Tijdens werk- en inoefentijd leggen de leerlingen het blokje op hun tafel:

- **groen:** ik ben aan het werk, medeleerlingen mogen me stilletjes een vraag stellen;
- **rood:** ik werk en wil niet gestoord worden;
- **vraagteken:** ik heb een vraag;
- **oranje (optie):** we werken samen.

Ook de leerkracht kan beslissen dat de kinderen hun dobbelsteen op rood leggen: dan wordt er zelfstandig gewerkt zonder dat je elkaar stoort of hulp vraagt.

De bakjesmethodiek

Leren omgaan met uitgestelde aandacht leer je ook bij het leren kiezen: kiezen is immers ook 'verliezen'. Er zijn veel keuzesystemen. Eén daarvan is de bakjesmethodiek waarmee je werkt aan zelfsturing en ondernemingszin (en 'en cours de route' ook aan leren omgaan met uitgestelde aandacht).

Tijdens bakjestijd biedt de leerkracht in 'bakjes' de kinderen verschillende materialen aan waaruit ze kunnen kiezen. Elk kind kiest om de beurt één speelgoedje (= aanbod) en gaat daarmee aan de slag in de bijhorende hoek/tafel. Kinderen mogen maar één ding kiezen en moeten daar bepaalde tijd zelfstandig mee spelen.

Leren kiezen:

- Je kan zien wat er gekozen kan worden.
- In de bakjes zit maar net voldoende aanbod voor de groep (20 kleuters = 20 speelgoedjes), als het op is dan moet je iets anders kiezen.
- Uit een beperkt aanbod kiezen om nadien goed te kiezen in het grote aanbod (van bakje naar hoek)= functioneel kiezen

Soms is je eerste keuze op .... Hoe ga je daar mee om? Hoe kunnen we kinderen hier mee leren omgaan?

Afspraak :

- Het aanbod blijft gedurende een bepaalde tijd (één of twee weken) hetzelfde zodat kinderen weten dat er nog kansen zijn!
- Deze afspraken kan je 'opschrijven' ("jij kan morgen zeker kiezen voor ....")
- Kinderen hebben het recht hun frustratie, boosheid, verdriet te uiten ..... hier krijg je kansen hen daarin te begeleiden, hen leren omgaan met al die emoties

Waarom?

Op school wordt er vaak rond thema's gewerkt. Als je de leerlingen ook dan laat participeren en een actieve rol laat opnemen, neemt hun betrokkenheid sterk toe. Het project krijgt meer kans op slagen en wordt meer door iedereen 'gedragen'.

Verschillende methodieken uit de werkmap en de fiches kun je toepassen in verschillende stappen van een project.

Deze fiche start op het moment dat er een thema gekozen is. Je weet **waarover je het wilt hebben**. Op pagina 54-61 van de werkmap vind je kleine en grote methodieken om leerlingen mee te laten bepalen rond welk thema je gaat werken.

De exploratieroos is een hulpmiddel om samen met de leerlingen een thema te verkennen. Ze verruimt de blik: in de lege vlakken vul je ideeën in van dichtbij en veraf. Het eenvoudigst werkt de roos als op voorhand al enkele voorwaarden ingevuld zijn: het beschikbare budget of de mogelijke afstand bijvoorbeeld.

Voor wie?

Iedereen die op school een project rond een thema participatief wil invullen.

De exploratieroos kun je gebruiken in klasverband of in een gemengde werkgroep met kinderen uit verschillende klassen en andere actoren. Jonge kinderen kunnen tekeningen maken in de vlakken, oudere kinderen kunnen er ook in schrijven.

Hoe lang?

30 minuten

Waarmee?

- > Eén of verschillende kopieën van de lege exploratieroos op A3-formaat of groter
- > Schrijfgerief
- > *Klassikaal: je kunt de roos ook op het bord tekenen, al vermindert dat wel de betrokkenheid van de deelnemers.*

Aan de slag

Groepsindeling

Je kunt de lege vlakken klassikaal bespreken en invullen. Ofwel laat je de leerlingen per groepje eerst brainstormen en invullen om daarna alle ideeën samen te gooien.

Stap 1 – Informeren over de ‘gekende’ voorwaarden en het opzet

Hoe ruim trek je het open? Met andere woorden: **hoe ver wil of kun je gaan als je het thema uitwerkt?** Is je thema ruim of groots? Bied de leerlingen dan een kader aan waarin ze kunnen nadenken en ideeën uiten. Ze weten dan meteen hoever ze kunnen gaan. Informeer je leerlingen over de voorwaarden die gekend zijn.

De vragen uit het detectiveschrift kunnen een handig hulpmiddel zijn: wettelijkheid, geld, plaats, afstand, materiaal, (les)tijd, zelf doen, eindtermen, klasoverstijgend, ...

Stap 2 – Thema verkennen met de exploratieroos

Centraal in de roos zet je het thema, bijvoorbeeld ‘water’. Daaromheen komen in de lege vlakken de ideeën van de leerlingen en andere betrokkenen.

De leerlingen krijgen één groot papier met lege roos en zitten errond (zie tekening). Of de groepjes leerlingen krijgen allemaal één blad om samen in te vullen.

Het rooster vullen ze in aan de hand van deze vragen:

Wat roept dit thema bij ons op? In de onmiddellijke omgeving en iets verderaf?

- > Bij deze vragen is het handig de eerder gemaakte afbakening mee te geven (bijvoorbeeld: een project rond bedreigde diersoorten maar geen middelen om naar de Zoo te gaan)

Wat is evident (waar denken we direct aan) om in te vullen voor dit thema? En wat is eerder vergezocht maar daarom niet minder realistisch?

- > Deze opdeling verhoogt de creativiteit en zet de deelnemers ertoe aan om verder te blijven zoeken.

Stap 3 – Bespreken en concreet bepalen wat je kunt en gaat doen

Werk je met aparte groepjes in de klas? Dan verduidelijkt iedereen zijn ideeën. Maak met de klas of werkgroep één globaal rooster op.

Om samen met de leerlingen keuzes te maken, kun je werken met de methodieken in de werkmap op pagina 62-66 ('prioriteiten bepalen').

Is er een werkgroep op schoolniveau actief? Dan kan die de verschillende roosters inzamelen en op basis daarvan het programma samenstellen.

Vul de organisatorische vragen concreet in:

- > Wat organiseren we op klas- en wat op schoolniveau?
- > Hoeveel (les)tijd kunnen en willen we aan een voorgestelde activiteit besteden?
- > Hoe kunnen we het thema koppelen aan onze eindtermen en einddoelen?
- > Wat kunnen we vakoverschrijdend invullen?

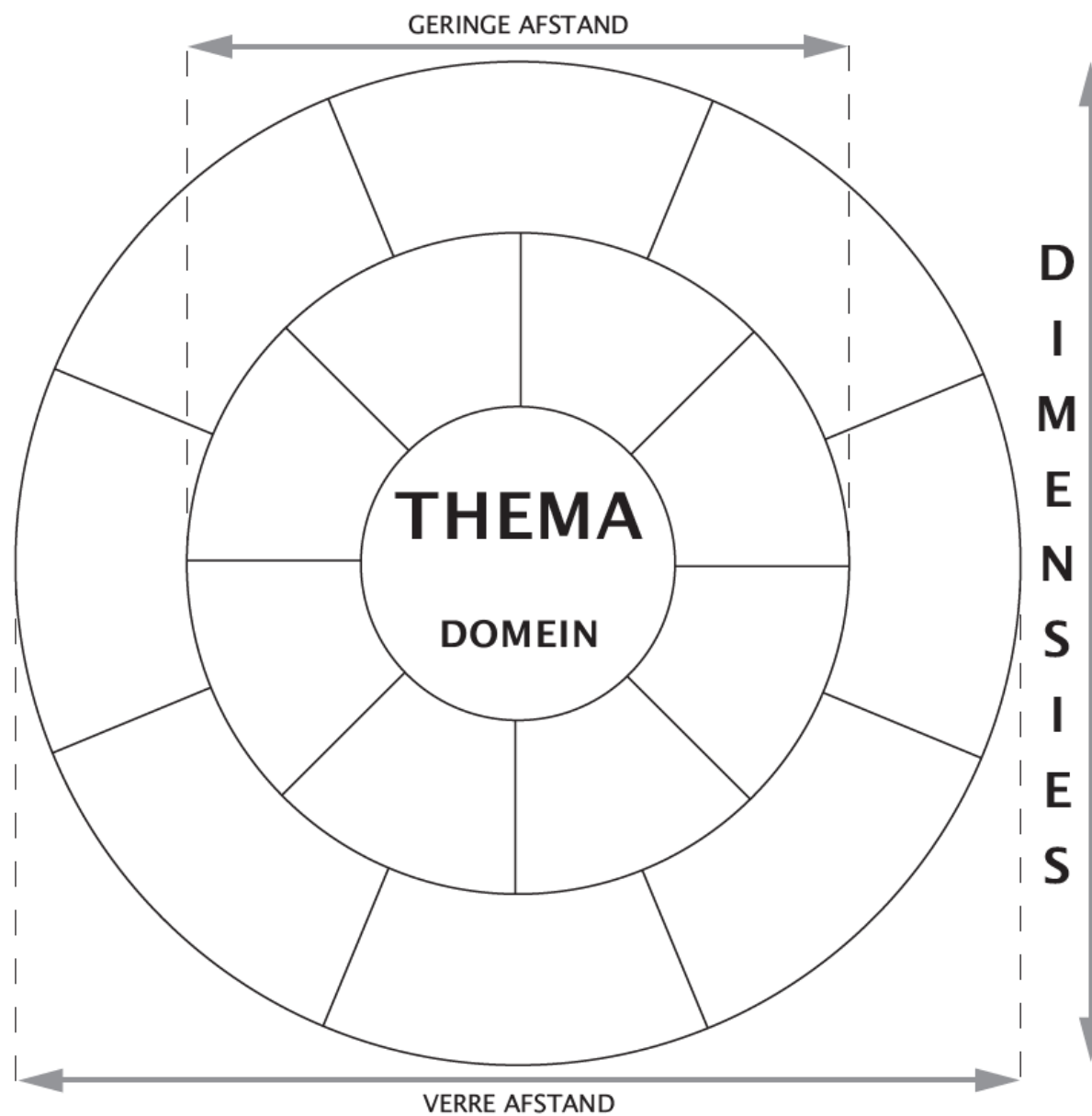
Denk eraan om de bestaande structuren zoals leerlingenraad, schoolraad, oudercomité of leerkrachtenkorps goed te informeren. Als iedereen op de hoogte is en het project draagt, loopt alles veel eenvoudiger.

Mensen van buiten de school

Je schakelt misschien ook mensen van buiten de school in om je project mee vorm te geven?

Goede afspraken maken goede vrienden: voor een goed project is het belangrijk dat je genoeg praktische en inhoudelijke afspraken maakt:

- > Respect voor de lestijden en op tijd starten en stoppen
- > Visie en doel duiden
- > Participatief werken met de leerlingen
- > De structuur tijdens de activiteit: wie bewaakt die, wie komt tussenbeide als dat nodig is?

Jarigen van de maand

Elke maand een nieuwe onderneming

In de meeste klasgroepen worden de verjaardagen van de kinderen op één of andere manier gevierd. Feest vieren is belangrijk voor de positieve groepsdynamiek in de klas. Zo'n verjaardagsfeestjes kunnen ingepast worden in de klaswerking. Een feestje is een ideale gelegenheid om de kinderen zelf iets te laten organiseren.

Met de methodiek 'Jarigen van de maand' vieren we al wie in een bepaalde maand jarig is op een vaste dag (bijv. een vrijdag) op het eind van de maand. De voorbereidingen van het feest worden al enkele weken vooraf getroffen. De kinderen kiezen samen een activiteit die ze tof vinden en telkens wordt er iets lekkers klaargemaakt. Die kookactiviteit geeft ons de gelegenheid om intensief te werken aan leerplandoelen van WO-Mens en Maatschappij. Het gaat er bij deze activiteit vooral om bewuste keuzes te leren maken, ondernemend te zijn en kennis te maken met economische principes. Tegelijk werken we ook aan doelen uit WO-Natuur en WO-Techniek.

Beginsituatie

Om met deze methodiek aan de slag te gaan moet je elke week wat tijd voorzien. Een ideaal moment hiervoor is de klasraad (zie fiche '[klasraad](#)').

Het zal nodig zijn dat kinderen doorheen de week in duo's zelfgestuurd aan opdrachten kunnen werken. Hier hebben ze tijd (bijv. tijdens de hoekenwerktijd, ...) en plaats voor nodig. Opgelet! Niet alle kinderen hebben altijd tegelijk een opdracht uit te voeren m.b.t. 'De jarigen van de maand'.

Voor de kookactiviteiten heb je materiaal nodig. Misschien beschikt de school over een didactische keuken? Denk ook aan de elektrische installatie in je klas. Vaak is die niet echt geschikt om zware elektriciteitsverslindende toestellen als kookplaten, wafelijzers en ovens op aan te sluiten.

En koken kost geld, je zal een budget nodig hebben om de inkopen voor de kookactiviteiten te doen.

Dat geld moet voorzien worden in de werkingsmiddelen. Als je over een klaskas beschikt, dan kan geld uit de klaskas gebruikt worden.

De voorbereidingen (week 1)

Bij het begin van de maand staat er een vast punt op de agenda van de klasraad (rubriek 'voorstellen en vragen'): "Wat organiseren we deze maand voor de feestvarkens op het maandelijks feestje?" De kinderen mogen zelf voorstellen doen voor een gezamenlijke activiteit die ze tof vinden en op school kan plaatsvinden.

Bijv. : een klasquiz houden, een spel spelen op de speelplaats, een sportactiviteit, het dansje dat we leerden nog eens samen doen, voorlezen uit een spannend boek, een zoektocht op het schooldomein, ...

De voorstellen worden opgelijst en er wordt een duo aangeduid dat een enquête zal houden bij alle klasgenoten. De uitslag van de enquête bepaalt de activiteit. Voor het opzetten van de enquête krijgt het duo een week de tijd. Op de volgende klasraad zullen ze de uitslag voorstellen. (Link met Wiskunde 'Meten' en 'WO-Brongebruik').

Bij het feest van de jarigen hoort ook telkens een kookactiviteit. Welk gerecht we zullen klaarmaken zullen we samen kiezen. Ook hiervoor kunnen de kinderen voorstellen doen.

Bijv.: een (alcoholvrij) cocktaildrankje maken, mini-pizza's bakken, soep maken, pannenkoeken bakken, een taart bakken, toastjes maken, ijsjes bereiden, ...

Uit de voorstellen maken de jarigen van de maand een keuze. Er wordt een duo aangeduid dat op zoek zal gaan naar een recept (vragen aan mama/opa/..., opzoeken in een kookboek, opzoeken op het internet, ...). Voor het zoeken van het recept krijgt het duo een week de tijd. Op de volgende klasraad zullen ze het recept voorstellen.

De voorbereidingen (week 2)

Het duo dat de enquête hield over de leuke activiteit stelt de resultaten van de bevraging voor. Ook het voorbereiden van de gekozen activiteit geven we in handen van de kinderen. Samen denken we na waar er allemaal moet voor gezorgd worden. Kinderen nemen, in duo, taken op zich. Die afspraken worden genoteerd op een afsprakenblad (Wie? Wat? Tegen wanneer?). Ook de leraar kan een taak op zich nemen.

Daarna stelt het duo dat op zoek ging naar een recept het gevonden recept voor aan de groep. Het recept kan geprojecteerd worden op het digitaal bord, op het bord overgeschreven zijn of voor iedereen afgedrukt worden. Samen proberen we het recept te lezen. Hier ontstaan vragen over de ingrediënten en de bereidingswijze.

- Wat zou bedoeld worden met ... ?
- Kunnen we dat zelf? Hebben we hulp nodig?
- Hebben we het nodige materiaal? Wat wel? Wat niet?
- Hoeveel tijd moeten we voorzien voor de bereiding?
- Hoe geraken we aan de ingrediënten?
- Hoeveel van alles hebben we nodig voor de hele klas?
- Welke winkel kiezen we?
- Hoeveel gaat dat kosten?
- Wat vinden we nog belangrijk om op te letten? (bv Is het gezond? Waar en in welke omstandigheden werd het product gemaakt? ...?)
- Hoe gaan we dat betalen?
- Zijn er veiligheidsrisico's bij de bereiding?
- Moeten we eerst iets leren vooraleer we aan de slag kunnen?
- ...

De vragen worden opgelijst. De kinderen zullen, in duo, zelf op zoek gaan naar de antwoorden op de vragen. Opnieuw krijgen ze hiervoor een week de tijd. We plannen een moment om met de antwoorden op de vragen aan de slag te gaan.

Als blijkt dat we vooraf iets moeten leren, dan voorziet de leraar hiervoor een instructie in de loop van de volgende week.

Bijv.: inhoudsmaten, iets nauwkeurig afwegen met een weegschaal, de prijs van een product opzoeken op de website van een winkel, veilig omgaan met een mes, ...

Feest!

Leerontdekkingen (leerinhouden)

De leerontdekkingen die we uit de voorbereidende groepsvergaderingen halen worden vastgelegd. Ze worden genoteerd op een flap of in een logboek dat bewaard wordt in de klas. De verzameling van leerontdekkingen brengt in kaart wat er via de methodiek geleerd is.

Voorbeelden van leerontdekkingen:

- 'Ingrediënten' is een ander woord voor 'benodigdheden', de dingen die je nodig hebt om iets klaar te maken.' (Nederlands)
- Als je iets wil bakken, dan heb je een pan nodig in metaal, want metaal geeft de warmte goed door en smelt niet op een kookfornuis. Metaal is een goede warmtegeleider. Metaal kan ook smelten, maar alleen bij zeer hoge temperaturen, niet op een kookfornuis. (WOTechniek)
- Er zijn scharreleieren te koop en eieren van kippen uit legbatterijen. Wij kozen voor scharreleieren omdat die kippen een beter leven hebben omdat ze niet in kleine hokjes opgesloten zitten. (WO-Mens en Maatschappij)
- In de zomer zijn tomaten goedkoper dan in de winter. In de zomer zijn er meer tomaten op de markt. Hoe meer tomaten er op de markt zijn, dan zijn ze ook goedkoper. Dat noemen we de wet van vraag en aanbod. (WO-Mens en Maatschappij)
- Pasta is gemaakt van tarwe, net als brood. Tarwe is dus de grondstof van pasta. (WOTechniek)
- De rook die ontstaat bij het koken van water is stoom. Opletten met stoom, die is zeer heet, meer dan 100°C! Als je je verbrandt: 'Water, de rest komt later!' (WO-Natuur)
- 1 deciliter = 1/10 liter = 0,10 liter = 10 centiliter = ongeveer 7 eetlepels (Wiskunde-Meten)

De recepten die we klaargemaakt hebben in de klas worden bijgehouden in het klaskookboek. Voor alle recepten staan de ingrediënten vermeld voor zoveel personen als er kinderen in de klas zitten.

Relatie met de leerplandoelen m.b.t. WO-Mens en maatschappij en dagelijkse tijd

Ik en de groep

- 3.1.2.1 Een taak binnen de groep op een verantwoordelijke wijze oppakken.
- 3.1.2.2 Samenwerken met anderen in de groep, zonder onderscheid van sociale achtergrond, geslacht of etnische origine.
- 3.1.2.3 Met eigen voorbeelden illustreren hoe een groep tot gedragen democratische beslissingen kan komen waarbij ook rekening gehouden wordt met minderheidsstandpunten.
- 3.1.2.4 De eigen bijdrage en de eigen rol of verantwoordelijkheid in een groep/klasgroep/ schoolgroep/gezin/ buurt/... omschrijven.
- 3.1.2.5 Bij groepstaken leiding geven en onder leiding van een medeleerling meewerken.
- 3.1.2.7 In concrete situaties met de hulp van een volwassene afspraken maken.
- 3.1.2.12 Afspraken maken over aspecten van het werk of het samenleven in de groep en deze vastleggen in pictogrammen of tekst.
- 3.1.2.13 Met hulp van de leraar gemaakte afspraken in een groep evalueren en zo nodig verfijnen of bijstellen.

- 3.1.3.2 Waardering uitdrukken voor wat klasgenoten goed kunnen.

Ik als consument

- 3.1.4.7 Beredeneerd prijzen vergelijken voor een aankoop.
- 3.1.4.8 Met een eigen voorbeeld de weg die een product aflegt van producent tot gebruiker illustreren.
- 3.1.4.12 Illustreren met eigen voorbeelden dat de prijs van een product afhankelijk is van concurrentie, vraag en aanbod.
- 3.1.4.13 Eigen kwaliteitscriteria opsommen waaraan een product moet voldoen n.a.v. een geplande aankoop.
- 3.1.4.14 Beredeneerd de kwaliteit van producten vergelijken a.d.h.v. zelf opgestelde criteria (prijs, kwaliteit, duurzaamheid, gezondheid ...) n.a.v. een geplande aankoop.

Tijd

- 3.4.3.4 Een schoolagenda/weekkalender functioneel hanteren om taken te plannen.
- 3.4.3.7 Gebruik maken van een maandkalender om taken te plannen.
- 3.4.3.8 Een planning bijsturen als die niet klopt of niet haalbaar blijkt.

De relatie met de leerplandoelen in de planningsdocumenten van de leerkracht

Met de methodiek 'jarigen van de maand' streven we o.a. doelen na uit het leerplan Wereldoriëntatie Mens & Maatschappij en enkele doelen uit Dagelijkse Tijd. De doelenlijst voor jouw groep kan je bij jouw planningsdocumenten steken en ernaar verwijzen.

Elke maand kan je één focusdoel selecteren. Het nummer van dat doel noteer je in je agenda. Je kiest het focusdoel (een werkpunt: dingen waar de meeste kinderen van jouw klasgroep het nog moeilijk mee hebben) vanuit een evaluatie van het vorige feest.

De nagestreefde doelen volgen en evalueren

Voor het opvolgen en evalueren van de nagestreefde doelen kan je volgende instrumenten gebruiken:

- een jaarklasrugzak
- een individuele rugzak (2de en 3de graad)

De aan bod gekomen leerinhouden in kaart brengen en evalueren

De verzameling van flappen met leerontdekkingen (WO-m&m, WO-natuur, WO-techniek, Wiskundemetten, Nederlands, ...) geven weer welke leerinhouden via de methodiek aan bod kwamen. De flappen kunnen ook verkleind worden op A4 en bewaard worden in de leerlingenmappen. Samen met de kinderen worden de flappen regelmatig nog eens bekeken en geordend. Wat hoort bij elkaar?

Over de leerontdekkingen kan regelmatig een toets georganiseerd worden. Misschien kunnen de kinderen zelf de vragen formuleren? Leerontdekkingen op het niveau van weetjes kunnen vragen worden voor de klasquiz, die regelmatig gespeeld wordt. De quizvragen worden genoteerd op steekkaarten (recto: de vraag, verso: het antwoord).

Voorbeeld:

Vraag: 'Hoeveel centiliter is een eetlepel?'. Antwoord: '1,5 centiliter'.

Vraag: 'Wat is een ander woord voor ingrediënten?'. Antwoord: 'benodigdheden'.

Vraag: 'Wat is de grondstof van pasta?'. Antwoord: 'tarwe'.

Rugzak

Leerkrachten die vertrouwd zijn met de WOEV (WO-evaluatie) kunnen, vanaf de tweede graad, gebruik maken van een 'rugzak' per kind. Individuele rugzakken zijn lijsten waarop per kind apart bereikte leerplandoelen aangeduid worden.

Vanaf de tweede graad kunnen we starten met individuele rugzakjes die de kinderen zelf invullen. Daarom worden de rugzakdoelen altijd geformuleerd op kindniveau. Opgelet, niet alle doelen zijn geschikt voor rugzakgebruik. Die doelen kan je beter evalueren met de observatielijst.

Voor het bijwerken van de individuele rugzakjes worden zelfreflectiemomenten georganiseerd. Kinderen gaan dan aan de slag met hun rugzakje. Ze lezen de doelen en bepalen voor zichzelf of ze het doel bereikt hebben of niet. Hier kan ook co-evaluatie gebruikt worden, dan werken kinderen per twee.

De leraar kan nadien in een evaluatiegesprek de rugzak met elk kind individueel bespreken en er samen kritisch over reflecteren. Daarbij kan de leraar steekproefgewijs checken of het kind de rugzak wel waarheidsgetrouw invulde. Eventueel wordt de rugzak nog aangepast zodat hij meer met de realiteit overeenstemt.

De rugzak kan een onderdeel vormen van het kindvolgsysteem en kan het evaluatierapport illustreren. Bij MDO's of bij oudercontactmomenten kan de rugzak, samen met de zorgleerkrachten en de ouders nader bekeken en besproken worden. Een korte samenvatting van de bereikte vaardigheden en de persoonlijke werkpunten van het kind wordt in het evaluatierapport opgenomen.

nr.	Jarigen van de maand	klas	OK	
31207	Ik kan, met de hulp van de juf of de meester, afspraken maken over de dingen die ik moet doen in de klas	♣♣		
31209	Ik kan vertellen hoe je beleefd kan eten.	♣♣		
31209	Ik kan voorbeelden geven van afspraken die we in de klas hebben.	♣♣		
31211	Ik kan vertellen waarom we in de klas afspraken maken.	1-2		
31213	Ik kan met hulp van de juf of meester gemaakte afspraken beter maken.	1-2		
31213	Ik kan met hulp van de juf of meester nadenken over gemaakte afspraken en zeggen of ze gelukt zijn of niet.	1-2		

31203	Ik kan vertellen hoe je met een groep op een goede manier iets samen kan beslissen.	3-4		
31408	Ik kan de weg die een product aflegt van producent tot gebruiker uitleggen met een eigen voorbeeld.	3-4		
31409	Ik kan uitleggen wat winst is.	3-4		
31409	Ik kan uitleggen wie er winst probeert te maken bij het maken en verkopen van een product.	3-4		
31410	Ik kan uitleggen wat verlies is.	3-4		
31410	Ik kan uitleggen hoe winst en verlies de prijs van een product duurder of goedkoper kunnen maken.	3-4		
31403	Ik kan 3 verschillende wijzen opsommen van hoe je iets wat je koopt kan betalen.	5-6		
31405	Ik kan uitleggen wat schuld is.	5-6		
31411	Ik kan uitleggen wat grondstoffen zijn en voorbeelden geven.	5-6		
31411	Ik kan uitleggen wat productiekosten zijn en voorbeelden geven.	5-6		
31411	Ik kan met een voorbeeld uitleggen hoe de prijs van grondstoffen een product duurder of goedkoper kan maken.	5-6		
31411	Ik kan met een voorbeeld uitleggen hoe productiekosten een product duurder of goedkoper kunnen maken.	5-6		
31412	Ik kan een voorbeeld geven van hoe concurrentie een product duurder of goedkoper kan maken.	5-6		
31412	Ik kan een voorbeeld geven van hoe vraag en aanbod een product duurder of goedkoper kunnen maken.	5-6		

De drie petjes

Je reageert op VERSCHILLENDE manieren bij bepaalde gebeurtenissen.

We vergelijken de verschillende REACTIES met gekleurde PETJES:

- De **groene pet** staat voor ASSERTIEF gedrag: voor jezelf opkomen op een manier waarop je trots kan zijn.
- De **rode pet** staat symbool voor AGRESSIEF gedrag: voor jezelf opkomen met woorden of gedrag, maar op een te luidruchtige manier.
- De **blauwe pet** staat voor TIMIDE gedrag: wegkruipen en niet durven zeggen wat je vindt, bang zijn om voor jezelf op te komen.

Voorbeeld:

Je bent boos omdat de band van je fiets lek is.

Hierop kan je op verschillende manieren reageren:

- Je kunt denken dat het vervelend is en een oplossing zoeken voor het probleem: groene pet
- Je kunt stampvoeten, schelden of tegen je fiets aanschoppen: rode pet
- Je kunt bij de pakken neerzitten en afwachten tot iemand anders het komt oplossen: blauwe pet

Oefening:

Vul de juiste kleur pet in bij de verschillende reacties op onderstaande gebeurtenis.

Gebeurtenis: je staat in een winkel en een ander klant van de winkel steekt je voor.

Reacties:

- Je kunt het voordringen laten gebeuren en niet voor jezelf opkomen: .....
- Je kunt je boos maken en beginnen roepen: .....
- Je kunt beleefd zeggen dat jij eerder in de winkel was: .....

Gebeurtenissen bespreken:

Zoek zelf een voorbeeld van een gebeurtenis.

Gebeurtenis:.....

Welk petje had je op toen je reageerde op de gebeurtenis?

Het ..... petje.

Welk gedrag vertoonde je?

.....gedrag.

Welk petje zou geschikt zijn geweest om tot een oplossing te komen in die situatie?

Het ..... petje.

Welk gedrag zou geschikt zijn geweest om tot een oplossing te komen in die situatie?

.....gedrag.

Voorbeeld: .....

Gebeurtenissen dramatiseren

In een rollenspel spelen de leerlingen in groepjes om beurt een gebeurtenis (ofwel zelf meegemaakt, ofwel door de leerkracht aangebracht). Ze spelen dezelfde gebeurtenis drie maal, telkens met een ander petje op. Na elk rollenspel volgt een bespreking.

De klasraad, de motor van de klas

Inleiding

In een democratie maken groepen gezamenlijk keuzes in het belang van de groep en het individu. Het is een ingewikkeld spel waarin de meerderheid rekening houdt met minderheden, waarbij effecten van beslissingen worden ingeschat, waar wordt geargumenteed en gedebatteerd.

Dit leer je niet vanzelf. In de basisschool starten we bij de kleinste groep waar kinderen in de schoolse context toe behoren: de klas. Kinderen oefenen in democratische besluitvoering, met ondersteuning en in alle veiligheid.

De klasraad is een groepsvergadering die beslist over **hoe we als groep samenleven, wat de groep gaat ondernemen, hoe we het leren organiseren**, ... In de klasraad krijgen de kinderen de gelegenheid om elkaar felicitaties te geven, problemen m.b.t. het samenleven en -werken in de klas en op school te bespreken en voorstellen te doen. Er worden nieuwe klasregels en -afspraken overlegd en vastgelegd, al dan niet met bijhorende planning. Tijdens de klasraad worden agendapunten voor de leerlingenraad besproken en klastaken verdeeld en geëvalueerd.

Uitgangspunt bij het opzetten en ondersteunen van de klasraad is dat het een positief en dynamisch verhaal is. Samen met kinderen denken wat we willen doen, ondernemen en aanpakken is niet eenvoudig. Hoe vreemd het ook klinkt: **we vertrekken steeds bij waar we willen landen, wat ons doel is en waar we samen goesting in hebben.**

De leerkracht zorgt voor het nodige enthousiasme en denkt mee rond wilde en andere plannetjes. Eens ons doel is bepaald, leggen we vast wanneer we dit willen bereiken. Dan pas kiezen we de eerste stap om het doel te bereiken. We wisselen ideeën uit, leren omgaan met andere ideeën, reflecteren, sturen eigen ideeën bij en argumenteren.

Beslissingen worden democratisch genomen. De leraar of een leerling zit de klasraad voor. Vooraf wordt een agenda samengesteld op een 'muurkrant' (zie verder). Er is een verslaggever en de verslagen kunnen op elk moment door iedereen worden ingekeken.

Een klasraad introduceren, doe je best niet alleen. Het is een schoolkeuze om met deze methodiek aan de slag te gaan, elkaar als teamleden te ondersteunen en te leren van en met elkaar. Tijdens dit proces worden leerlijnen schooleigen uitgetekend. Wanneer de kinderen in de verschillende klassen oefenen in democratische besluitvorming kan de school ervoor kiezen de volgende stap te zetten: de leerlingenraad of het leerlingenparlement.

Met de methodiek 'klasraad' streven we **doelen** na uit de leerplannen **Wereldoriëntatie/Mens & Maatschappij** (en dus ook de daarin geïntegreerde leergebiedoverschrijdende eindtermen Sociale Vaardigheden) en enkele doelen uit **Dagelijkse Tijd**. Vanzelfsprekend werken we tegelijk ook geïntegreerd aan **spreek-, luister en gespreksvaardigheden**.

Opstart

1. Bepaal je beginsituatie

Houd je al regelmatig kringgesprekken met je klasgroep? Ben je vaardig in het begeleiden van die gesprekken? Zijn de kinderen het gewoon om aan kringgesprekken te participeren? Die startvaardigheden zijn nodig om met de klasraad te beginnen. Met jonge kinderen worden die vaardigheden stapsgewijs opgebouwd.

2. Zoek een plek voor de klasraad

Kringgesprekken hebben de meeste kans op slagen in een kringopstelling, zodat iedereen alle andere gesprekspartners moeiteloos kan zien en er niemand in een 'dode hoek' zit. Het is de bedoeling dat er interactie ontstaat tussen de kinderen onderling en dat de rol van de leraar evolueert naar de rol van regisseur en coach.

3. Bepaal het tijdstip van de klasraad

De klasgroep zelf geeft bij het begin van het schooljaar de vergadering een vaste plek in de weekplanning. Meestal wordt de klasraad op het eind van de week geprogrammeerd. Ook op woensdag, net voor de middag worden vaak klasraden gehouden. De klasraad staat elke week op het programma en wordt nooit overgeslagen.

In sommige scholen verlopen klasraden in alle groepen op hetzelfde moment.

Bij jonge kinderen is er op het eind van de dag een klasraadmoment als er teruggeblikt wordt op de dag (bv. bij het invullen van het dagboek).

4. Spelregels voor de klasraad

- De klasgroep kan eigen afspraken maken. Die vrije beslissingsruimte wordt begrensd door: de klasregels (bepaald door de leraar), het schoolreglement, de wet, de ethiek, de veiligheidsvoorschriften, ... en door het budget.
- Enkel de punten die vooraf op de agenda geplaatst zijn, worden behandeld.
- De punten die op de agenda staan handelen altijd over gebeurtenissen van de jongste week. We halen geen oude koeien uit de gracht.
- Bij het bespreken van persoonlijke conflicten proberen we vooral samen na te denken over hoe dergelijke conflicten in de toekomst kunnen vermeden worden door betere afspraken te maken. De klasraad is geen rechtbank.

1. De agenda

De agenda wordt gevormd door de opmerkingen op de 'muurkrant'. De 'muurkrant' kan een bord zijn waarop kinderen hun agendapunt noteren. De muurkrant kan ook een schrift zijn of doosjes waarin kinderen briefjes stoppen. De agenda van de klasraad is openbaar. Kinderen kunnen hun agendapunt ook weer annuleren.

De vaste items op de muurkrant zijn:

- complimenten en felicitaties
- lopende plannen
- ideeën, voorstellen en vragen

Daarnaast kan iedere groep een aantal vaste agendapunten in de klasraad hebben, zoals:

- de verdeling en de evaluatie van de klastaken
- de klaskas
- punten voor de leerlingenraad (bespreking, voorstellen, ...)
- voorbereiding toonmomenten, schoolacties, ...
- het samenstellen van de redactie voor de wekelijkse klaskrant
- ...

2. De klasraad zelf

- Complimenten en felicitaties

De vergadering begint met positieve opmerkingen. Complimenten van klasgenoten zorgen voor een warm klimaat, waarin je je ondersteund, gestimuleerd en gewaardeerd voelt.

Karim, wat jij deed tijdens het vrij podium, vond ik heel mooi!

Jullie illustratie is goed gelukt!

Jelle, leuk dat je gisteren hielp met vegen!

...

De leerkracht heeft hier een voorbeeldrol. Op deze manier leren kinderen om 'echte' complimenten te geven.

- Lopende plannen

Tijdens de klasraad is aandacht voor de lopende zaken. We kijken terug op wat we reeds deden, op waar we nu reeds staan en we bepalen de volgende stap om ons doel binnen de vooropgestelde timing te verwezenlijken.

De leerkracht zorgt ervoor dat plannen niet verzanden en houdt de dynamiek en het enthousiasme levend.

Wat we samen doen en hoe we dat samen verwezenlijken zorgt voor een 'echte' en 'hechte' groep. Kinderen ontdekken eigen en elkaars talenten en bouwen deze samen uit. We werken breed aan de cohesie van de groep en de sociale vaardigheden van elk kind binnen de groep.

- Voorstellen en vragen

Voorstellen en vragen kunnen gaan over de klasorganisatie, over de organisatie van het samenleven en -werken in de klas, maar ook over mogelijke leerinhouden die kinderen graag aan bod zien komen.

Ik vind dat we betere afspraken moeten maken over het gebruik van de computers.

Kunnen we eens gaan schaatsen in plaats van zwemmen?

Ik wil graag meer weten over mijn leguaan. Zullen we daar een onderzoek over doen?

Binnenkort is het moederdag. Zullen we een cadeautje maken?

Er is veel te veel lawaai in de verfhoek. Hoe lossen we dit op?

...

Kinderen zoeken tastenderwijs naar een evenwicht tussen de eigen vrijheid en de verantwoordelijkheid voor de groep. Ze komen al pratend en overlegend tot eigen afspraken. De afspraak wordt genoteerd in het klasraadboek.

Elke nieuwe afspraak, elk nieuw evenwicht, is tijdelijk en wordt regelmatig geëvalueerd.

Ook minder leuke dingen komen aan bod. Het vertrekpunt is niet de ontevredenheid op zich, maar wat we samen willen bereiken. Door met elkaar te zoeken naar een oplossing kan een conflict overstegen worden. Er hoeft niet gestraft te worden. Het vinden van een antwoord, vooral als dat niet door de leraar wordt ingegeven maar in de kinderen zelf is opgekomen, werkt bevrijdend en bevordert de openheid.

Een mogelijke valkuil van de klasraad is dat het een soort rechtbank wordt. De leerkracht dient voortdurend aandacht te hebben en te bewaken dat conflicten of ontevredenheid de vergaderingen niet bepalen. Het toekomstgericht, oplossingsgericht denken is een leerpad voor zowel de leerkracht als de leerlingen.

3. Democratische besluiten nemen

Om tot gedragen afspraken te komen, oefenen we in democratische besluitvorming. Vaak wordt tijdens het klasgesprek al duidelijk wat beslist wordt. Dan hoeft er niet echt gestemd te worden, tenzij er iemand bezwaar heeft. Als de groep stemt, formuleert de voorzitter vooraf de verschillende mogelijkheden.

Het gaat om de intentie bij het stemmen. Bij een kleine meerderheid, merken de kinderen regelmatig dat de uitvoering in de praktijk na een tijdje minder goed werkt. Dat wordt dan opnieuw besproken.

4. Verslag maken

Bij de jonge kinderen noteert (tekenen of opschrijven) de leraar de afspraken die gemaakt worden. Zodra kinderen kunnen lezen en schrijven, gaan ze dit stilaan overnemen, eerst met hulp van de leraar, later zelfstandig. Verslagen worden bijgehouden in het klasraadboek.

5. De voorzitter

Vanaf de eerste graad nemen kinderen die dat willen, het voorzitterschap van de leraar over, alleen of met zijn tweeën.

In het begin zit de leraar vaak nog vlak naast hen. De voorzitter geeft beurten, let op dat iedereen meedoet en bewaakt de tijd.

Geleidelijk aan verwerven de kinderen vaardigheden die nodig zijn voor het voorzitten. Ze leren om in een groep leiding te geven en leiding van anderen te accepteren.

De leerling die in de hoogste groepen de vergadering voorziet, bereidt de agendapunten voor door de complimenten, felicitaties en vragen vooraf te lezen en zo nodig eerst te bespreken met de auteurs. Zo heeft de voorzitter een idee wat hem te wachten staat. Voorziet hij problemen, dan overlegt hij van tevoren met de leraar.

6. Het aandeel van de leraar

- Modelleren van het voorzitterschap, verslag maken, complimenten geven, voorstellen doen, ... m.a.w. de 'beste leerling' spelen, met vragen als:
  - Leg dat eens uit?
  - Ben je het daarmee eens?
  - Wie heeft er bezwaar tegen?
  - ...
- Samenvatten wat leerlingen zeggen en de gemaakte afspraken opvolgen
- Faciliteren, onderhandelen, suggesties geven en soms ook knopen doorhakken
- Het veilig klasklimaat bewaken
- De gespreksregels bewaken

Soms worden er voorstellen gedaan om de grenzen af te tasten of komt de groep tegenover je te staan. Ook dat hoort bij het samenleven en het ontwikkelen van een gevoel voor maat en grens. Je legt uit waarom je niet met het besluit wil instemmen.

Ook jij kunt ter verantwoording geroepen worden. Voor leerlingen is het prettig als de leraar zich kwetsbaar opstelt. Dat geeft ruimte, waarin samen naar oplossingen kan worden gezocht.

7. Een aantal tips voor wie met de klasraad wil beginnen

- Doe een paar keer mee met klasraden in andere groepen.
Ga eens op bezoek bij een collega in een school waar ze met het organiseren van klasraden vertrouwd zijn.
- Probeer gaandeweg je rol als leider af te bouwen en deel je 'macht' met de kinderen.
Als leerlingen met een vraag of idee komen, kan het antwoord zijn: *"Vraag dat straks nog maar eens als we in de kring zitten."*
- Als kinderen tussendoor iets willen regelen zeg dan: "Schrijf je voorstel maar op de muurkrant".
- Draag niet te snel zelf allerlei oplossingen aan.
- Bespreek zelf zoveel mogelijk organisatorische vragen tijdens de klasraad.

8. Ondersteunende materialen

De attitudes en de vaardigheden die we nastreven met de methodiek klasraad worden stapsgewijs opgebouwd. Die opbouw is in een leerlijn voor de klasraad gegoten.

Deze leerlijnen zijn beschikbaar (je vindt ze achteraan deze fiche)

- de complete leerlijn (van jongste kleuters tot 3de graad)
- de deelleerlijn voor de jongste kleuters
- de deelleerlijn voor de oudste kleuters
- de deelleerlijn voor de 1ste graad
- de deelleerlijn voor de 2de graad
- de deelleerlijn voor de 3de graad

9. Relatie met andere methodieken

Niet alleen op niveau van de klas kunnen kinderen mee het schoolleven beheren. Dat kan ook op het niveau van de school. In de leerlingenraad krijgen de kinderen die kans.

In de klasraad doen kinderen voorstellen, dingen die zij graag zouden doen in de klas. Die voorstellen worden verder onderzocht. Aan voorstellen hangt soms een prijskaartje. Als de klas zelf over een gelimiteerd werkingsbudget beschikt, dan kan de klas dat zelf beheren. Deze methodiek noemen we 'klaskas'.

Tijdens de klasraad worden de klastaken verdeeld en geëvalueerd. De competenties van de kinderen kunnen worden bijgehouden, bijvoorbeeld op een talentenweide.

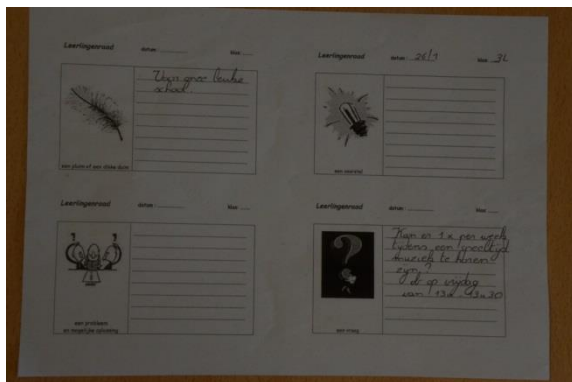
Praktijkvoorbeelden

1. Klasraad en leerlingenraad - BS Magnolia

Minstens één maal per maand vindt een leerlingenraad plaats.

Van elke klas van het tweede tot het zesde leerjaar nemen twee leerlingen deel in een beurtrol.

De leerlingenraad wordt voorbereid in de klasraad. Dit gebeurt naargelang de leeftijd op een verschillende manier. In het tweede, derde en vierde leerjaar bereiden de kinderen de klasraad op voorhand voor aan de hand van een kopie van het blad 'leerlingenraad'. In het vijfde en zesde leerjaar krijgen de leerlingen in de klas even de tijd om na te denken en individueel een pluim, probleem en mogelijke oplossing, voorstel of vraag op te schrijven.

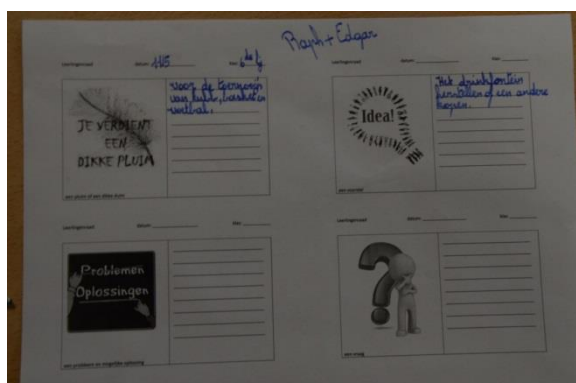
Aan het begin van de klasraad wordt een voorzitter en een verslaggever gekozen. De voorzitter leidt (samen met de juf) het gesprek in goede banen.

Om beurt vertelt een leerling één onderwerp waarvan hij vindt dat het op de leerlingenraad besproken moet worden. De juf en voorzitter vragen soms extra uitleg. Indien de leerling een voorstel doet dat niet haalbaar is, laat de juf door vragen te stellen de leerling dit zelf ontdekken.

De juf vat de onderwerpen samen en inventariseert ze op bord (pluim, voorstel, probleem en mogelijke oplossing, vraag). Daarna volgt een stemming. Welke twee onderwerpen zullen ingebracht worden op de leerlingenraad?

De verslaggever vult het document 'leerlingenraad' in. Dit zullen de afgevaardigden als geheugensteuntje tijdens de leerlingenraad gebruiken.

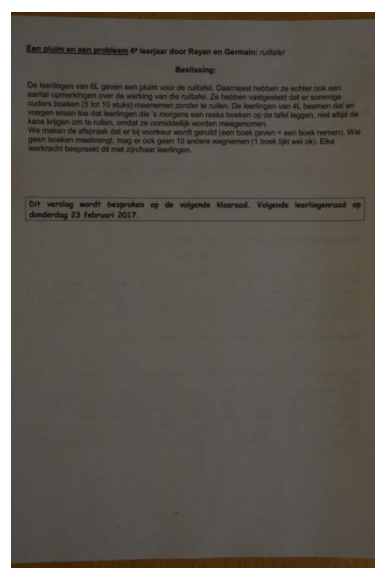
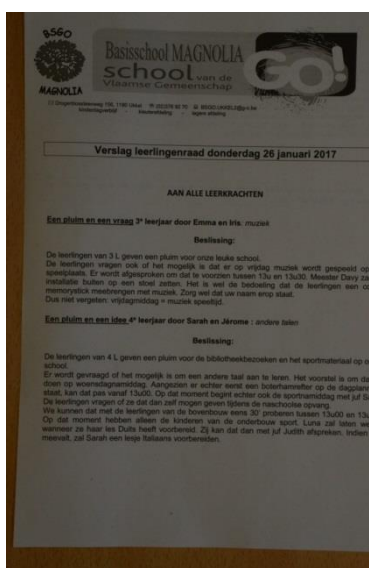

Daarna worden twee leerlingen gekozen die de onderwerpen op de leerlingenraad zullen brengen. De juf let erop dat iedereen minstens één maal aan bod komt tijdens het schooljaar. Doordat er twee afgevaardigden deelnemen aan de leerlingenraad, krijgen kinderen die minder mondig zijn of zich onzeker voelen een duwtje in de rug.

Tijdens de leerlingenraad worden de verschillende onderwerpen per leerjaar ingebracht en besproken met de directeur. De beslissingen worden in een verslag genoteerd. Dit verslag wordt aan alle leerkrachten bezorgd. De leerkrachten koppelen dit terug naar hun klasgroep.

Enkele voorbeelden van onderwerpen die op de leerlingenraad besproken werden en tot acties leidden:

- Een systeem om het lawaai door het schuiven van stoelen te verminderen
- Een gezamenlijk reglement rond het gebruik van de 'voetbalkooi' en het klimtoestel op de speelplaats
- Op vrijdag is er tussen 13 en 13u30 muziek op de speelplaats. Kinderen mogen CD's of memoresticks meebrengen.

2. Klasraad in leefgroep 4 (L3 en L4)- BS De Speelplaneet

Wekelijks is er een klasraad op vrijdag. De juf is voorzitter en één van de leerlingen is secretaris.

De klasraad start met een evaluatie van de klastaken en klaswerking. Uit deze evaluatie blijkt dat er heel wat klastaken niet nauwgezet worden uitgevoerd. Samen zoeken de kinderen naar oorzaken en oplossingen. Zo komt er onder andere het voorstel om een nieuwe taak te creëren: de inspecteur en om iets meer opruimtijd te krijgen (twintig minuten). De secretaris noteert zorgvuldig de beslissingen.

Daarna volgt een bespreking van het samenleven op school, buiten de klas. Tijdens deze bespreking komen enkele conflicten van tijdens de speeltijd aan bod. De juf vraagt telkens naar een zo objectief mogelijke beschrijving van wat er gebeurd is. Ze stimuleert de kinderen om zich in verschillende standpunten in te leven en om haalbare oplossingen te bedenken.

Leerlijn 'Werken met de klasraad' - Jongste kleuters

Onderdeel	Jongste kleuters
Actief participeren	• Spreekdurf 31101
	• Verstaanbaar spreken
	• Belangstelling tonen voor wat verteld wordt.
Feliciteren	• Een pluim geven 31302 31301
Vragen en kritiek: conflicten bespreken	<ul style="list-style-type: none"> • Gevoelens als bang, boos en verdrietig bij zichzelf onderkennen en uitdrukken 31107 • Conflicten bespreken in termen van 'ruzie', 'pijn doen', 'geweld' 31116 • Gevoeligheid tonen voor de behoeften van de anderen 31110
Voorstellen doen	<ul style="list-style-type: none"> • Voor zichzelf opkomen door begrijpelijke en aanvaardbare signalen te geven 31101 • Voldoende vertrouwen in eigen mogelijkheden tonen 31102
Klastaken bespreken	<ul style="list-style-type: none"> • Klastaken bespreken in termen van: 'Dat kan ik goed' 'Dat doe ik graag' 'Jij kan dat goed' 31301

Leerlijn 'Werken met de klasraad' - Oudste kleuters

Onderdeel	Oudste kleuters
Actief participeren	• Spreekdurf 31101
	• Met toenemend zelfvertrouwen een persoonlijke ervaring vertellen 31109
	• Het woord vragen
	• Naar de groep toe spreken
Feliciteren	• In de richting van de spreker kijken
	• De ander laten uitspreken en niet in de rede vallen
	• Luisteren met toenemend empathisch vermogen 31108 31110
	• Een pluim geven 31302 31301
Vragen en kritiek: conflicten bespreken	• Gevoelens als bang, boos en verdrietig bij zichzelf onderkennen en uitdrukken 31107
	• Conflicten bespreken in termen van 'ruzie', 'pijn doen', 'geweld' 31116
	• Gevoeligheid tonen voor de behoeften van de anderen 31110
	• Gevoelens verwoorden bij eigen ervaring m.b.t. waardering van anders-zijn, afwijzing en uitsluiting 31335
Vragen en kritiek: conflicten oplossen	• Een conflict en eigen gevoelens daarbij beschrijven (aanvankelijk met hulp) 31117
	• Onderscheid geweld/geweldloos 31118
	• Erkennen dat niet iedereen op dezelfde manier de dingen ervaart 31111
	• Erkennen dat niet iedereen op eenzelfde manier reageert 31111
Vragen en kritiek: klasregels hanteren om conflicten te vermijden	• Positief staan t.o.v. de noodzaak van school- en klasregels en dit kunnen motiveren en illustreren met eigen voorbeelden 31208
	• Zelf de klas- en schoolregels verwoorden 31210
	• Zelf omgangsvormen (beleefdheid, hoffelijkheid, ...) verwoorden 31209
	• Zelf controleren of anderen zich aan de regels houden 31214
Voorstellen doen	• Voor zichzelf opkomen door begrijpelijke en aanvaardbare signalen te geven 31101
	• Voldoende vertrouwen in eigen mogelijkheden tonen 31102

Onderdeel	Oudste kleuters
Afspraken maken	<ul style="list-style-type: none"> • Afspraken maken (met hulp van de leraar 31207) • Zelf afspraken verwoorden 31209
	<ul style="list-style-type: none"> • Positief staan t.o.v. de noodzaak van afspraken 31211 • Afspraken maken en deze vastleggen in pictogrammen of tekst 31212 • Gemaakte afspraken met hulp van de leraar evalueren, bijstellen, verfijnen, ... 31213
Klastaken bespreken	<ul style="list-style-type: none"> • Klastaken bespreken in termen van: <i>'Dat kan ik goed'</i> <i>'Dat doe ik graag'</i> <i>'Jij kan dat goed'</i> 31301
Klastaken uitvoeren	<ul style="list-style-type: none"> • Een klastaak op een verantwoordelijke manier oppakken 31201 • Samenwerken met anderen zonder enig onderscheid 31202 • Bij klastaken leiding geven 31205 • Bij klastaken onder leiding van een medeleerling meewerken 31205

Leerlijn 'Werken met de klasraad' – Eerste graad

Onderdeel	Eerste graad
Actief participeren	<ul style="list-style-type: none"> • Agendapunten aanbrengen (eerst mondeling, later schriftelijk) met toenemende relevantie • Vragen stellen (open en gesloten)
	<ul style="list-style-type: none"> • Een gebeurtenis samenhangend (chronologisch-logisch) vertellen • Verslag uitbrengen • Verbale en non-verbale uitingen op elkaar afstemmen
	<ul style="list-style-type: none"> • Nagaan of de ander het begrepen heeft • Instemming betonen
	<ul style="list-style-type: none"> • Luisteren met toenemend empathisch vermogen 31108 31110
Feliciteren	Eigen waarderingen spontaan uitdrukken 31103
Vragen en kritiek: conflicten bespreken	<ul style="list-style-type: none"> • een conflict beschrijven vanuit verschillende gezichtspunten 31119 • verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen en aangeven dat deze op elkaar inspelen 31122 • onderscheid maken tussen oorzaak en aanleiding 31121 • kritisch durven zijn en opkomen voor de eigen mening 31128 • eigen gevoelens spontaan uitdrukken 31103 • mechanismen herkennen die ervoor zorgen dat kinderen in de eigen groep soms uitgesloten worden 31336
	<ul style="list-style-type: none"> • Gevoelens verwoorden bij eigen ervaring m.b.t. waardering van anders-zijn, afwijzing en uitsluiting 31335
	<ul style="list-style-type: none"> • Een conflict en eigen gevoelens daarbij beschrijven (aanvankelijk met hulp) 31117

Onderdeel	Eerste graad
Vragen en kritiek: conflicten oplossen	<ul style="list-style-type: none"> ongelijk of onmacht durven toegeven 31123 kritiek beluisteren en daaruit leren 31123 de gewenste situatie omschrijven 31120 nadenken over eigen toekomstig gedrag 31126 actief willen werken aan eigen gedrag 31127 geweldloze oplossingen kennen voor conflicten (denk aan: uitpraten, negeren, weglopen, hulp vragen van een volwassene, win-win, ...) 31124 zich geweldloos opstellen 31125 zich laten helpen 31106
Vragen en kritiek: klasregels hanteren om conflicten te vermijden	<ul style="list-style-type: none"> de school- en klasregels waar ze zich moeten aan houden opsommen 31210 uitleggen wat (hun eigen) rechten zijn 31216 uitleggen wat (hun eigen) plichten zijn 31216 actief opkomen voor eigen rechten en rechten van anderen 31217 actief naleven en bewaken van eigen plichten en plichten van anderen 31217
Voorstellen doen	<ul style="list-style-type: none"> Eigen verlangens en gedachten spontaan uitdrukken 31103 opkomen voor de eigen mening 31128 Zich op een assertieve wijze voorstellen 31105 Positieve voorstellen doen m.b.t. het samenleven in de klas 31106 Hulpvragen stellen 31106
Democratisch beslissen	Met de groep tot gedragen democratische beslissingen komen waarbij ook rekening gehouden wordt met minderheden en minderheidsstandpunten 31203
Afspraken maken	<ul style="list-style-type: none"> Positief staan t.o.v. de noodzaak van afspraken 31211 Afspraken maken en deze vastleggen in pictogrammen of tekst 31212 Gemaakte afspraken met hulp van de leraar evalueren, bijstellen, verfijnen, ... 31213
Plannen n.a.v. afspraken	<ul style="list-style-type: none"> Een weekkalender functioneel hanteren om taken te plannen 34304

Onderdeel	Eerste graad
Klastaken bespreken	<ul style="list-style-type: none"> • Opsommen welke klastaken ze graag en niet zo graag doen en die waarderend vergelijken met klasgenoten 31301 • Aangeven in welke klastaken ze zelf sterk en minder sterk zijn 31303 • De eigen bijdrage en de eigen rol of verantwoordelijkheid in omschrijven 31204
Klastaken uitvoeren	<ul style="list-style-type: none"> • Een klastaak op een verantwoorde wijze oppakken 31201 • Samenwerken met anderen zonder enig onderscheid 31202 • Bij klastaken leiding geven 31205 • Bij klastaken onder leiding van een medeleerling meewerken 31205

Leerlijn 'Werken met de klasraad' – Tweede graad

Onderdeel	Tweede graad
Actief participeren	<ul style="list-style-type: none"> • Agendapunten aanbrengen • Vragen stellen (open en gesloten)
	<ul style="list-style-type: none"> • Een gebeurtenis bondig en goed gestructureerd vertellen
	<ul style="list-style-type: none"> • Actief luisteren en zelf spreken afwisselen
	<ul style="list-style-type: none"> • Luisteren met toenemend empathisch vermogen 31108 31110
Feliciteren	<ul style="list-style-type: none"> • Eigen waarderingen spontaan uitdrukken 31103
Vragen en kritiek: conflicten bespreken	<ul style="list-style-type: none"> • een conflict beschrijven vanuit verschillende gezichtspunten 31119 • verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen en aangeven dat deze op elkaar inspelen 31122 • onderscheid maken tussen oorzaak en aanleiding 31121 • kritisch durven zijn en opkomen voor de eigen mening 31128 • eigen gevoelens spontaan uitdrukken 31103 • mechanismen herkennen die ervoor zorgen dat kinderen in de eigen groep soms uitgesloten worden 31336
	<ul style="list-style-type: none"> • Gevoelens verwoorden bij eigen ervaring m.b.t. waardering van anders-zijn, afwijzing en uitsluiting 31335
	<ul style="list-style-type: none"> • Zelfkennis (over karakter en temperament) ontwikkelen om zelf conflicten te kunnen vermijden 31129 • Zich weerbaar opstellen t.o.v. leeftijdsgenoten en onaanvaardbare groepsdruk 31328 • Onderscheid maken tussen de rol slachtoffers, daders en omstaanders bij conflicten en pestgedrag 31367
Vragen en kritiek: conflicten oplossen	<ul style="list-style-type: none"> • ongelijk of onmacht durven toegeven 31123 • kritiek beluisteren en daaruit leren 31133 • de gewenste situatie omschrijven 31120 • nadenken over eigen toekomstig gedrag 31126 • actief willen werken aan eigen gedrag 31127 • geweldloze oplossingen kennen voor conflicten (denk aan: uitpraten, negeren, weglopen, hulp vragen van een volwassene, win-win, ...) 31124 • zich geweldloos opstellen 31125 • zich laten helpen 31106

Onderdeel	Tweede graad
Vragen en kritiek: klasregels hanteren om conflicten te vermijden	<ul style="list-style-type: none"> • de school- en klasregels waar ze zich moeten aan houden opsommen 31210 • uitleggen wat (hun eigen) rechten zijn 31216 • uitleggen wat (hun eigen) plichten zijn 31216 • actief opkomen voor eigen rechten en rechten van anderen 31217 • actief naleven en bewaken van eigen plichten en plichten van anderen 31217
Voorstellen doen	<ul style="list-style-type: none"> • Eigen verlangens en gedachten spontaan uitdrukken 31103 • opkomen voor de eigen mening 31128 • Zich op een assertieve wijze voorstellen 31105 • Positieve voorstellen doen m.b.t. het samenleven in de klas 31106 • Hulpvragen stellen 31106
Democratisch beslissen	<ul style="list-style-type: none"> • Met de groep tot gedragen democratische beslissingen komen waarbij ook rekening gehouden wordt met minderheden en minderheidsstandpunten 31203
Afspraken maken	<ul style="list-style-type: none"> • Positief staan t.o.v. de noodzaak van afspraken 31211 • Afspraken maken en deze vastleggen in pictogrammen of tekst 31212 • Gemaakte afspraken met hulp van de leraar evalueren, bijstellen, verfijnen, ... 31213
Plannen n.a.v. afspraken	<ul style="list-style-type: none"> • Een weekkalender functioneel hanteren om taken te plannen 34304
	<ul style="list-style-type: none"> • Een maandkalender hanteren om taken te plannen 34307 • Een planning bijsturen als die niet klopt of niet haalbaar blijkt 34308
Klastaken bespreken	<ul style="list-style-type: none"> • Opsommen welke klastaken ze graag en niet zo graag doen en die waarderend vergelijken met klasgenoten 31301 • Aangeven in welke klastaken ze zelf sterk en minder sterk zijn 31303 • De eigen bijdrage en de eigen rol of verantwoordelijkheid in omschrijven 31204
	<ul style="list-style-type: none"> • Aangeven welke hun eigen talenten zijn 31304
Klastaken uitvoeren	<ul style="list-style-type: none"> • Een klastaak op een verantwoordelijke manier oppakken 31201 • Samenwerken met anderen zonder enig onderscheid 31202 • Bij klastaken leiding geven 31205 • Bij klastaken onder leiding van een medeleerling meewerken 31205

Leerlijn 'Werken met de klasraad' – Derde graad

Onderdeel	Derde graad
Actief participeren	<ul style="list-style-type: none"> • Agendapunten aanbrengen • Vragen stellen (open en gesloten)
	<ul style="list-style-type: none"> • Onderscheid maken tussen hoofd- en bijzaken • Verbaal en non-verbaal op elkaar inhaken en niet naast en door elkaar praten
	<ul style="list-style-type: none"> • Actief luisteren en zelf spreken afwisselen
	<ul style="list-style-type: none"> • Luisteren met toenemend empathisch vermogen 31108 31110
Feliciteren	Eigen waarderingen spontaan uitdrukken 31103
Vragen en kritiek: conflicten bespreken	<ul style="list-style-type: none"> • een conflict beschrijven vanuit verschillende gezichtspunten 31119 • verschillende manieren van omgaan met elkaar herkennen en aangeven dat deze op elkaar inspelen 31122 • onderscheid maken tussen oorzaak en aanleiding 31121 • kritisch durven zijn en opkomen voor de eigen mening 31128 • eigen gevoelens spontaan uitdrukken 31103 • mechanismen herkennen die ervoor zorgen dat kinderen in de eigen groep soms uitgesloten worden 31336
	<ul style="list-style-type: none"> • Gevoelens verwoorden bij eigen ervaring m.b.t. waardering van anders-zijn, afwijzing en uitsluiting 31335
	<ul style="list-style-type: none"> • Zelfkennis (over karakter en temperament) ontwikkelen om zelf conflicten te kunnen vermijden 31129 • Zich weerbaar opstellen t.o.v. leeftijdsgenoten en onaanvaardbare groepsdruk 31328 • Onderscheid maken tussen de rol slachtoffers, daders en omstaanders bij conflicten en pestgedrag 31367

Onderdeel	Derde graad
Vragen en kritiek: conflicten oplossen	<ul style="list-style-type: none"> • ongelijk of onmacht durven toegeven 31123 • kritiek beluisteren en daaruit leren 31123 • de gewenste situatie omschrijven 31120 • nadenken over eigen toekomstig gedrag 31126 • actief willen werken aan eigen gedrag 31127 • geweldloze oplossingen kennen voor conflicten (denk aan: uitpraten, negeren, weglopen, hulp vragen van een volwassene, win-win, ...) 31124 • zich geweldloos opstellen 31125 • zich laten helpen 31106
Vragen en kritiek: klasregels hanteren om conflicten te vermijden	<ul style="list-style-type: none"> • de school- en klasregels waar ze zich moeten aan houden opsommen 31210 • uitleggen wat (hun eigen) rechten zijn 31216 • uitleggen wat (hun eigen) plichten zijn 31216 • actief opkomen voor eigen rechten en rechten van anderen 31217 • actief naleven en bewaken van eigen plichten en plichten van anderen 31217
Voorstellen doen	<ul style="list-style-type: none"> • Eigen verlangens en gedachten spontaan uitdrukken 31103 • opkomen voor de eigen mening 31128 • Zich op een assertieve wijze voorstellen 31105 • Positieve voorstellen doen m.b.t. het samenleven in de klas 31106 • Hulpvragen stellen 31106
Democratisch beslissen	Met de groep tot gedragen democratische beslissingen komen waarbij ook rekening gehouden wordt met minderheden en minderheidsstandpunten 31203
Afspraken maken	<ul style="list-style-type: none"> • Positief staan t.o.v. de noodzaak van afspraken 31211 • Afspraken maken en deze vastleggen in pictogrammen of tekst 31212 • Gemaakte afspraken met hulp van de leraar evalueren, bijstellen, verfijnen, ... 31213
Plannen n.a.v. afspraken	• Een weekkalender functioneel hanteren om taken te plannen 34304
	<ul style="list-style-type: none"> • Een maandkalender hanteren om taken te plannen 34307 • Een planning bijsturen als die niet klopt of niet haalbaar blijkt 34308

Onderdeel	Derde graad
Klastaken bespreken	<ul style="list-style-type: none"> • Opsommen welke klastaken ze graag en niet zo graag doen en die waarderend vergelijken met klasgenoten 31301 • Aangeven in welke klastaken ze zelf sterk en minder sterk zijn 31303 • De eigen bijdrage en de eigen rol of verantwoordelijkheid in omschrijven 31204
	<ul style="list-style-type: none"> • Aangeven welke hun eigen talenten zijn 31304
Klastaken uitvoeren	<ul style="list-style-type: none"> • Een klastaak op een verantwoordelijke manier oppakken 31201 • Samenwerken met anderen zonder enig onderscheid 31202 • Bij klastaken leiding geven 31205 • Bij klastaken onder leiding van een medeleerling meewerken 31205

De placemat-methode (bron: Werkmap leerlingenparticipatie in het basisonderwijs)

Overleggen rond een placemat

Elk kind kiest vier onderwerpen. Het einddoel is om te komen tot vier onderwerpen waar iedereen zich in herkent.

Waarom?

Kinderen hebben het recht om thema's die ze belangrijk vinden naar voor te brengen. Kinderen hebben ook het recht om hun mening en ervaringen uit te wisselen, mee te praten en mee te beslissen.

Het doel van deze methodiek is samen met de leerlingen te overleggen en te kiezen. Ze stappen over van een lijst met 'onderwerpen van mijn voorkeur' naar een lijst met 'onderwerpen van onze voorkeur'. Dankzij de placemat krijgen de leerlingen - en jij ook - inzicht in wat er bij de anderen leeft, en leren ze ook rekening te houden met de mening van de anderen.

Een placemat gebruik je in je klas, in de leerlingenraad of in een werkgroep, als start of als middenstap. De methodiek is nuttig als mensen moeten kiezen en je graag iedereen aan bod ziet komen. Uit de hele lijst van klasvoorstellen kiezen je leerlingen wat zij het belangrijkste vinden. Om één specifiek probleem op te lossen of één idee aan te pakken.

Voor wie?

Het handigst en snelst met kinderen die kunnen schrijven. Dat kan met beperkte woorden (en zelfs schrijffouten). Als je de kinderen knipsels in hun eigen vlak laat plakken of laat tekenen, kun je de methodiek al vanaf het eerste leerjaar gebruiken, met wat meer ondersteuning.

Het best werk je met groepjes van telkens vier personen aan één placemat. Of je zet twee personen aan elke kant: dan werk je met acht leerlingen.

Hoe lang?

50 minuten.

Gemiddeld hebben leerlingen een kwartiertje nodig om binnen hun groep tot een akkoord te komen over wat ze allemaal belangrijk vinden. Gaat het over ingewikkelde thema's? Of zijn de leerlingen niet echt gewoon om met elkaar te overleggen? Dan duurt het proces van informatie-uitwisseling en overleg wat langer.

Alle groepsprioriteiten samen leggen, bespreken en selecteren neemt met de hele klas of werkgroep ongeveer een half uur tijd in beslag.

Waarmee?

- > Schrijfgierief
- > 1 kopie van de uitvergroete placemat per vier leerlingen of één groot vel papier als je de leerlingen zelf de placemat laat tekenen
- > Een groot bord of grote vellen papier voor de bespreking

Aan de slag

Groepsindeling

Verdeel de kinderen in groepjes van vier. Elk groepje krijgt een placemat en legt die in het midden van de tafel.

Stap 1 - Informeren over opzet en verloop: hoe werkt het?

Na je uitleg over wat jullie vandaag doen en waarom, verduidelijk je hoe je met de placemat werkt. In de zijvakken komen de onderwerpen die iedereen zelf kiest. In het middenvak de onderwerpen waarover de groep zich uitsprak.

Proefopdracht

Je kunt stap 1 inleiden met een kleine proefopdracht.

Voorbeeld van een proefopdracht

Schrijf in het vak onderaan je vier lievelingsgerechten. In het middenvak komen in volgorde de vier gerechten die de hele groep het lekkerst vindt. Zo leren de kinderen over eenvoudige onderwerpen met elkaar te overleggen. Daarna gaat het dan over de opdracht.

Stap 2 - Individueel werken: wat vind je zelf?

In stap 2 noteert elke leerling zijn eigen ideeën en voorstellen in zijn hoek van de placemat.

Afhankelijk van je startsituatie verschilt je beginvraag. Stelde je met de hele klas of met een werkgroep al een lijst van thema's op? Dan kiezen de leerlingen uit de lijst (op het bord) de vier thema's die zij zelf het belangrijkste vinden (zie pag. 58).

Anders stel je je gerichte vraag. Vraag de leerlingen wat je van hen wilt weten. Bijvoorbeeld: 'Wat wil jij graag veranderen aan de inrichting van onze klas?' Of: 'Denk eens na over een toets na het weekend en schrijf in vier punten op wat je daar goed of slecht aan vindt.'

Stap 3 - In groep discussiëren: wat vinden jullie samen het belangrijkste?

Na het individuele denkwerk verduidelijkt elk groepslid zijn schrijfsels, ideeën of voorstellen voor de andere leden van zijn groep. Ze vertellen elkaar waarom ze hun ideeën belangrijk vinden. Ze argumenteren en overleggen. Het opzet is om in het middenvak de vier - of meer of minder - ideeën of voorstellen te schrijven die de groep het belangrijkste vindt.

Stap 4 - 'Resultaten' bespreken: is iedereen nog mee?

Alle groepjes lezen de resultaten die in hun middenvak staan voor en lichten hun keuzes toe. 'Wat vind je daar zo belangrijk aan?'

Jij noteert de ideeën, voorstellen, problemen op het bord.

Door de thema's te overlopen, toets je tegelijk of alle thema's die de leerlingen noemden genoteerd zijn. En of iedereen het eens is over de betekenis van wat de groepjes noteerden: herkennen alle leerlingen zichzelf in hun lijstjes?

STAP 5 - Stand van zaken opmaken: hoever staan we nu?

In stap 5 maak je samen een stand van zaken op. Daarna plan je het vervolg.

- > Waar staan we nu?
- > Wanneer werken we verder?

Hiervoor kun je een tijdslijn gebruiken (zie pagina 50).

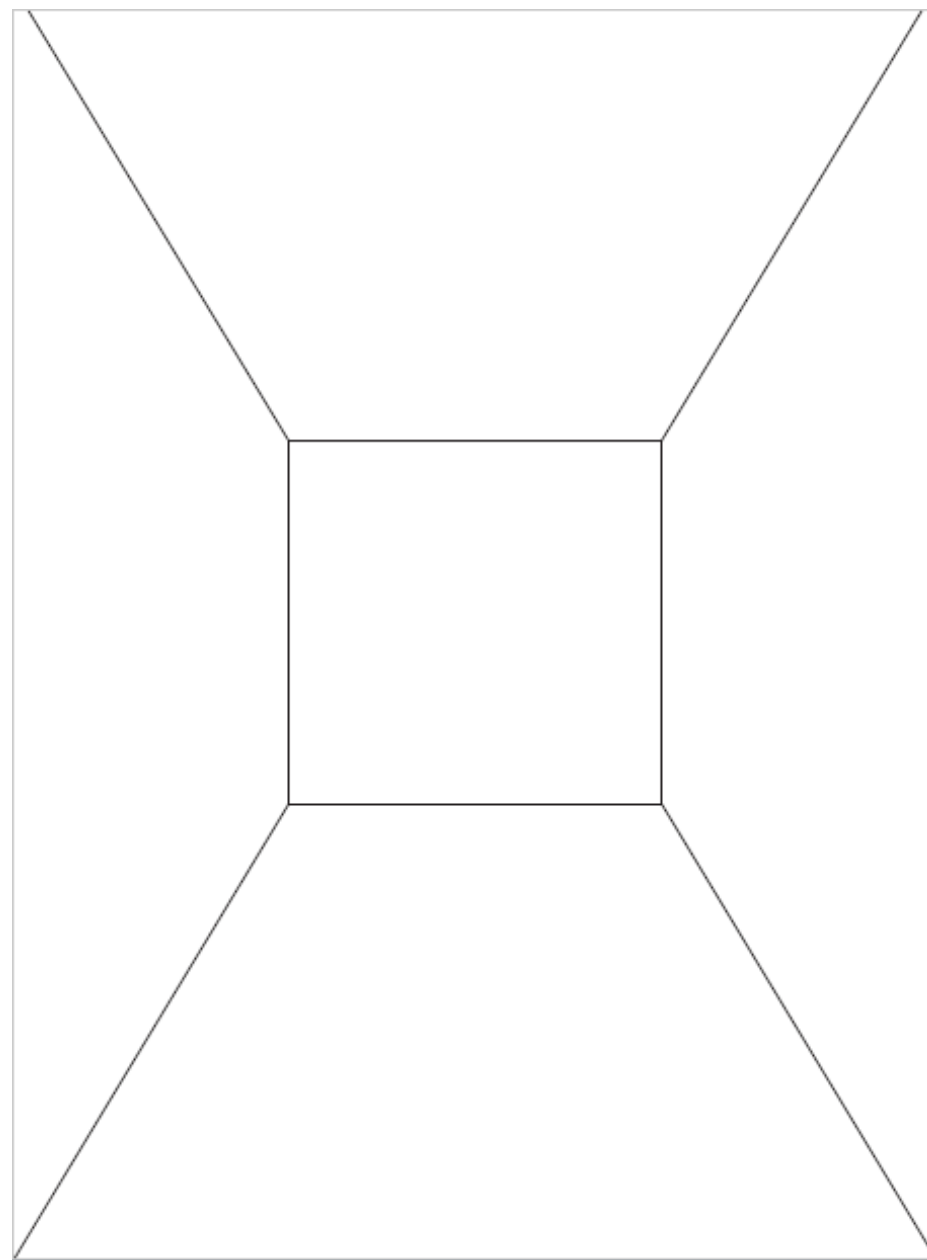
STAP 6 - Manier van werken evalueren: wat vond je ervan?

Ga in een korte nabespreking na wat de leerlingen ervan vonden.

Evaluatievragen:

- > Deden alle kinderen mee? Waarom/waarom niet?
- > Wat vond je ervan om met de placemat te werken?
- > Wat vond je van de bespreking met de hele groep?
- > Het verloop: luisterde iedereen naar iedereen? Waarom/waarom niet?
- > ...

Het overleg kan heel wat stof doen opwaaien over hoe een beslissing tot stand komt. Dat kan op zich ook onderwerp van gesprek worden.

Klastaken: zoektocht naar talent

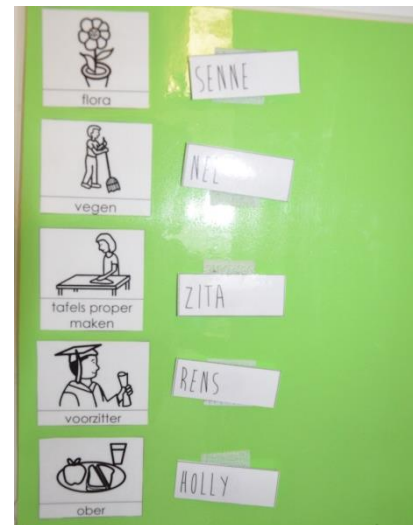
inleiding

Elk klas heeft een systeem van klastaken: de planten water geven, het bord schoonmaken, de goudvis voederen,... Maar, met klastaken kan je veel meer doen! Klastaken bieden een uitstekende gelegenheid om op zoek te gaan naar talenten bij kinderen.

Kinderen leren via klastaken welke activiteiten ze graag en minder graag doen, voor welke activiteiten ze een natuurlijke aanleg hebben en welke activiteiten hen minder goed liggen. Kortom, via klastaken werk je talentgericht. Wanneer je gebruik maakt van een [talentenweide](#), bieden de klastaken extra input voor de talentenweide.

Kinderen leren via klastaken ook van elkaar en ze leren onderlinge hulp bieden. Het loont beslist de moeite om wat meer gerichte aandacht te besteden aan klastaken.

Bovendien werk je dan meteen op een geïntegreerde wijze aan leerplandoelen van WO-Mens en Maatschappij.

Wat bedoelen we met 'klastaken'

Klastaken zijn klusjes en taken die noodzakelijk zijn voor het leven en werken in de klas. Ze worden zelfstandig uitgevoerd door de kinderen, ten dienste van de klasgroep.

Klastaken hebben niet de bedoeling om kinderen te ontslaan van de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor een gezellige klas.

Opruimen, afval in de juiste vuilbak gooien, het licht uitdoen bij het verlaten van de klas, zich aan de klasregels houden... zijn 'taken' waar elke leerling verantwoordelijkheid voor draagt.

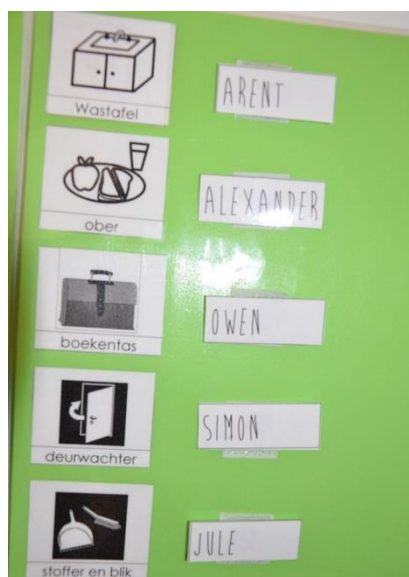
Bij het opstellen van klastaken is het dus kwestie van taken te kiezen die niet tot de gezamenlijke verantwoordelijkheid van de groep behoren.

Beginsituatie

Om met klastaken aan de slag voorzien. Een ideaal moment bespreken en te evalueren is

Een breed aanbod van

Zorg voor een breed aanbod (Probeer er zoveel mogelijk intelligentievelen) in te denkkader van Howard

te gaan moet je elke week wat tijd om de klastaken te verdelen, te de klasraad (zie 'Fiche Klasraad').

klastaken

van klastaken in de klaswerking. verschillende talenten (of verwerken. We kunnen hiervoor het Gardner gebruiken.

Intelligentievelen	Benaming van het talent op kindniveau	Mogelijke klastaken
Taalkundig (spreekvaardigheid, leesvaardigheid, schrijfvaardigheid)	Woordslim	<ul style="list-style-type: none"> • de briefwisseling uit de klasbus halen en ordenen • de klasmail checken • de klasbib op orde houden • een kringverslag maken • de klaskrant samenstellen • mini-juf/mini-meester Nederlands
Logisch/mathematisch (analyseren, logisch denken, synthetiseren, gevoel/affiniteit cijfers)	Rekenslim	<ul style="list-style-type: none"> • het kasboek van de klaskas bijhouden • de aanwezigheidslijst invullen • de refterlijst maken • de klascomputers klaarzetten/afsluiten • mini-juf/mini-meester wiskunde
Visueel/ruimtelijk (ruimtelijk inzicht, vorm, kleding, kleurgevoel,)	Beeldslim	<ul style="list-style-type: none"> • de kring klaarzetten • postbode • GFT-afval wegbrengen naar de GFT-bak/composthoop • restafval wegbrengen naar de afvalcontainer
Muzikaal/ritmisch (muzikaliteit, stemgebruik/zang, ritmegevoel)	muziekslim	<ul style="list-style-type: none"> • het klaarlegmuziekje van de week uitkiezen • het lied van de week inzetten • tijdbewaker zijn
Lichamelijk/motorisch (vrijheid van beweging, ritmegevoel, leren door doen)	beweegslim	<ul style="list-style-type: none"> • de vloer vegen
Interpersoonlijk (samenwerken, communicatie, relaties)	mensslim	<ul style="list-style-type: none"> • de kring voorzitten • bemiddelen bij conflicten
Intrapersoonlijk (zelfbeeld, karakter, leerstijlen, levensloop, passie, droom, ideaal)	zelfslim	
Naturalistisch (ontleden/ determinatie, gevoel voor planten en dieren, betrokkenheid bij de wereld)	Natuurslim	<ul style="list-style-type: none"> • de dieren op school verzorgen • de planten op school verzorgen • weerman/weervrouw van de week • journalist van de week (actualiteit opvolgen)

Een klastaak introduceren

Als er een nieuwe klastaak in de klaswerking geïntroduceerd wordt dat wordt de klastaak grondig besproken:

- Wat moet je weten om de klastaak uit te voeren? (kennis)
- Wat moet je kunnen om de klastaak uit te voeren? (vaardigheden)
- Hoe moet je zijn om de klastaak uit te voeren? (attitudes)
- Hoe gaan we de klastaak noemen?
- Hoe gaan we deze klastaak visualiseren op het klastakenbord? (foto, pictogram, symbool, ...)

• Kennen we mensen die deze klastaak als beroep uitvoeren?
De afspraken die hieruit ontstaan worden genoteerd op een klastakenfiche. Deze klastakenfiche kan opgemaakt worden in de vorm van een stappenplan.

De verdeling van de klastaken

Kinderen die denken dat ze de klastaak wel aankunnen, nemen de klastaak op zich. Een klastaak kan uitgevoerd worden door een duo. Het duo zal de klastaak altijd samen en tegelijkertijd uitvoeren. Ze zijn ook samen verantwoordelijk voor het goed uitvoeren ervan.

Het uitvoeren van de klastaken

Sommige klastaken worden uitgevoerd in de lestijd (bij hoekenwerk, zelfstandig werk, ...), andere klastaken kunnen uitgevoerd worden voor of na de lestijd, in de speeltijden of tijdens de middagpauze.

Het evalueren van de klastaken

Vooraleer de nieuwe taakverdeling van de klastaken plaatsvindt, worden de vorige klastaken samen geëvalueerd. Zowel de klasgroep als de uitvoerders van de klastaak worden bevraagd.

Als de klastaak goed uitgevoerd werd, dan kan dit beloond worden door een (immateriële) appreciatie door de groep.

Bijv: "Een pluim van onze duim!", waarna iedereen de duim opsteekt.

Als de sommige aspecten van de uitvoering minder goed liepen, dan gaan we samen op zoek naar de oorzaak en hoe we als groep kunnen helpen om de oorzaak weg te nemen.

Vragen aan de groep:

- Werd de klastaak goed (tijdig, correct, ...) uitgevoerd? Wat was goed? Wat was nog niet goed en kan beter?

Vragen aan de uitvoerders van de klastaak:

- Hoe voelde jij je bij het uitvoeren van de klastaak?
- Deed jij de klastaak graag? Wat vind je tof? Wat is minder leuk?
- Was de klastaak haalbaar? Had je genoeg tijd om ze uit te voeren? Beschikte je over het juiste materiaal?
- Moet de klastaak bijgesteld worden?
- Zou je deze klastaak vaker willen uitvoeren?
- Welke klasgenoot zou dat even goed kunnen als jijzelf?

Tip

Inspiratie voor klastaken met net dat tikkeltje extra (en voorgedrukte kaartjes) vind je in dit [artikel van Klasse](#)

Filosoferen met kinderen (bijdrage Pedagogische begeleidingsdienst GO! themanummer 'School en Praktijk' 2015)

Waarom filosoferen met kinderen?

Dikwijls worden we in de leraarskamer of in onze buurt geconfronteerd met verschillende meningen over opvoeding, onderwijs, cultuur, samen leven, ... Er wordt van ons verwacht dat we duidelijke keuzes maken. Om doordachte keuzes te maken moeten we voor-en nadelen tegenover elkaar kunnen plaatsen. We moeten ons een mening kunnen vormen, die verwoorden en aftoetsen aan die van anderen. We moeten ons kunnen inleven in het verhaal van anderen en vertrouwen hebben in onszelf en onze eigen mogelijkheden.

Dat kunnen we niet vanzelf. Dat leren we in de basisschool. Van in de kleuterklas zet de leraar samen met de kinderen de eerste stappen in het gericht keuzes leren maken. Door een keuzerijke leeromgeving te creëren, geven leraren kinderen oefenkansen om hun mening te leren vormen en om te leren kiezen. Leraren helpen kinderen om met een open en kritische geest verantwoorde keuzes te maken, met belangstelling en respect voor ieders mening, waardoor ze hun plek vinden in de wereld. Dit is een kerntaak van het onderwijs en een opdracht voor elke GO!-school.

Leraren kunnen een keuzerijke leeromgeving creëren door coöperatief de klas te organiseren, hoekenwerk aan te bieden, kringgesprekken te voorzien, in te zetten op leerlingenparticipatie... en ook door te filosoferen met kinderen.

In de basisschool zien we filosoferen als een middel om het creatieve denken en reflecterend vermogen van kinderen te ontwikkelen. Het gaat dus noch over het overlopen van filosofische stromingen noch over het stilstaan bij de grote filosofische denkers uit de oudheid en recentere tijden.

Filosofie zien we als een methodiek om kennis te vergaren en de wereld en haar mysteries te ontrafelen. Filosofie helpt om zin te geven aan ons bestaan en om het onbekende te begrijpen.

Filosofie biedt een belangrijke aanvulling op de wetenschappelijke manier van kennis vergaren door onderzoek en experimentele bewijsvoering. Het biedt in zekere zin ook een gezond tegengewicht tegen de te enge utilitaristische en economische hoofdstroming in onze maatschappij die keuzes en realisaties afweegt aan economisch nut en aan wetenschappelijke juistheid en meetbaarheid.

Veel keuzes die we maken in het samen leven met elkaar, het opvoeden van onze kinderen, een maatschappelijk engagement dat we opnemen... zijn niet wetenschappelijk onderbouwd, economisch nuttig of exact meetbaar. Kinderen voorbereiden op dergelijke keuzes behoort tot de opvoedende taak van elke school. Filosoferen met kinderen kan hieraan een bijdrage leveren.

Filosofie is dus geen 'vak' maar een werkvorm die in verschillende leergebieden aan bod kan komen. Uiteraard vinden we veel aanknopingspunten in het leerplan wereldoriëntatie. Bij het onderdeel 'Mens en Maatschappij' zijn heel wat doelen opgenomen m.b.t. leren verantwoord keuzes maken als individu, in relatie tot anderen, als lid van een groep en van de samenleving, als consument. Deze doelen vragen andere werkvormen en methodieken dan wat in de meeste handboeken wordt aangeboden.

Niet enkel bij activiteiten rond 'Mens en Maatschappij' maar ook bij activiteiten rond wetenschappen en techniek, Nederlands, wiskunde en muzische vorming kunnen kinderen via het filosoferen beschouwingen laten opborrelen, hun mening stap voor stap vorm geven, verbanden leren leggen. Denk maar aan een kinderboek dat aanleiding geeft tot filosofische gesprekken over vriendschap of een activiteit techniek die aanleiding geeft tot filosoferen over de maakbare

wereld. De leerplannen bieden voldoende ruimte om hier tijd voor te maken. Het vraagt van de leraar om de handboeken, die veel meer 'stof' bevatten dan vereist wordt door de leerplannen, iets meer te durven loslaten.

Filosoferen met kinderen staat niet enkel ten dienste van opvoedende doelen in het onderwijs. Het kan ook meehelpen aan het vormen van enkele van de zogeheten '21st century skills', nl. probleemoplossend, creatief denken en het ontwikkelen van nieuwe kennis. Bij dat laatste denken we aan nieuwe informatie en inzichten kunnen koppelen aan reeds verworven kennis door onderzoek, analyse, synthese, evaluatie en interpretatie van informatie en kennis die reeds voor handen is. Om dat te verwezenlijken is het belangrijk om kinderen en jongeren zelfstandig te leren nadenken en kritisch te leren reflecteren. Net hier kan filosoferen met kinderen een meerwaarde zijn.

We presenteren twee verschillende praktijkvoorbeelden. In het eerste voorbeeld laten we een schoolteam aan het woord en in het tweede voorbeeld een leerkracht niet-confessionele zedenleer.

Pedagogische Begeleidingsdienst GO! Onderwijs van de Vlaamse Gemeenschap

De klasleerkracht filosofeert met kinderen.

We nemen een kijkje in de GO! Leefschool Eikenkring in Zeveneken, een landelijk dorp tussen Gent en Lokeren. De school is gelegen in een groene oase waarin kinderen samen ontdekken, leren en beleven.

"In deze school is filosoferen geïntegreerd in de visie van de school", vertelt directeur Marianne. "Kinderen denken na over zichzelf en de wereld waarin ze leven. Door open gesprekken met elkaar te houden, verwoorden ze niet enkel hun eigen mening, ze verfijnen die ook. Dat maakt integraal deel uit van hun groei naar betrokken mondige burgers. Ook in de evaluatie en rapportering wordt filosoferen meegenomen.

Op school ontdekken kinderen verschillende visies of levensbeschouwingen, hun wereld wordt groter en dat zorgt voor verwondering. In elke klas wordt gefilosofeerd. Er is een opbouw van de jongste kleuters tot in het zesde leerjaar. Het is een stukje van het DNA van de school."

Bettina vertelt ons hoe ze met de jongste kleuters, de sterretjes, aan de slag gaat. "Ik houd dagelijks verschillende kringgesprekken met de kinderen. De kleuters vertellen op hun manier wat hen bezig houdt. Als begeleider pik ik in op onderwerpen die zij aanbrengen en stel hierbij open vragen. Naast die kringgesprekken heb ik regelmatig kleine gesprekjes met individuele kinderen waarbij de kinderlijke fantasie een grote rol speelt, bv. 'Hoe komt het dat je potlood schrijft?' Dikwijls volgt daar dan bij die jongste kleuters een fantasieantwoord op. Werkelijkheid en fantasie lopen in elkaar over. Het filosoferen sluit erg aan bij de leefwereld van de kinderen want we spelen in op dingen die de kinderen zelf aan bod laten komen."

Elke, haar collega van de oudste kleuters vult aan: "In onze groep gaan we gericht filosoferen. Tweewekelijks is er een filosofiekring. Ik start vaak met een kort filosofisch verhaal waarna we samen aan de hand van open vragen nadenken over mogelijke antwoorden. We vertrekken soms van wat er leeft tijdens ons project (bv. een opmerking van een leerling 'dansen is alleen voor meisjes'), van een activiteit of gewoon van een filosofische vraag (bv. 'wat is normaal?'). Zo herinner ik mij een boeiend gesprek over waarom ridders te paard reden en wij dat nu minder doen.

Het leuke aan filosoferen met kleuters is dat ze vaak tot verrassende antwoorden komen. Dikwijls zijn het fantasieantwoorden. Eigenlijk is filosoferen met kleuters enerzijds leren fantaseren en anderzijds stilletjes aan een eigen mening vormen en andermans mening leren respecteren. Als de ene kleuter aanbrengt: 'Mijn opa is dood en is een ster geworden' en een andere reageert 'neen, dat kan niet' is het belangrijk om terug te koppelen 'wat denk jij?' en elke gedachte in zijn eigen

waarde te laten. Het is een houding als begeleider dat jij de waarheid niet in pacht hebt en dat je kinderen leert zoeken naar hun waarheid. Wij leren veel van onze kinderen.

Als begeleider leid ik het gesprek, geef kinderen het woord, herformuleer, speel vragen door of koppel terug. Kinderen leren vanaf jonge leeftijd respectvol te luisteren naar elkaar, ze leren hun ideeën en mening te verwoorden.”

Ondertussen komt Stefanie van de tweede graad bij ons zitten. Ze vult het verhaal verder aan. “Ook in de tweede graad is er regelmatig een filosofiekring. Kinderen leren steeds meer om de mening van iemand anders te aanvaarden als gelijkwaardig. Wat niet betekent dat iedereen het altijd met elkaar eens moet zijn. In het Engels is er de mooie uitdrukking: “let’s agree to disagree”. Dit vat goed samen hoe we met verschillende meningen omgaan. Als begeleider denk ik vaak luidop na tijdens de filosofische gesprekken. Zo sta ik model voor de kinderen.

Sommige leerkrachten willen niet aan filosoferen beginnen omdat ze vinden dat ze daar geen tijd kunnen voor maken maar eigenlijk klopt dat niet. Door filosofische gesprekken te organiseren realiseer je heel wat doelstellingen i.v.m. mondelinge taalvaardigheid van het leerplan Nederlands en bovendien nog enkele van WO, Mens en Maatschappij. Ook schriftelijke taalvaardigheid komt aan bod als je gebruik maakt van boeken en verhalen.

Na de filosofiekring evalueren we het gesprek. “Wat liep goed? Wat kunnen we meenemen naar een volgende keer? Lukte het goed om mijn mening te vertellen? ...” In het rapport wordt filosoferen meegenomen. Kinderen duiden tijdens de zelfevaluatie aan hoe ze zichzelf inschatten m.b.t. filosoferen, bv. ‘Ik denk graag dieper na over de dingen.’ ‘Ik denk graag samen met anderen over de dingen.’ ...”

Zijn er basisvoorwaarden om met filosoferen aan de slag te gaan? Iedereen is het er over eens dat een veilig klasklimaat belangrijk is. Je moet je veilig voelen, je op je gemak voelen om je mening te durven uiten. Het samenwerken, de vele kringen, kinderen die hun werk voorstellen aan anderen,... versterkt het veilig klasklimaat. Het filosoferen met elkaar versterkt de band. Verder benadrukken de begeleiders dat ze kinderen nooit dwingen om het woord te nemen tijdens een filosofisch gesprek. Sommige kinderen luisteren en denken mee zonder zelf hun mening te uiten. Ook is het natuurlijk van belang om open vragen te stellen en bij manier van spreken geen correctiesleutel te hanteren. De vrijheid binnen het denken staat voorop.

We vragen nog enkele tips voor wie aan de slag wil gaan. “Gewoon doen!” klinkt het volmondig. “De meeste begeleiders volgden een cursus bij Vormingplus Gent en probeerden het uit met de kinderen in hun groep. Het is door ermee aan de slag te gaan dat je het echt in de vingers krijgt. Voor de ‘starter’ is het handig om te beginnen met hulpmateriaal. Zo hebben we als inspiratie op school - zowel voor kleuter- als lager onderwijs - een reeks boeken en verhalen met voorbeelden van open vragen eraan gekoppeld, zoals ‘Hoe weet je zeker dat het zo is? Hoe zou het eventueel anders kunnen zijn?’ We maken ook gebruik van een kaartenset met filosofische startvragen en insteken. Bijvoorbeeld: “Hoe weet je zeker dat je nu wakker bent? Helpt straf? Kan je verliefd worden op een dief?...”

Niet elk filosofisch gesprek is even rijk, maar dat hoort er nu eenmaal bij. Alles leent zich tot een filosofisch gesprek. Het is de kunst de juiste dingen te grijpen en er op in te spelen. Voor kinderen en voor onszelf is het een verademing dat er niet op elke vraag één juist antwoord is. Samen leren we *out of the box* te denken en vinden we vaak erg creatieve oplossingen.”

Wat doe je met stiltes tijdens het gesprek? “Bij de kleuters vermijden we stiltes omdat de kinderen zo hun aandacht verliezen. In het lager is het net een manier om even tijd te geven alvorens iets te vertellen.”

De begeleiders gaan maar door. Vragen stellen over een voorwerp is nog een manier om een gesprek te starten of het verschil tussen echte en afgebeelde voorwerpen bespreken. Ze halen er boeken bij, vertellen anekdotes, ... Net als een filosofisch gesprek vaak geen besluit maar eerder een open einde heeft, vertrekken we geïnspireerd door zoveel enthousiasme.

Leefschool GO! Eikenkring

Directeur: Marianne, begeleiders: Bettina, Elke en Stefanie

Boekentips

Brenifi, O. (2006). *Samenleven, hoe doe je dat? (Filosofie voor kids)*. Zoetermeer: NBD Biblion.

Brenifi, O. (2005). *Waarom leef ik? (Filosofie voor kids)*. Zoetermeer: NBD Biblion.

Brenifi, O. (2005). *Wat is goed, wat is kwaad? (Filosofie voor kids)*. Zoetermeer: NBD Biblion.

Brenifi, O. (2009). *Wat is vrijheid? (Filosofie voor kids)*. Zoetermeer: NBD Biblion.

Brenifi, O. (2006). *Wie ben ik? (Filosofie voor kids)*. Zoetermeer: NBD Biblion.

Heesen, B. (2000). *De vliegende papa's: Filosoferen met kinderen*. Budel: Damon.

Heesen, B. (2012). *Klein maar dapper: Filosoferen met jonge kinderen*. Budel: Damon.

Tellegen, T., & Godon, I. (2014). *Ik denk*. Tiel: Lannoo.

Tellegen, T., & Godon, I. (2011). *Ik wou*. Tiel: Lannoo.

Tellegen, T. (2001). *Misschien wisten zij alles: 313 verhalen over de eekhoorn en alle andere dieren*. Amsterdam: Querido.

van der Ham, F.; *Praatplaatjes: 50 filosofische vagen voor jonge kinderen*. Groningen: Alles is rond, de filosofiejuf.

van der Ham, F.; *Praatprikkel: 50 filosofische vagen voor kinderen*. Groningen: Alles is rond, de filosofiejuf

Boeken als basis voor filosofische gesprekken

De Kockere, G., & Devrome, J. (2006). *Dat had je gedacht*. Wielsbeke: De Eenhoorn.

De Kockere, G., & Verplancke, K. (2012). *Allemaal Praatjes*. Wielsbeke: De Eenhoorn.

De leerkracht niet-confessionele zedenleer filosofeert met kinderen: spelen met gedachten.

1. Inleiding

Het geeft bijzonder veel voldoening voor een leerkracht om bij kinderen verwondering te mogen stimuleren, voelen en voeden. Maar kunnen we daar voldoende tijd voor nemen? Mede door het dictaat van handboeken en op voorhand opgelegde week-, maand- of jaarplanningen is dat een beproeving geworden. Het draaiboek van de school houdt velen draaiend. Het stuurt ons in een bijzonder schools systeem naar een modus van uniformiteit en aantoonbaarheid. Handelswijzen dreigen attitudes te worden, alvorens vast te lopen in een mentaliteit.

Durven we de tijd nemen om samen met kinderen op zoek te gaan naar mogelijke antwoorden op zoveel boeiende levensvragen en om onze eigen kennis, denkkaders en wereldbeeld opzij te schuiven?

Jezelf opzij schuiven als 'kennis-spuierende' onderwijskracht is geen sinecure. Dartel en met zwier een groep begeleiden vergt veel souplesse. Jezelf als leerkracht transformeren in een voorbeeld van *trial en error* is een prestatie. Laat ons meer en duchtig experimenteren. Kinderen doen niets liever en wij verlaten hierdoor ons feilloos korset.

Eenmaal dit keurslijf afgeworpen staan we naakt. Laat dat het juiste tenue zijn om het filosofisch gesprek te begeleiden. Mag ik je enkele huisgewaden aanreiken die kunnen dienen om ongewapend maar ontwapenend tot filosoferen te komen?

2. Filosofische vragen

Vaak hebben gesprekken van volwassenen met kinderen een moraliserende ondertoon. Dikwijls geven we bestaande, 'volwassen' antwoorden door aan de kinderen. Ik verwijs hierbij naar de Franse socioloog Pierre Bourdieu (1930-2002)¹ die gewag maakte van het feit dat men in het onderwijs gevestigde waarden reproduceert.

Het 'in vraag stellen' blijft een moeilijk gegeven in ons onderwijs.

Vragen stellen en dat blijven doen is de basisregel bij het filosoferen. Het gaat erom het denken in gang te zetten, dat zich niet verzoent met pasklare antwoorden. Met de 'Socratische methode' worden open vragen gesteld die opnieuw aanzetten tot het stellen van andere vragen.

---

¹ Pierre Bourdieu, J-C Passeron, *La reproduction*, Les Editions de Minuit, Paris, 1970.

Tips

- Stel korte vragen met een vier- tot zevental woorden.
- Hanteer open vragen, waarbij een ja/nee antwoord wordt uitgesloten. Als dat toch gebeurt, kan je peilen naar het waarom.
- Vermijd vooronderstellingen in vragen. Vraag bijvoorbeeld niet “Lees je nog zo weinig?” maar wel “Lees je genoeg?” Dit impliceert nieuwe vragen als “Wat is genoeg? Wat is voor jou lezen? Is op het internet surfen ook lezen?” ...

3. Hoe begeleid ik een filosofisch gesprek? Enkele tips.

- Geef aan dat je als gespreksleider de inhoud van het gesprek noch bepaalt noch stuurt. Eventueel kan je die rol verduidelijken met een attribuut of kan je zelfs letterlijk een filosofisch “pak” aantrekken.
- Al vragend kun je het ‘begrijpen’ van de leerlingen sturen. Als leerkracht fungeer je hierbij niet als spil, maar als doorgeefluik van vragen tussen de kinderen. “Begrijp jij wat Jasper bedoelt?” “Leg jij uit wat Femke net heeft gezegd?”
- Verwijs consequent door naar andere leerlingen. “Volgens Theo is ...., kan jij hier iets aan toevoegen?” “Ben je akkoord met de gedachte van Zerren dat...? Waarom wel/niet?” De kinderen kunnen naderhand, zelf de gedachte van een persoon herhalen en daarbij aanvullingen geven. “Ik ben akkoord met Zerren, omdat voor mij...”
- Hanteer een licht rebelse houding die hun wereldbeeld door elkaar schudt en hen via de natuurlijke ontdekkingsdrift aanzet tot onderzoeken.
- Geef bij kinderen die schroom hebben of bang zijn om fouten te maken non-verbale signalen die het vertrouwen aanzwengelen.
- Vermijd één visie en het betrachten van een consensus.
- Doorbreek vastzittende disputen en vastgeroeste opinies. Geef kinderen die vastklampen aan hun opinie, de taak om een tegengestelde overtuiging te verdedigen. Dat geeft hen de mogelijkheid om zich te verplaatsen in de mening van een ander. Het verschaft nieuwe inzichten waardoor de polemieken vervliegt.
- Zorg ervoor dat de kinderen niet door elkaar spreken. Je kan hierbij bv. ‘de schuifjesmethode’ gebruiken. Alle vragen of bedenkingen steken kinderen in hun ‘schuifje’ (hoofd). Als ze het woord krijgen, kunnen ze er iets uitkiezen en maken ze de lade niet in één keer volledig leeg.
- Help kinderen om hun gedachten te structureren. Bv. door hen in eerste instantie hun gedachten te laten neerschrijven via een tekening, een woordspin, een tekstje...of door beweging, door relaxatieoefeningen...
- Schep veiligheid en een vertrouwd klimaat. Kinderen moeten in veiligheid en vertrouwen hun mening durven geven. Heel belangrijk is ook om goed af te spreken dat de meningen buiten de klas niet te grabbel worden gegooid. Kinderen mogen na de klasactiviteit niet het mikpunt worden door vragen of opmerkingen tijdens het filosofisch gesprek.
- Geef aan dat er bij het filosofisch gesprek geen gelijk of ongelijk bestaat. Er zijn geen misvattingen, wel heel veel zienswijzen.
- Hou de structuur van het gesprek goed in het oog en interfereer niet met (je) inhoud. De leerkracht houdt de basisvraag vast en komt er steeds op terug. “Waar zaten we weer?” (eventueel via verwijzing naar het bordschema) “Wat was onze ‘hamvraag’?”

- Introduceer een nieuwe vraag als het filosoferen vastloopt.
- Kleed de filosofische oefening geanimeerd in. Iedereen speelt mee en de schroom om te filosoferen verdwijnt. Ik geef hiervan een voorbeeld in paragraaf 3.5.
- Klaar op voorhand voor jezelf de doelstelling van de activiteit uit.

“Hoe kan ik een filosofisch gesprek naar een bepaald (ethisch) onderwerp sturen, zonder mijn denkkader of voorkeur op te dringen?”

Deze methode is eerder voor gevorderde begeleiders.

Wanneer bijvoorbeeld de vooropgestelde vraag “Is stress stresserend?” is, dan kan je volgende opbouw uitwerken. Je start met een rustgevende oefening (bv. Yoga, een relaxatieoefening, een tiental minuten rustig laten droedelen op muziek van Mozart of een tiental minuten een mandala laten inkleuren). Daarna peil je naar hun gevoel: “Wat voel je nu? Helpt dit om je tot rust te brengen? Hoe?” “Wat doe jij als je rust wil? Wat is rust?”. Daarna kan je overstappen naar je beoogde doelstelling: “Wat is stress? Wanneer ervaar je stress? Hoe ga je met stress om?” Om dan uiteindelijk tot de gestelde ‘hamvraag’ te komen “Is stress stresserend?”

4. Inspiratiebronnen voor een filosofisch gesprek.

- Je kan een open methode gebruiken waarbij vragen worden opgesteld door de leerlingen zelf.

Een leuke oefening is de ‘random vragen generator’. Hierbij maak je drie kolommen:

zelfstandige naamwoorden	werkwoorden	doe- werkwoorden
-bloem		
-schoen	-zijn	-lopen
-boterhammen	-moeten	-ademen
	-kunnen	-pesten

Combineer deze woorden tot open vragen en kies de meest leuke en werkbaarste vragen om er mee aan de slag te gaan in de klas. bv “Moeten bloemen ademen?”, “Kunnen schoenen lopen?”. Of bij uitbreiding: “Wanneer pesten boterhammen volwassenen?”, “Waarom pesten boterhammen kinderen?”...

- Je kan ook een meer gesloten methode gebruiken, startend vanuit woordspinnen, opgesteld door de kinderen.

Uit het voorbeeld leiden we volgende vragen af: “Is agressie angst hebben of bang zijn?”, “Welk verlies maakt me bang?” ...

- Je kan vertrekken vanuit een persoonlijk verhaal waarin je elementen uit de beleavingswereld van kinderen opneemt. Probeer het verhaal op een bepaald moment een onverwachtse of rare wending te geven die automatisch vragen bij hun oproept. Ga hiermee aan de slag en laat de gedachten opborrelen. Betrokkenheid verzekerd!

- Je kan vertrekken vanuit de actualiteit. Jongere kinderen kan je bijvoorbeeld laten kijken naar Karrewiet. Oudere leerlingen kan je uitdagen met bepaalde fragmenten van nieuwssites. Korte filmfragmenten kunnen een probleem blootleggen of gedachten oproepen. Een filosofisch gesprek zorgt voor verdere analyse.

- Je kan leerlingen met hun vooroordelen confronteren.

5. Een werkvorm voor jonge kinderen

Een werkvorm die jonge kinderen motiveert en helpt bij de eerste stappen in het filosoferen is ‘de havenmeester’, met volgend verloop.

1) De kinderen vouwen een papieren boot.

2) Ze personaliseren de boot door tekeningen, naamvermelding,...

3) Ze bewegen met hun boot op muziek.

4) Bij het stoppen van de muziek, houden de kinderen halt en komen ze tot rust. Dit is een voorwaarde is om na te kunnen denken.

5) Leg nu papieren vissen op de grond, meer dan er kinderen zijn. De kinderen ‘varen’ met hun boot tussen de vissen. Bij het stoppen van het lied slaat iedereen een praatje met een vis. Je kan kinderen helpen door hen een instructie te geven: “Vertel de vis wat je graag eet. Vertel de vis wat je graag doet...”

6) Bij een volgende ronde geef je de kinderen de instructie vragen te stellen aan hun vis.

7) Na enkele keren vraag je hen welke vraag zij hebben gesteld aan hun vis(sen). De leerlingen geven je mondeling antwoord en/of schrijven dit neer op hun vis.

8) De leerkracht inventariseert de vragen. Meestal krijg je ‘weet- vragen’: “Waarom maak je bubbeltjes? Waarom heb je graten en geen skelet? Waarom zitten vissen altijd onder het water? Waarom heb je vinnen in plaats van handen?” ...

Toch zitten er vaak pareltjes bij die je kan gebruiken als filosofisch uitgangspunt.

Enkele voorbeelden: “Is het leuk onder water? Wat is je naam? Hebben vissen haar? Wat doe je onder het water? Waarom zeg je niets?” ... Bij kleuters kiest de leerkracht enkele vissen en schrijft op elke vis een andere filosofische vraag.

9) Leerlingen van de eerste graad kunnen met hun boot vissen ontdekken waar een filosofische vraag op staat. Zo leren kinderen individueel vragen lezen, stellen en er bij nadenken

10) Bij een volgende stap verdeel je de klas in 2 helften, ‘kapiteins’ en ‘vissen’, en geef je elk een vraag die ze mogen aflezen (of die de leerkracht ‘influistert’). Op die manier leren kinderen filosofische gesprekken voeren. Door de 1-op-1-relatie is iedereen aan het werk.

11) Maak met stoelen een bootvorm en laat de kinderen plaatsnemen. Gebruik een grote tekening of handpop als vis die hen een vraag stelt. Iedereen heeft 3 kleine visjes. Bij iedere praatbeurt mag de spreker een visje terug in het water gooien.

Deze werkvorm zorgt ervoor dat elk kind evenveel kansen krijgt om te praten en dat ook minder mondige kinderen worden gestimuleerd om het woord te nemen. Een voorbijbeurt roept geen frustratie op aangezien hun visje weer kan zwemmen.

De kinderen leren nu in groep stilstaan, redeneren en communiceren aan de hand van filosofische vragen.

6. Een werkvorm voor oudere kinderen

Een filosoferidee over vooroordelen.

- 1) De leerlingen beluisteren een lied van de Finse punkband: Pertti Kurikan Nimipäivät.
- 2) Peil naar hun bevindingen. De leerlingen vertellen meestal in eerste instantie dat ze houden of niet houden van dergelijke muziek. Vraag hen waarom.
- 3) Informeer naar hun mening over 'punkers'. Een insteek die hierbij kan helpen is de volgende: "Stel dat je alleen aan het wandelen bent en de 4 groepsleden – punkers - komen je richting uit. Wat doe je?"

Kinderen vertonen diverse reacties: "Ik stap verder, zonder al te veel op te vallen. Ik steek over. Ik loop de andere kant uit. Ik vraag hen een handtekening..." Geef geen commentaar en toets de verschillende opinies en emoties af.

- 4) Laat hen zonder enige introductie kijken naar de videoclip (YouTube). Kinderen worden geconfronteerd met hun vooroordeel als ze bemerken dat de groepsleden een verstandelijke beperking hebben. Dit is een prima uitgangspunt om een filosofisch gesprek aan te vatten. Mogelijke vragen zijn "Wat is gewoon? Hoe denk ik? Denk ik met mijn gedachten of die van anderen? Denk ik met mijn verstand? Stuur mijn angst mijn ideeën?"

7. Besluit

Loskomen van schoolse attitudes en jezelf nieuwe standaarden aanmeten werkt bevrijdend. Je kan als leerkracht een fantastische enthousiasmerende rol opnemen door zelf te genieten en de gelegenheid te creëren voor experimenten en improvisaties.

Toon kinderen dat ook jij, als een twijfelend iemand, nieuwe paden durft te betreden. Je fungeert als rolmodel en niet als archetype van de alwetende leraar. 'Het hokjes-denken' loslaten, vergt moed. Is dat niet wat we beogen bij onze kinderen?

8. Verlichte bronnen

- Seraphine en mijn zoveel andere kinderen, omdat jullie me door elkaar schudden en begeisteren.
- Meerdere fijne en gedreven collega's die elke dag weer 'aanreiken en bereiken'.
- Leo Bormans, omdat ik via je boek "Geluk voor kinderen, Lannoo" kinderen tools kan verschaffen om hun '(on)gelukkig zijn' bij te sturen.
- Richard Anthone en Freddy Mortier. Met het boek "Socrates op de speelplaats, Acco" hebben jullie mij (nog meer) aangezet tot filosoferen.
- Oscar Brenifier, omdat je op een kindvriendelijke en heel bevattelijke wijze filosofische boeken schrijft, waaronder je reeks "Filo Sofie voor kids, Davidsfonds/Infodok".
- Toon Tellegen, omdat je op een kinderlijke wijze tot een grandioos traktaat komt in je verhalen.
- Alex Klijn, omdat je me op een inspirerende wijze structuur hebt aangereikt.
- GodeLiva Uleners. Door jouw gedrevenheid heb ik kracht en lef om kinderen te inspireren op een knotsgekke en eigenwijze manier. Je blijft me bij!
- Steven Mortier, mijn docent in HoGent omdat je mij inspireerde tijdens de colleges en deuren voor mij opende.
- Het GO!, omdat het mij als student en later als leerkracht steeds ruimte en kansen bood om te groeien en mij te stimuleren om geïnspireerd in de klas te staan.
- Willem Elias, omdat je een geniale dwarsligger bent, een lefgozer met visie en kennis... Door jou ontwar ik inzichten van opinies.

Kathleen Van Nuffel

Leerkracht niet-confessionele zedenleer in 3 GO!-scholen basisonderwijs te Gent

De Praatmat

---

1. Bedoeling

De Praatmat is een handige methodiek om bij conflictsituaties verdiepend inzicht te krijgen in wederzijds gedrag.

De Praatmat helpt om samen met de leerlingen te zoeken naar oplossingen voor een bepaalde situatie. Zet de Praatmat zo snel mogelijk in bij actuele situaties. Vooral bij conflictsituaties het liefst nog de dag zelf of enkele dagen later. Op die manier kan de werkvorm ondersteunend werken bij het vinden van oplossingen.

2. Werkwijze

Ronde 1

Tijdens groepsgesprekken kunnen eerst oefensituaties besproken worden (met de voorgedrukte situaties: zie 3.) zodat leerlingen en leerkracht vertrouwd raken met de Praatmat.

Er zijn 2 voorgedrukte oefensituaties:

- Je staat in de rij voor de kassa van de buurtsupermarkt en het meisje voor je laat haar mandje vol boodschappen vallen.
- Je broertje leent je favoriete shirt.

Werk in groepen van ongeveer 4 leerlingen en laat hen zelf een keuze maken voor de eerste situatie. Laat de leerlingen de kaartjes in de goede volgorde leggen met verschillende aflopen.

Bespreek de uitkomsten plenair en benoem dat gedrag altijd volgt op een gebeurtenis, dat gedrag een vervolg heeft en dat dit ook weer gevolgen heeft op langere termijn.

Ronde 2

Gebruik de lege kaartjes voor eigen situaties. Als de manier van werken voor iedereen helder is (ronde 1), kunnen eigen situaties die de leerlingen willen bespreken, ingebracht worden. Dat kan gaan over (probleem)situaties die vaak voorkomen in de klas of bijvoorbeeld een situatie die zich kortgeleden heeft afgespeeld.

De leerlingen proberen zo veel mogelijk zelf de kaartjes in te vullen. Begin met het gedrag (wat voelde je / wat deed je), laat de leerlingen vertellen wat eraan vooraf ging en wat de mogelijke effecten van dit gedrag zijn. Hoe is dit voor de ander? Vul op deze manier alle kolommen van de Praatmat.

Probeer de leerlingen te laten benoemen op welke manier zij zelf de situatie anders kunnen laten aflopen of wat de leerkracht of de andere leerling anders had kunnen doen

Bespreek tot slot met elkaar hoe iedereen het ervaren heeft om de Praatmat in te vullen en bedenk allemaal iets dat je ervan geleerd hebt. Geef aan wat je met de uitkomsten van het gesprek wil doen. Krijgt het gesprek nog een vervolg, ga je er met de klas over praten of organiseer je bijvoorbeeld een debat met de hele klas over dit onderwerp of gaan jullie het uitspelen in een rollenspel?

3. Materiaal

Casus 1

Gebeurtenis Wat ging er aan vooraf	Gedrag Wat dacht je/ wat voelde je/ wat deed je	Gevolg Wat deed de ander	Wat gebeurt er daarna	Wat gebeurt er op de lange termijn
Je staat in de rij voor de kassa van de buurtsupermarkt en het meisje voor je laat haar mandje vol boodschappen vallen	Ik heb haast, ik loop om het meisje heen en zet mijn boodschappen op de band	Het kassameisje wordt boos en zegt dat je achteraan de rij moet aansluiten	Het kassameisje reageert kortaf als jij wil afrekenen, waardoor jij ook onvriendelijk bent tegen haar	Het kassameisje zal jou niet snel matsen als je bijvoorbeeld 10 cent te weinig hebt
	Ik denk 'lullig voor haar' en help haar de boodschappen oprapen	Het meisje is blij met de hulp. Ze bedankt je en biedt je een kauwgom aan.	Je helpt de volgende keer weer als zoiets gebeurt	Andere mensen zullen jou ook helpen als dat nodig is
		Het meisje duwt je opzij en zegt 'denk je dat er wat aan mijn handen mankeert ofzo'	Je gaat een ander niet meer helpen	Is niemand elkaar meer helpt duurt het wachten voor iedereen alleen maar langer

Casus 2

Gebeurtenis Wat ging er aan vooraf	Gedrag Wat dacht je/ wat voelde je/ wat deed je	Gevolg Wat deed de ander	Wat gebeurt er daarna	Wat gebeurt er op de lange termijn
Je broertje komt aan je vragen of hij je favoriete shirt vandaag aan mag	Je zegt: 'natuurlijk, geen probleem, leen ik vandaag even jouw pet, oké?'	Je mag de pet van je broertje lenen	Je broertje mag iets van jou lenen en jij van hem	Jullie lenen af en toe elkaars spullen
	Je zegt: 'je maakt altijd alles vies, dus het mag, maar als ie vies wordt...'	Je broertje let er extra goed op dat het shirt niet vies wordt, dat lukt	Je broertje mag weer iets lenen als hij er netjes mee omgaat	
		Je broertje geeft je shirt toch vol vlekken terug aan het eind van de dag	Je broertje mag niks meer lenen	Je broertje leent jou ook niks meer uit
Als je 's ochtends beneden komt zie je dat je broertje jouw favoriete shirt aanheeft	Je wordt kwaad en eist dat hij het shirt uittrekt	Je broertje trekt het shirt kwaad uit en gooit hem op jouw boterham met jam. Nu is je shirt vies en wordt je nog kwader		
	Je reageert chagrijnig en zegt hem dat je nooit meer wil dat hij jouw favoriete shirt zomaar pakt	Je broertje zegt: 'sorry, ik had het eerst moeten vragen, maar mag ik hem alsjeblieft vandaag aan?' Dat mag	Je broertje vraagt eerst of hij je shirt mag lenen. Het mag	Jullie lenen af en toe elkaars spullen

Je staat in de rij voor de kassa van de buurtsupermarkt en het meisje voor je laat haar mandje vol boodschappen vallen.	Ik heb haast, ik loop om het meisje heen en zet mijn boodschappen op de band.	Ik denk 'lullig voor haar' en help haar de boodschappen oprapen.
Het kassameisje wordt boos en zegt dat je achteraan de rij moet aansluiten.	Het meisje is blij met de hulp. Ze bedankt je en biedt je een kauwgom aan.	Het meisje duwt je opzij en zegt 'denk je dat er wat aan mijn handen mankeert ofzo'.
Het kassameisje reageert kortaf als jij wil afrekenen, waardoor jij ook onvriendelijk bent tegen haar.	Je helpt de volgende keer weer als zoiets gebeurt.	Je gaat een ander niet meer helpen.
Het kassameisje zal jou niet snel matsen als je bijvoorbeeld 10 cent te weinig hebt.	Andere mensen zullen jou ook helpen als dat nodig is.	Als niemand elkaar meer helpt duurt het wachten voor iedereen alleen maar langer.
Je broertje komt aan je vragen of hij je favoriete shirt vandaag aan mag.	Als je 's ochtends beneden komt, zie je dat je broertje jouw favoriete shirt aan heeft.	Je zegt: 'natuurlijk, geen probleem, leen ik vandaag even jouw pet, oké?'
Je zegt: 'je maakt altijd alles vies, dus het mag, maar als ie vies wordt...'	Je wordt kwaad en eist dat hij het shirt uittrekt.	Je reageert chagrijnig en zegt hem dat je nooit meer wil dat hij jouw favoriete shirt zomaar pakt.
Je mag de pet van je broertje lenen.	Je broertje let er extra goed op dat het shirt niet vies wordt, dat lukt.	Je broertje geeft je shirt toch vol vlekken terug aan het eind van de dag.
Je broertje trekt het shirt kwaad uit en gooit hem op jouw boterham met jam. Nu is je shirt vies en wordt je nog kwader.	Je broertje zegt: 'sorry, ik had het eerst moeten vragen, maar mag ik hem alsjeblieft vandaag aan?' Dat mag.	Je broertje mag iets van jou lenen en jij van hem.
Je broertje mag weer iets lenen als hij er netjes mee omgaat.	Je broertje mag niks meer lenen.	Je broertje vraagt eerst of hij je shirt mag lenen. Het mag.
Jullie lenen af en toe elkaars spullen.	Je broertje leent jou ook niks meer.	Jullie lenen af en toe elkaars spullen.

Gebeurtenis

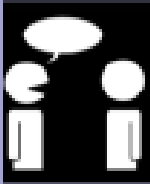

Wat ging er aan vooraf

Gedrag

Wat dacht je /
wat voelde je

Gevolg Wat deed de ander 	Wat gebeurt er daarna 	Wat gebeurt er op de lange termijn

Scoor jezelf

Scoor jezelf is een eenvoudig methodiekje om het welbevinden van de kinderen dagelijks op te volgen.

Hoe werkt het?

Een goed welbevinden is een basisvoorwaarde om tot leren te komen. Wie zich niet goed voelt kan niets leren. We expliciteren de aandacht voor het welbevinden door het gebruik van een techniek : 'Scoor jezelf'. Dit is een techniekje dat je dagelijks kan toepassen om de kinderen de kans te geven op een efficiënte manier te laten weten hoe ze zich voelen. Het is immers nodig dat jij een zo juist mogelijk beeld hebt over het welbevinden van elk individueel kind. De techniek vult jouw persoonlijke observaties aan. De kinderen scoren zichzelf op een schaal van 1 tot 5, waarbij 1 een laag welbevinden is en 5 een hoog welbevinden is.

"Goeiemorgen, ik voel mij vandaag 4 op 5 !"

Aan kinderen die zichzelf duidelijk lager of hoger dan gewoonlijk scoren kan gevraagd worden om iets te vertellen over de reden van hun ongewoon welbevinden, als ze dat al niet spontaan doen. Het vermelden van de reden kan nooit een verplichting zijn. Het is wel de bedoeling dat klasgenoten en de begeleider rekening houden met het welbevinden van klasgenoten. Kinderen die danig uit hun normale doen zijn kunnen een eventueel een aangepast dagprogramma krijgen.

Kinderen kunnen hun welbevinden ook scoren via een 'gevoelensmeter/gevoelensboekje/gevoelensklok...' (met smileys, met verwoording "Ik voel me vandaag...", met tekening, met foto...)

Ook de leerkracht kan zichzelf scoren. We streven naar een klasklimaat waarin iedereen met elkaar rekening houdt en voor elkaar zorgt, ook op de dagen dat het allemaal wat minder goed gaat. Het zichzelf scoren zal stilaan moeten opgebouwd worden. Kinderen moeten beschikken over de vaardigheid om gemoedstoestanden bij zichzelf te onderkennen en te benoemen. Jongere kinderen kunnen ook pictogrammen gebruiken om hun welbevinden te beschrijven. De leerkracht kan de scores noteren op een volgblad. Die gegevens kunnen waardevolle informatie opleveren die bij het schrijven van evaluatieverslagen van onschatbare waarde kan zijn. 'Scoor jezelf' wordt gecombineerd met de begroeting 's ochtends bij het begin van het dagelijkse kringgesprek.

Aan welke leerplandoelen werk je met deze methodiek?

Hoe voel ik me vandaag?

Uddesdal Bender	☒	☐	☐	☐	☐
Campa Ten	☒	☐	☐	☐	☐
De Pease Klare	☒	☐	☐	☐	☐
Jidens Ray	☒	☐	☐	☐	☐
Lunga Andrei	☒	☐	☐	☐	☐
Lunga Bianca	☒	☐	☐	☐	☐
Straker Lennex	☒	☐	☐	☐	☐
Stroobants Tissa	☒	☐	☐	☐	☐
Van Der Vennet Etschdag	☒	☐	☐	☐	☐
Van Oordal Anne	☒	☐	☐	☐	☐
Wille Dylan	☒	☐	☐	☐	☐

nr.	leerplandoel	jongste kleuters	oudste kleuters	1ste graad	2de graad	3de graad
31101	Voor zichzelf opkomen door signalen te geven die voor anderen begrijpelijk en aanvaardbaar zijn.	aanzetten	bereiken			
31103	In een niet-conflictgeladen situatie, eigen indrukken, gevoelens, verlangens, gedachten en waarderingen spontaan uitdrukken.		bereiken	bereiken	herhalen	herhalen
31107	Gevoelens als bang, blij, boos of verdrietig zijn bij zichzelf onderkennen en die op een eenvoudige wijze uitdrukken.	aanzetten	bereiken			
31108	Gevoelens van bang, blij, boos en verdrietig zijn bij anderen herkennen, dat gevoel verwoorden en meeleven in dit gevoel.		bereiken			
31110	Tonen in hun omgang met anderen een gevoeligheid voor de behoeften van de ander.		bereiken			
31114	Tonen in de dagelijkse omgang dat ze solidariteit en zorg opbrengen voor iemand anders.		aanzetten	bereiken	herhalen	herhalen